

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Demokrati och männsliga rättigheter

Svenska folkets
kunskaper och
värderingar

Förord

Rapporten *Demokrati och mänskliga rättigheter* är en redovisning av svenska folkets kunskaper om och syn på demokrati och mänskliga rättigheter. Den sammanställer information från ett antal stora medborgar- och ungdomsundersökningar som har genomförts i Sverige de senaste åren. Resultatet är en unik redovisning av svenska folkets kunskaper om, attityder till och värderingar av demokrati och mänskliga rättigheter.

Rapporten har skrivits av Tiina Ekman och Daniel Wohlgemuth på enheten för Nationell och kommunal ungdomspolitik.

Ungdomsstyrelsen vill tacka alla som har bidragit till analysen. Ett särskilt tack till Stefan Dahlberg och Henrik Oscarsson, Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, Elisabeth Abiri, Delegationen för mänskliga rättigheter och Institutet för globala studier vid Göteborgs universitet och Thorleif Petterson, Teologiska institutionen vid Uppsala universitet som alla på olika sätt har bidragit till rapporten.

Per Nilsson
generaldirektör
Ungdomsstyrelsen

Susanne Zander
tf chef Enheten för nationell och kommunal
ungdomspolitik, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	8
Metod	9
1. Demokratins förutsättningar	10
Sammanfattning	16
2. Kunskaper om demokrati	17
Valundersökningen, svenska folkets kunskaper	20
Skolundersökningen, gymnasieelevers kunskaper om demokrati	24
Sammanfattning	27
3. Kunskap om mänskliga rättigheter	28
Sammanfattning	31
4. Attityder och värderingar om demokrati	32
Stödet för demokratin som princip	32
Bedömning av hur väl demokratin fungerar i praktiken	34
Folkets suveränitet	37
Demokratiska val	42
Jämlika möjligheter till politisk representation	44
Minoritetsskydd i beslutsprocessen	46
Yttrandefrihet inklusive tryckfrihet	48
Mötes- och demonstrationsfrihet	50
Föreningsfrihet	58
Icke- diskriminering och likhet inför lagen	60
Sammanfattning	63
5. Attityder och värderingar om mänskliga rättigheter	65
Rätt till utbildning	67
Invandrares och minoriteters rättigheter	69
Rätten till asyl	71
Jämställdhet	72
Sexuella minoriteters rättigheter	76
Frånvaro av tortyr och annan omänsklig behandling	79
Sammanfattning	81
6. Kan det någon gång vara rätt att bryta mot demokratins rättsregler?	82
Sammanfattning	89
Referenser	90

Sammanfattning

I denna rapport sammanställs och systematiseras resultat från flera av de stora undersökningar som har genomförts de senaste åren och som kan ge en aktuell bild av den svenska befolkningens kunskaper, attityder och värderingar om demokrati och de mänskliga rättigheterna. Vår erfarenhet är att vissa delar av uppdraget har varit svårare att uppfylla än andra. Detta beror på att de stora medborgarundersökningarna framför allt är inriktade mot medborgarnas attityder och värderingar med koppling till det demokratiska styrelseskicket och dess förutsättningar. Underlaget för beskrivningen av attityder och värderingar är därmed betydligt rikligare jämfört med underlaget vad gäller kunskaper. Dessutom är underlaget för att beskriva värderingar om de politiska fri- och rättigheterna bättre jämfört med värderingar om övriga mänskliga rättigheter.

Stödet för demokratin som princip är väl utbrett i Sverige. Mycket få individer anser att det finns styrelseskicket som är bättre än det demokratiska. Men samtidigt anger en tredjedel att det är bra med ett styre där experter och inte valda företrädare beslutar vad som är bäst för landet. Om dessa motstridiga besked beror på okunnighet hos den som svarar går inte att fastställa utifrån analyserna i denna rapport. Däremot framgår det att åsikten att expertstyre är bra stöds i störst omfattning av individer med kort utbildning, vilket också ger en mer generell bild av hur demokratiska värderingar är förankrade hos det svenska folket.

Individer med längre utbildning har bättre kunskaper om politik och stöder de mänskliga rättigheterna och de demokratiska principerna i större omfattning än andra. Och trots att dagens gymnasieskola har som mål att erbjuda alla elever en likvärdig grund för ett framtida medborgarskap är skillnaderna mellan elever som studerar på högskole- respektive studieförberedande program anmärkningsvärt stora. Både flickor och pojkar som studerar på de yrkesförberedande programmen har mycket bristfälliga kunskaper om demokrati¹. Elever på yrkesförberedande program med stor överrepresentation av pojkar är dessutom den grupp i samhället där andelen som stöder de mänskliga rättigheterna är som lägst. Förutom utbildning utgör även bostadsort en tydlig skiljelinje avseende attityder till politiska fri- och rättigheter samt till övriga mänskliga rättigheter, stödet är mer omfattande i storstäderna jämfört med mindre orter. Ett ytterligare exempel som väl beskriver komplexiteten i svenskarnas inställning till demokratis grundprinciper är att yttrande- och mötesfriheten som principer får ett odelat folkligt stöd, samtidigt som många vill begränsa extremisters rättigheter, till exempel att hålla offentliga möten.

Vår bedömning är att frågor som ställs om stödet för abstrakta principer – som demokrati, minoriteters rättigheter eller jämställdhet – fungerar sämre i att urskilja klyftor i befolkningen än frågeformuleringar där principerna konkretiseras i form av exempel eller dilemman. När frågan ställs om abstrakta principer är i princip alla svenskar positiva. Om grupper nämns vid namn, exempelvis religiösa extremister, är det en betydande andel av befolkningen som kan tänka sig att inskränka de politiska friheterna. En erfarenhet är också att det är i dilemmasituationer när olika mänskliga rättigheter och principer ställs mot varandra som skilda uppfattningar blir synliga. Ett problem som vi stött på i arbetet med rapporten är att det ibland är svårt att med statistisk säkerhet uttala sig om skillnader i attityder, värderingar och kunskaper mellan mindre grupper i befolkningen och majoriteten. Detta kan exempelvis vara mellan personer med svensk och utländsk bakgrund. Anledningen är att antalet svars personer som tillhör de mindre befolkningsgrupperna blir för litet i de typer av nationella urval som görs i undersökningarna. När det gäller gruppen utrikes födda/utländsk bakgrund är denna grupp dessutom väldigt heterogen.

¹ Skillnader i demokratikunskaper mellan elever som studerar i olika gymnasieprogram beskrivs utförligt i avhandlingen *Demokratisk kompetens. Om gymnasiet som demokratiskola* (Ekman, 2007).

Slutsatsen är att om man vill veta mer om hur specifika, mindre grupper skiljer sig från andra grupper i befolkningen och om skillnader inom dessa grupper, är det nödvändigt att särskilt utforma undersökningar i vilka en större del av den specifika gruppen ingår.

I det inledande kapitel 1 har vi granskat några förutsättningar som bör uppfyllas hos medborgarna för att demokratin som styrelseform ska kunna fungera bra. Det som undersöks är politiskt intresse, politiskt deltagande, inställning till politiska partier samt förtroende för riksdagen. Tillsammans med kunskaper, attityder och värderingar om demokrati och mänskliga rättigheter bildar dessa egenskaper förutsättningen för demokratin, att folket själva styr.

De mer detaljerade resultaten visar följande:

- Svenska folket (det vill säga de som är bosatta i Sverige, oavsett härkomst) är i ett europeiskt perspektiv mycket intresserat av politik. Svenskarna är även jämförelsevis aktiva när det gäller att försöka motverka försämringar eller åstadkomma förbättringar i samhället. Ovanligt mycket aktivitet av detta slag sker inom förenings- och organisationslivet. Svenskarna visar även bland de största förtroendena för det nationella parlamentet, även om förtroendet i reella tal kan synas måttligt (5,6 på en skala 0–10).
- Män är något mer delaktiga i den representativa demokratin än kvinnor. Detta yttrar sig i att en större andel män är intresserade av politik, försöker aktivt påverka politiskt beslutsfattande och upplever sig stå nära ett politiskt parti. Dessutom uppvisar män ett större förtroende för riksdagen som institution än kvinnor.
- Större delaktighet finns också bland individer som har en högskole-/universitetsutbildning, är i medelåldern eller äldre, förvärvsarbetar, har hög hushållsinkomst samt röstade vid senaste valet.
- Förutsättningarna för ett aktivt medborgarskap är sämst hos individer som är under 25 år, är arbetslösa, har låg formell utbildning och som inte röstade vid det senaste valet.
- Personer som är födda i ett annat land än Sverige arbetar i mindre utsträckning i partier och organisationer i syfte att påverka offentligt beslutsfattande. De upplever sig även i något lägre utsträckning stå nära ett politiskt parti.

I kapitel 2 beskrivs svenska folkets kunskaper om demokrati som idé och beslutsprocedur. Sammanställningen bygger på två källor, valundersökningars kunskapsfrågor och IEA:s (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) skolundersökning om gymnasieungdomars demokratikunskaper. I skolundersökningen ställs frågor av den karaktär som väl mäter kunskaper om demokrati som idé och beslutsprocedur. Motsvarande undersökningar om demokratikunskaper hos den vuxna befolkningen saknas dessvärre. Det närmaste undersökta området är kunskap om politiska system- och sakfrågor, vilket vi därför har valt att redovisa. Resultaten visar följande:

- Männerna har något bättre kunskaper i politiska system- och sakfrågor än kvinnor. Skillnaden i faktiska kunskaper är dock mindre än vid en jämförelse av den självskattade kunskapsnivån. Jämförelser av hur kunskapsnivån har förändrats sedan mitten av 1980-talet visar att skillnaderna mellan kvinnor och män tycks vara på väg att försvinna.
- Skillnaden mellan yngre och äldre i politiska system- och sakkunskaper har minskat sedan mitten av 1980-talet och är marginella i 2006 års valundersökning. När individer själva får bedöma sina politiska kunskaper är det dock betydligt fler unga som håller med om att de inte alltid förstår de politiska frågorna.
- Individer med högskoleutbildning har de största kunskaperna om politik. Skillnaderna minskar dock även här, sett i ett 20-års perspektiv.
- Individer som är födda i Sverige har något bättre kunskaper om politik jämfört med utlandsfödda.

- Individer som röstar har generellt sett större kunskaper om politik jämfört med dem som inte röstar. Ett undantag är 2002 års valundersökning där bägge grupper hade likvärdiga kunskaper. I 2006 års undersökning är kunskaperna åter högre hos dem som röstade i det valet.
- En övergripande slutsats vad gäller politiska system- och sakfrågor är att skillnaderna inom den svenska befolkningen har minskat sedan mitten av 1980-talet och idag är små. Skillnaderna vad gäller den subjektiva känslan av att förstå politikens innehåll skiljer sig däremot i högre grad mellan grupper.
- Resultaten från undersökningen av svenska gymnasieelever visar att kunskaperna om demokratins principer och procedurer varierar betydligt mellan olika grupper. Elever som går på de högskoleförberedande programmen (naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen samt International Baccalaureate, IB) har de största kunskaperna. De lägsta kunskaperna om demokratin finns hos elever som går på yrkesförberedande gymnasieprogram med övervikt av pojkar.
- Elever som är födda i Sverige har bättre kunskaper om demokrati jämfört med utlandsfödda.
- Elever vars föräldrar har högskoleutbildning har bättre kunskaper än dem vars föräldrar har kortare utbildning.
- Elever i år 3 har bättre kunskaper jämfört med jämnåriga elever som studerar i gymnasiet år 1 eller 2.
- I en internationell jämförelse har svenska gymnasieelever goda kunskaper om demokrati.

I kapitel 3 granskas svenska folkets kunskaper om de mänskliga rättigheterna. Våra analysmöjligheter begränsas starkt av att de stora medborgarundersökningarna inte ställer frågor som tar upp det temat. Underlaget till detta kapitel består av tre frågor ur de sammanlagt 43 kunskapsfrågorna i IEA:s skolundersökning. Analysen visar att svenska 18-åringar har goda kunskaper om vissa grundläggande principer för de mänskliga rättigheterna. Följande skillnader framträder dock:

- Elever som går på gymnasiet högskoleförberedande program har större kunskaper om mänskliga rättigheter än de som går på ett yrkesförberedande program.
- Elever som är födda i Sverige har större kunskaper om mänskliga rättigheter än dem som är utlandsfödda.
- Elever vars föräldrar har högskoleutbildning har större kunskaper än dem vars föräldrar har kortare utbildning.

I kapitel 4 ges en bild av svenska folkets attityder, värderingar och bedömningar av det demokratiska styrelseskicket och dess principer. Detta område täcks väl av de stora medborgarundersökningarna. Resultaten visar följande:

- Stödet för demokratin som princip är mycket utbrett i Sverige. Ytterst få individer anser att det finns ett styrelseskick som är bättre än det demokratiska. Mindre skillnader går att se mellan grupper i befolkningen. Andelen som stöder demokratin är större i de mer högutbildade grupperna vid en jämförelse med mer lågutbildade. Andelen som helt och hållet stöder demokratin är högre bland dem som röstade vid senaste valet än bland dem som inte röstade. Bland de äldsta, 66 år och äldre är stödet något mindre än bland de yngre.

- Generellt sett är svenskar nöjda med hur demokratin fungerar i det egna landet. Endast mindre skillnader går att se mellan grupper i befolkningen. Studerande och förvärvsarbetande är något mer nöjda än arbetslösa. Högutbildade grupper är också mer nöjda än lågutbildade. Personer som röstade i senaste riksdagsvalet är nöjdare än dem som valde att inte rösta.
- Principen om folkets suveränitet är för betydande delar av det svenska folket inte någon självklarhet. 18 procent av befolkningen tycker att ett politiskt system med en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val låter mycket eller ganska bra. 36 procent av befolkningen tycker att ett styre där experter och inte valda företrädare beslutar vad som är bäst för landet låter bra. När det däremot gäller religionens inflytande är det endast 5 procent av befolkningen som tycker att det skulle vara bättre för Sverige om fler starkt religiösa personer hade statliga och kommunala uppdrag.
- Stödet för ett styre med en stark ledare är mest utbrett bland äldre, bland personer i låginkomsthushåll samt bland lågutbildade. Ett styre av experter har det mest utbredda stödet bland lågutbildade samt bland offentligt anställda i förhållande till privatanställda. När det gäller stödet för fler religiösa ledare i stat och kommun är detta mest utbrett i de äldsta åldersgrupperna. Även boende i mindre orter och i glesbygd stöder i högre grad denna tanke liksom personer med lägre utbildning och med lägre hushållsinkomster.
- Demokratiska val värderas högt i Sverige, endast i Danmark återfinns ett starkare stöd. Värderingen av att rösta i allmänna val är mycket hög i samtliga grupper som undersökts. Värderingen är dock något högre bland kvinnor än män och bland personer äldre än 55 år jämfört med dem som är yngre. Den grupp som värderar deltagandet i allmänna val lägst är de som själva valde att inte rösta i det senaste riksdagsvalet.
- Jämlika möjligheter till politisk representation kan uppnås på olika sätt, bland annat genom att särskilt uppmuntra och uppmärksamma underrepresenterade grupper. Bland 18-åriga gymnasieelever är stödet för denna typ av åtgärder mer utbrett bland flickor än bland pojkar, samt bland elever med högutbildade föräldrar jämfört med elever vars föräldrar endast har grundskoleutbildning. Ett betydligt mindre utbrett stöd för dessa åtgärder finns bland elever på yrkesförberedande gymnasieprogram med stor övervikt av pojkar.
- Minoritetsskydd i beslutsprocessen ses som mest viktigt av dem som är 60 år eller äldre. Kvinnor anser att det är viktigt att respektera minoriteters rättigheter i något högre grad än män. Personer med endast grundskoleutbildning anser att det är viktigare att värna minoriteters rättigheter än grupper med högre utbildning.
- Mötes- och demonstrationsfrihet som principer har ett mycket starkt stöd i Sverige. Men när det kommer till olika extremistgruppers rätt till att hålla offentliga möten vill en majoritet kunna förbjuda grupper som genom sin verksamhet vill störta det politiska systemet med våld. En majoritet vill också kunna förbjuda rasistiska organisationer att hålla offentliga möten. Däremot finns det inte majoritet för att hindra religiösa extremister från att hålla offentliga möten. Män vill i högre utsträckning än kvinnor förbjuda religiösa extremister att hålla möten. När det gäller rasistiska grupper är det dock i högre utsträckning kvinnorna som är för ett förbud. Stödet för förbud är generellt sett större bland individer med kortare utbildning samt bland äldre.
- Omkring hälften av det svenska folket vill förbjuda antidemokratiska partier, vilket ligger under genomsnittet för de europeiska länder som ingår i ESS-studien. Skillnaderna mellan olika grupper i befolkningen är ganska små. Kvinnor är något mer benägna än män att vilja förbjuda antidemokratiska partier. Andelen som är för ett förbud mot antidemokratiska partier är större i äldre åldersgrupper. Personer med utländsk bakgrund, som studerar eller har längre utbildning är något mindre benägna att vilja förbjuda antidemokratiska partier.

- Stödet för principen om likabehandling är mycket stark inom alla grupper vi har studerat. De skillnader som finns mellan grupper i befolkningen är mycket små. Stödet ökar dock något med stigande ålder.

I kapitel 5 beskrivs svenska folkets attityder och värderingar om de mänskliga rättigheterna utifrån rätten till utbildning, invandrarnas och minoriteternas rättigheter, rätten till asyl, jämställdhet, sexuella minoriteters rättigheter samt frånvaro av tortyr och annan omänsklig behandling. Resultaten visar följande:

- De allra flesta håller med om påståendet att de mänskliga rättigheterna och individens frihet respekteras i Sverige. Andelen som håller med är högst bland individer som har högskole- eller universitetsutbildning.
- En större andel bland kvinnor än män stödjer de mänskliga rättigheterna.
- Individer som bor i en storstad stödjer de mänskliga rättigheterna i större omfattning än individer som bor i mindre orter.
- Skolundersökningen visar att elever som studerar i gymnasiets yrkesförberedande program med övervikt av pojkar stödjer de mänskliga rättigheterna i betydligt mindre omfattning jämfört med andra gymnasieelever.
- Vissa egenskaper, så som ålder och om man är född i Sverige/utanför Sverige, visar olika samband med olika dimensioner av de mänskliga rättigheterna:
- Unga visar ett mer omfattande stöd åt sexuella minoriteters rättigheter samt för jämställdhet än äldre. *Men* flera i 35–54 års ålder, jämfört med både yngre och äldre, stödjer principen att ingen får utsättas för tortyr.
- Individer som själva är födda utomlands är mer benägna att stödja invandrarnas och minoriteters rättigheter än de som är födda i Sverige. *Men* individer som är födda i Sverige är mer benägna att stödja jämställdhet än utlandsfödda.

I kapitel 6 har vi undersökt svenska folkets inställning till demokratins rättsregler. Resultaten visar följande:

- Svenska folket har relativt stor respekt för lagar och regler. Men omkring var femte svarar att det kan vara viktigare att följa det egna samvetet än gällande lagar.
- En majoritet, 60 procent av de svarande, anser att det aldrig är rätt att bryta mot en lag om ens samvete så kräver, medan 23 procent svarar att det kan vara rätt. Andelen som anser att det kan vara rätt är störst bland yngre, män och/eller individer med längre utbildning/hög befattning.
- Nio av tio svenskar anser att det aldrig är rätt att bruka våld i politiskt syfte.
- Kvinnor är mer benägna att hålla med om att lagar alltid ska följas jämfört med män.
- Yngre är mindre benägna att hålla med om att lagar alltid ska följas jämfört med äldre.

Inledning

De mänskliga rättigheterna delas ofta in i kategorierna medborgerliga och politiska respektive ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. De medborgerliga och politiska rättigheterna är till för att skydda den enskildes frihet som till exempel tankar, åsikter, religion och föreningstillhörighet. De medborgerliga och politiska rättigheterna avser också att skydda den enskilde mot olika former av övergrepp som till exempel tortyr och dödsstraff. De ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna avser att tillgodose den enskildes grundläggande behov av bland annat arbete, utbildning, levnadsstandard och hälsa, samt att möta etniska, religiösa och kulturella minoriteters behov av att behålla och utveckla en egen identitet (Regeringens skrivelse 2005/06:95).

Alla medborgare ska tillförsäkras likvärdiga rättigheter och möjligheter oavsett kön, etnisk eller kulturell tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, klass och ålder. En väsentlig dimension av mänskliga rättigheter berör att alla lika rätt till delaktighet i samhället. Oavsett samhällsställning, kön och ursprung ska alla människor ges förutsättningar att involveras och känna delaktighet. Det finns ingen rättighet som är mer eller mindre värd än andra, FN har slagit fast att de mänskliga rättigheterna är odelbara. Detta innebär att de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna är lika viktiga som de medborgerliga och politiska rättigheterna och att rättigheterna samspelar och stöttar varandra (Regeringens skrivelse 2005/06:95).

I Sverige skyddas de mänskliga rättigheterna främst genom tre grundlagar: regeringsformen, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. Sedan 1995 är den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) svensk lag. Sverige har också undertecknat och ratificerat flertalet av de dokument som handlar om mänskliga rättigheter inom FN, Internationella arbetsorganisationen (ILO) och Europarådet. Ansvaret för att de mänskliga rättigheterna respekteras vilar på regeringen och den statliga och kommunala förvaltningen.²

I FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (21 §) stadgas att "Folkets vilja skall utgöra grundvalen för statsmakternas myndighet. Folkviljan skall uttryckas i periodiska och verkliga val, som skall genomföras med tillämpning av allmän och lika rösträtt och hemlig röstning eller ett likvärdigt fritt röstförfarande". De mänskliga rättigheterna innefattar sålunda även det demokratiska styrelseskicket. Samtidigt ska demokrati och mänskliga rättigheter inte ses som två synonyma begrepp. Motsättningar uppstår ibland mellan demokratiskt fattade beslut och individuella fri- och rättigheter. Individuella fri- och rättigheter omsluter och begränsar det demokratiska systemets handlingsutrymme. Demokratin är uppbyggd kring majoritetsprincipen medan de mänskliga rättigheterna är individbaserade och okränkbara. Även om demokrati och mänskliga rättigheter ofta går hand i hand kan inte demokrati ses som en rättighet bland andra.

Det räcker dock inte med lagstiftning för att garantera att de mänskliga rättigheterna respekteras och efterlevs. Dessa principer måste också stödjas aktivt av medborgarna för att målet att alla ska kunna leva ett fullvärdigt liv ska uppnås. En grundförutsättning för medborgerligt engagemang i människorättsfrågor är att kunskaper om de mänskliga rättigheterna är väl förankrade hos befolkningen. Sverige har som nation arbetat länge för att de mänskliga rättigheterna ska efterlevas runt om i världen. Därför har många tagit för givet att dessa principer är välkända och respekteras fullt ut av det svenska folket. Denna sammanställning ska ge svar på om det är så.

² Mer om mänskliga rättigheter i Sverige finns att läsa på www.manskligarattigheter.gov.se/

Metod

I uppdraget anges att kartläggningen ska genomföras utifrån de stora medborgarundersökningar som har gjorts de senaste åren. Ungdomsstyrelsen har valt att inte sammanställa information som redan finns publicerad. Rapporten baseras istället på nya analyser av befintligt datamaterial. Eftersom det finns ett rikt urval av medborgarundersökningar har följande principer varit vägledande. I de fall där den svenska undersökningen omfattar 2 000 eller fler individer redovisas materialet indelat i olika kategorier efter ålder, kön, födelseland, utbildning och bostadsort. I övriga fall där det svenska urvalet är mindre används det för en jämförelse över tid eller mellan länder.

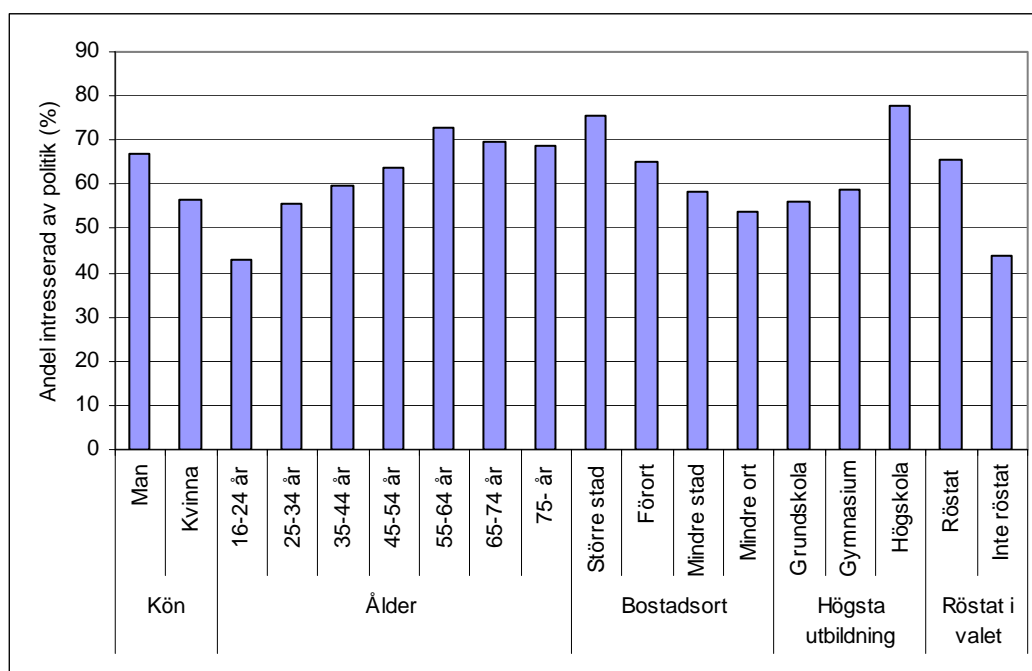
Analysen bygger på följande undersökningar som har genomförts 2000–2007:

European Social Survey ESS (2002, 2004, 2006), World Values Studies WVS (2005), International Social Survey Program ISSP (2004), Valundersökningen (1985–2006), The Comparative Study of Electoral Systems CSES (2001–2006), IEA Civic Education study (2000) och Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie (2007). Alla analyser har genomförts av Ungdomsstyrelsen, med undantag för Valundersökningen och CSES, där data har analyserats av Stefan Dahlberg på Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.

Analyserna i denna rapport jämför attityder och kunskaper i olika länder, över tid eller mellan olika befolkningskategorier i Sverige. Figurerna i texten ger en illustration av de analyser som i sin helhet redovisas i bilaga 1. Av redovisningen i tabellbilagan framgår också om skillnaderna mellan olika länder eller befolkningskategorier är signifikanta eller inte. I bilagan ges också mer utförlig information om de datamängder som analyseras i rapporten.

1. Demokratins förutsättningar

Demokratin som styrelseform ställer en hel del krav på sina medborgare. För att folkstyret ska fungera bra krävs det medborgare som är kompetenta och intresserade, som är villiga att delta och att respektera andras åsikter och de demokratiskt fattade besluten. En annan viktig förutsättning för att demokratin ska fungera bra är att medborgarna har förtroende för demokratins institutioner och sina politiska representanter. Av den anledningen väljer vi att börja vår redovisning av svenska folkets kunskaper om och inställning till demokrati och mänskliga rättigheter med en kort beskrivning av dagsläget för demokratins förutsättningar. Politiskt intresse, politiskt deltagande, inställning till politiska partier samt förtroende för riksdagen redovisas i tur och ordning. Politiskt intresse beskrivs med hjälp av två figurer. Den ena bygger på frågan om man är politiskt intresserad och den andra på hur mycket tid som man använder dagligen för att följa mediernas samhällsbevakning.

Källa: ESS 2006.

Figur 1.1 Andel som är ganska eller mycket intresserad av politik. Invånare i Sverige 16 år och äldre. Procent.

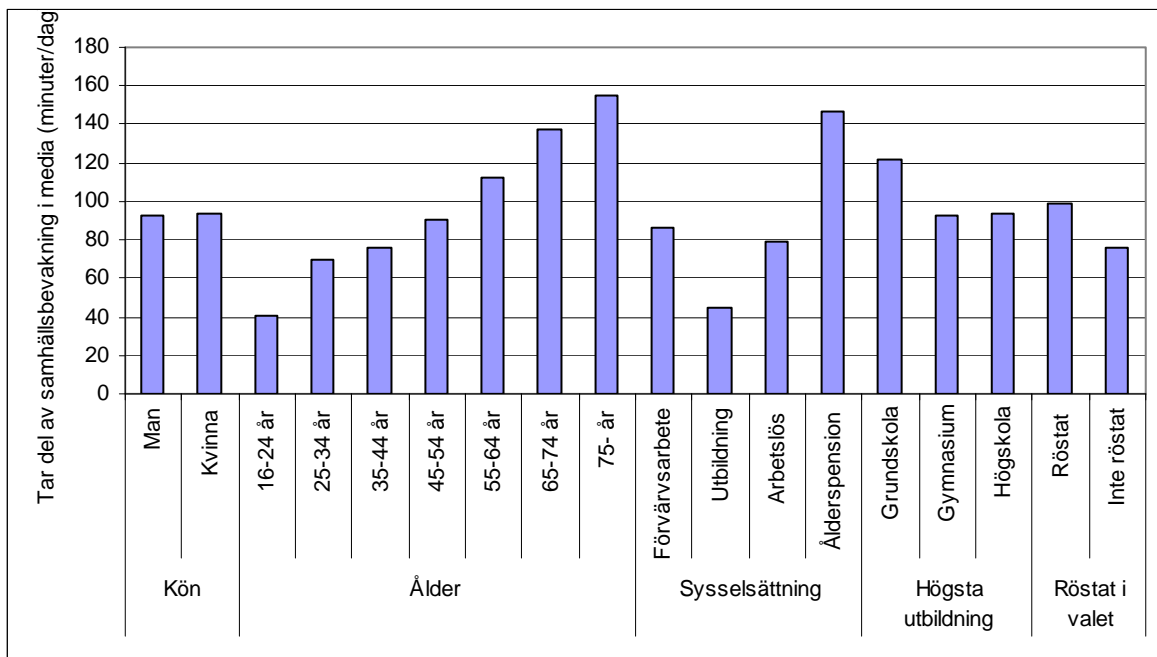
Andelen av den svenska befolkningen över 16 år som svarar att de är ganska eller mycket intresserade av politik uppgår till 62 procent. En jämförelse med 14 andra europeiska länder visar att svenskarna är det folk som i störst utsträckning är intresserat av politik³.

Intresse för politik varierar efter kön, ålder, utbildning och bostadsort. Dessutom finns ett tydligt samband med valdeltagande. Bland individer som röstade vid det senaste valet är andelen som är ganska eller mycket intresserad av politik 66 procent, jämfört med 44 procent bland dem som inte röstade. Alla dessa iakttagelser finner stöd i tidigare forskning.

³ Jämförelsen grundar sig på uppgifter från ESS 2006 och redovisas närmare i tabellbilagan.

En större andel män än kvinnor är politiskt intresserade, 67 procent jämfört med 57 procent. Bland de yngsta deltagarna i undersökningen är andelen politiskt intresserade relativt liten, 43 procent jämfört med 70 procent bland 65–74-åringarna. I storstäder är andelen politiskt intresserade stor, 76 procent medan andelen är betydligt lägre i mindre orter, 54 procent. Individer som har minst 3-årig högskoleutbildning är i större utsträckning politiskt intresserade än andra, andelen är 78 procent jämfört med 56 procent bland individer med högst grundskole-/folkskoleutbildning.

Intresset för politik och samhällsfrågor tar sig olika uttryck. I figur 1.1 redovisas det uttryckliga intresset för politik, bilden kompletteras med en redovisning av den tid som olika grupper i samhället använder för att ta del av samhällsinformation via olika medier. Antalet minuter som dagligen används för att följa nyheter i teve, radio eller tidningar redovisas i figur 1.2.

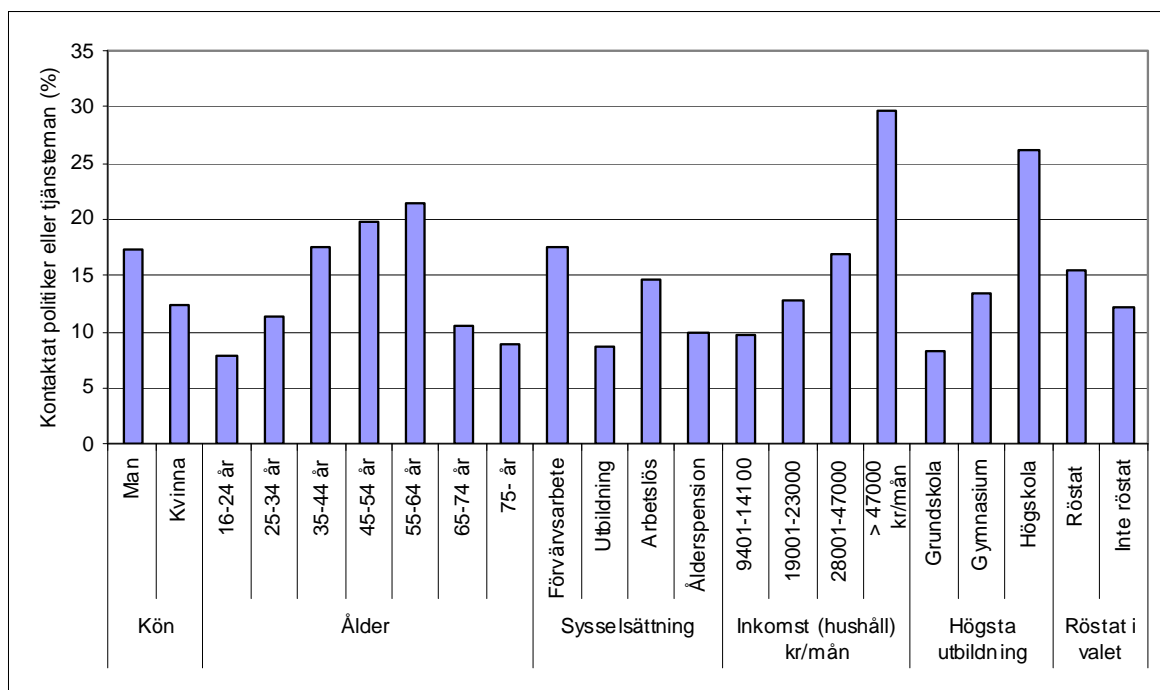

Källa: ESS 2006

Figur 1.2 Antal minuter/dag som används för att ta del av inslag om politik och samhälle i teve, radio eller tidningar. Invånare i Sverige 16 år och äldre. Genomsnitt.

De yngsta lägger absolut minst tid åt att följa mediernas samhällsbevakning. De i åldern 16–24 år lägger i genomsnitt 40 minuter om dagen åt att följa medierna. Med stigande ålder ökar tidsåtgången och de som är 65 år eller äldre lägger över två timmar dagligen på att följa nyheterna i tidningar, radio eller teve. Kvinnor och män ägnar ungefär lika mycket tid åt medierna. Intressant nog rapporterar de som har högst grundskole-/folkskoleutbildning att de använder mer tid åt att ta del av medierna jämfört med dem som har högre utbildning. Möjligtvis beror det på att andelen lågutbildade är stor bland de äldsta, som samtidigt lägger mest tid på att följa medierna.

Politisk aktivitet omfattar många typer av medborgarlig aktivitet. Hur medborgarna väljer att delta har förändrats en del under åren. Valdeltagande, partiaktiviteter, kontakter och manifestationer är ett sätt att dela in politisk aktivitet anpassad efter vår tid (se t.ex. Esaiasson and Westholm, 2006). Beskrivningen här baseras på två frågor, om man har kontaktat politiker eller tjänstemän det senaste året och om man har arbetat i ett parti, en aktionsgrupp eller någon annan organisation i syfte att motverka församlingar eller åstadkomma förbättringar.

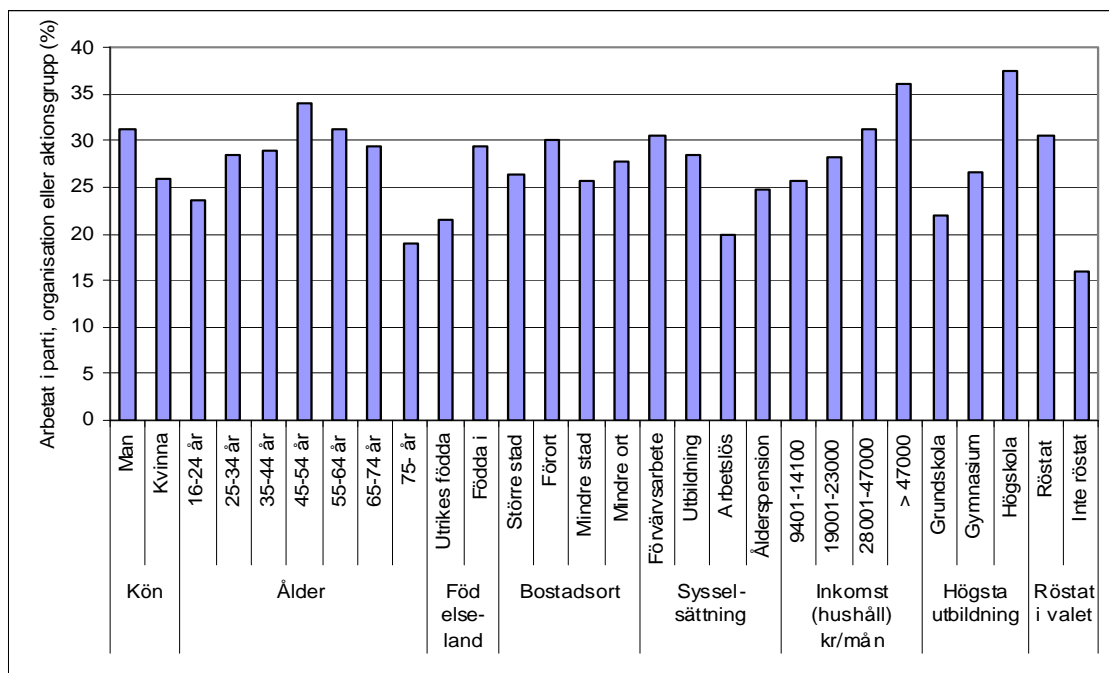
Källa: ESS 2006.

Kommentar: På grund av begränsad plats i figuren redovisas endast varannan inkomstkategori.

Figur 1.3 Andel som kontaktat politiker eller tjänsteman det senaste året i syfte att motverka försämringar eller åstadkomma förbättringar. Invånare i Sverige 16 år och äldre. Procent.

Ungefär 15 procent av den vuxna svenska befolkningen uppger att de under det senaste året har tagit kontakt med en politiker eller tjänsteman. I en europeisk jämförelse är det en nivå något över den genomsnittliga. I länder som Norge, Belgien och Finland är det dock en betydligt större andel individer som tagit denna typ av kontakter.

I figur 1.3 redovisas fördelningen inom den svenska befolkningen. Individer som bor i hushåll med hög inkomst och individer med hög utbildning tar i störst utsträckning kontakt med politiker och tjänstemän. Bland individer i höginkomsthushåll (över 47 000 kronor i månaden) är andelen som har kontaktat en politiker eller tjänsteman så stor som 30 procent, bland individer från låginkomsthushåll (högst 14 100 kronor i månaden) är andelen 10 procent. Motsvarande andel bland individer med minst 3-årig högskoleutbildning är 26 procent och med högst grundskola ligger andelen under 10 procent. Individer i aktiv yrkesverksam ålder, upp till 65 år, kontaktar politiker och tjänstemän i större utsträckning än de över 65 år. Andelen ökar för övrigt stadigt med åldern, från 8 procent bland de yngsta till 22 procent i den mest aktiva ålderskategorin, 55–64-åringarna (figur 1.3).

Källa: ESS 2006.

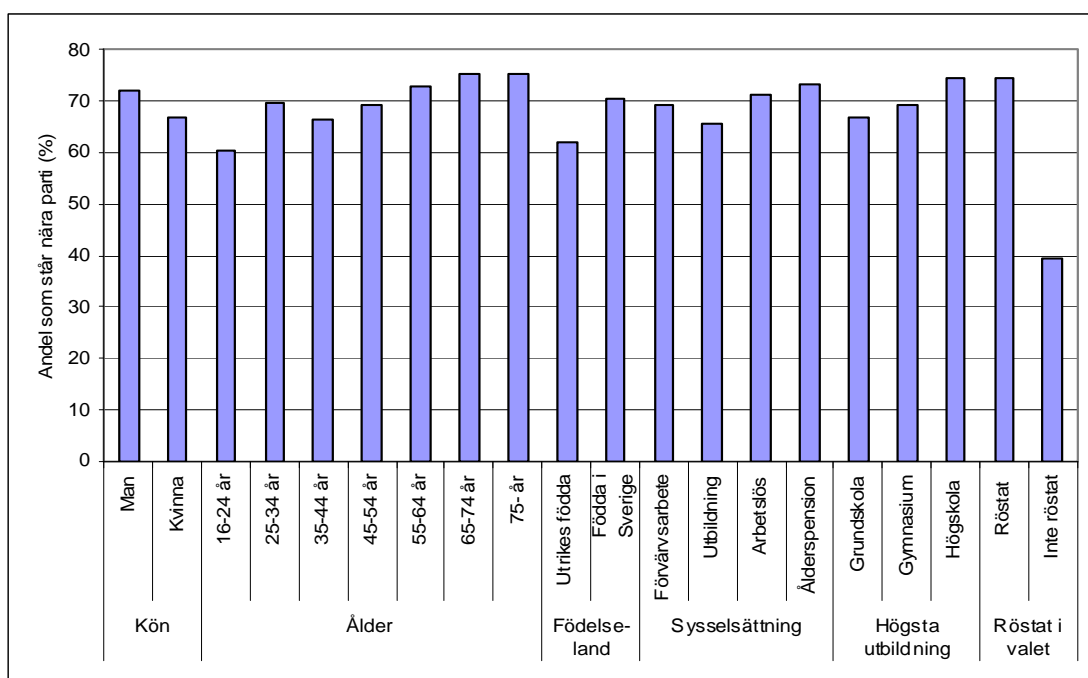
Kommentar: På grund av begränsad plats i figuren redovisas endast varannan inkomstkategori.

Figur 1.4 Andel som det senaste året arbetat i parti, aktionsgrupp eller annan organisation i syfte att motverka försämringar eller åstadkomma förbättringar. Invånare i Sverige 16 år och äldre. Procent.

Den andra frågan om politisk aktivitet tar fasta på hur stor andel av befolkningen som inom det senaste året arbetat inom ett parti, organisation eller aktionsgrupp i syfte att motverka försämringar eller åstadkomma förbättringar. Resultatet visar att 28 procent av den vuxna svenska befolkningen deltagit i någon sådan aktivitet. Jämförelsen med 14 europeiska länder visar att detta placerar Sverige i en tätgrupp tillsammans med Finland, Norge och Belgien. I de flesta länder är det betydligt mindre vanligt än i Sverige att på detta sätt sluta sig samman med andra i syfte att påverka offentligt beslutsfattande.

I figur 1.4 redovisas en jämförelse mellan olika grupper inom den svenska befolkningen. Resultaten visar även här att individer från höginkomsthushåll och individer med hög utbildning i större utsträckning är politiskt aktiva än andra. Drygt 35 procent av de högskoleutbildade anger att de har arbetat i ett parti, en organisation eller en aktionsgrupp, jämfört med drygt 20 procent bland dem med högst grundskole-/folkskoleutbildning. Skillnader mellan individer från hög- respektive låginkomsthushåll är något mindre, 36 procent respektive 26 procent. Männerna och äldre i yrkesverksam ålder är i större utsträckning aktiva jämfört med kvinnor och yngre, respektive individer i pensionsåldern. Politisk aktivitet i form av arbete inom partier, organisationer och aktionsgrupper visar ett tydligt samband med valdeltagande. Individer som röstar är också i större utsträckning benägna att delta i denna typ av aktivitet (figur 1.4).

Det representativa systemet bygger på politiska partier. En naturlig förutsättning för en välfungerande demokrati är att medborgarna uppfattar att det finns ett parti som de känner förtroende för och ideologisk närhet till. I figur 1.5 redogör vi för svaren på frågan om det finns något särskilt parti som man känner sig närmare än andra partier.

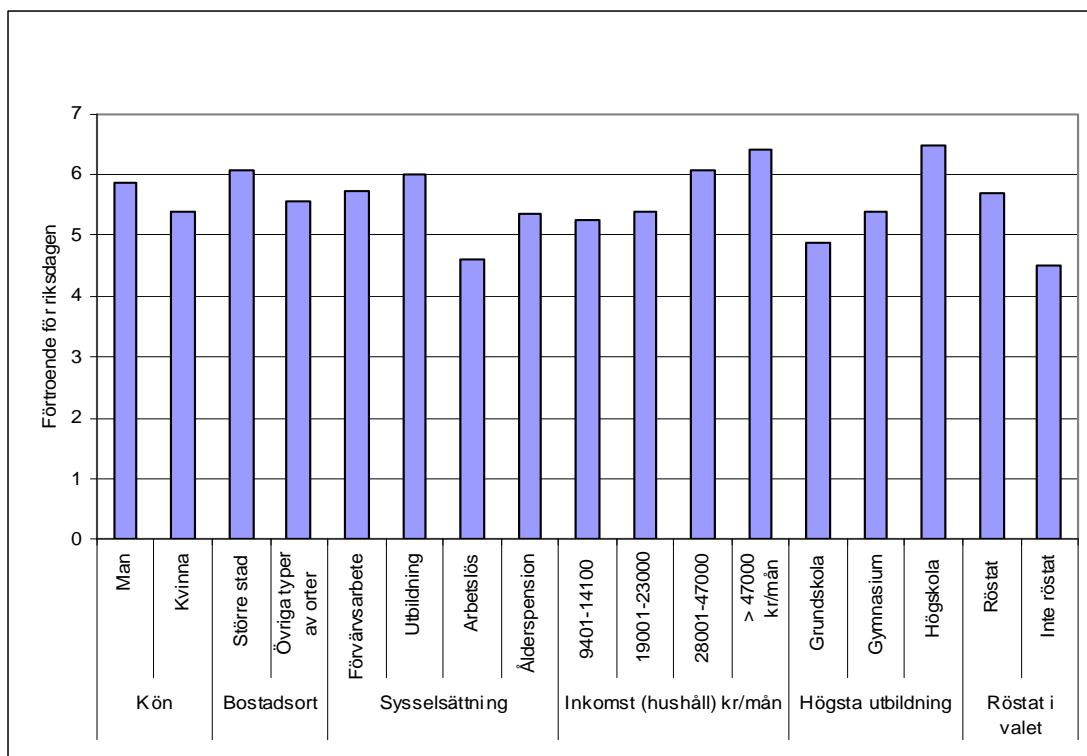
Källa: ESS 2006.

Figur 1.5 Andel som känner sig närmare ett särskilt parti vid jämförelse med andra partier. Invånare i Sverige 16 år och äldre. Procent.

Omkring 70 procent av den vuxna svenska befolkningen anger att det finns ett särskilt parti som de känner sig närmare än andra. Detta placerar Sverige ensamt i toppen av jämförelsen med 14 andra europeiska länder. Svenskar identifierar sig sålunda i högre grad med politiska partier än befolkningen i något av de länder vi haft möjlighet att studera.

Om man ser till svenska befolkningen är det några kategorier som avviker från den generella bilden. Detta är de yngsta upp till 24 år, utrikes födda samt individer som inte röstade i det senaste riksdagsvalet. Samtliga dessa kategorier har en jämförelsevis låg andel som känner sig närmare ett politiskt parti. Andelen är också lägre bland lågutbildade jämfört med bland högutbildade. Övriga skillnader är små (figur 1.5).

Förtroende för de demokratiska institutionerna är den sista förutsättningen för demokrati som redovisas här. I figur 1.6 anges medelvärdet för förtroendet för riksdagen på en skala från 0–10 där 10 är värdet för det största förtroendet.

Källa: ESS 2006.

Kommentar: På grund av begränsad plats i figuren redovisas endast varannan inkomstkategori. Skala 0–10 där 10= högst förtroende och 0=lägst förtroende.

Figur 1.6 Förtroende för riksdagen. Invånare i Sverige 16 år och äldre. Medelvärde, skala 0–10.

Det genomsnittliga förtroendet för riksdagen i den svenska befolkningen uppgår till 5,6 på skalan mellan 0–10. Vår jämförelse med 14 europeiska länder visar att den svenska befolkningen tillsammans med befolkningen i Finland och Norge uppvisar det största förtroendet för landets parlament.

Figur 1.6 visar hur förtroendet för riksdagen fördelar sig mellan olika grupper i den svenska befolkningen. Förtroendet är störst bland individer med minst 3-årig högskoleutbildning, samt bland individer från höginkomsthushåll. Individer som är i utbildning eller förvärsarbetar har ett större förtroende för riksdagen jämfört med arbetslösa. Förtroendet är dessutom större bland män än bland kvinnor, och bland individer som röstade vid det senaste valet jämfört med bland dem som inte röstade.

Sammanfattning

I detta inledande kapitel har vi granskat några viktiga förutsättningar för demokratin. Bland dessa förutsättningar ingår politiskt intresse, politiskt deltagande, inställning till politiska partier samt förtroende för riksdagen. Resultaten visar följande:

- Svenska folket (det vill säga de som är bosatta i Sverige, oavsett härkomst) är i ett europeiskt perspektiv mycket intresserat av politik. Svenskarna är även jämförelsevis aktiva när det gäller att försöka motverka försämringar eller åstadkomma förbättringar i samhället. Ovanligt mycket aktivitet av detta slag sker inom förenings- och organisationslivet. Svenskarna visar även bland de största förtroendena för det nationella parlamentet, även om förtroendet i reella tal kan synas måttligt (5,6 på en skala 0–10).
- Män är något mer delaktiga i den representativa demokratin än kvinnor. Detta yttrar sig i att en större andel män är intresserade av politik, försöker aktivt påverka politiskt beslutsfattande och upplever sig stå nära ett politiskt parti. Dessutom uppvisar män ett större förtroende för riksdagen som institution än kvinnor.
- Större delaktighet återfinns också bland individer som har en högskole-/universitetsutbildning, är i medelåldern eller äldre, förvärvsarbetar, har hög hushållsinkomst samt röstade vid senaste valet.
- Förutsättningarna för ett aktivt medborgarskap är sämst hos individer som är under 25 år, är arbetslösa, har låg formell utbildning och som inte röstade vid det senaste valet.
- Personer som är födda i ett annat land än Sverige arbetar i mindre utsträckning i partier och organisationer i syfte att påverka offentligt beslutsfattande. De upplever sig även i något lägre utsträckning stå nära ett politiskt parti.

2. Kunskaper om demokrati

De stora medborgarundersökningarna brukar sällan ställa renodlade kunskapsfrågor om demokratins principer, institutioner eller funktioner. Det är betydligt vanligare att frågorna istället mäter politiska sakkunskaper eller partisympatier. Därför är det på sin plats att tydliggöra att redovisningen i detta kapitel baseras på tre undersökningar, varav två, den svenska valundersökningen och CSES, mäter kunskaper om politiska sakfrågor och politiska institutioner. Den svenska valundersökningen genomförs regelbundet i samband med riksdagsvalet och mäter bland annat svenska folkets politiska kunskaper. Statistiska centralbyrån (SCB) och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet genomför undersökningarna. Valundersökningarnas population består av röstberättigade svenska medborgare i åldern 18–80 år som bor i Sverige. I 2006 års valundersökning intervjuades totalt 3 111 personer med en svarsfrekvens på 78,2 procent. I samarbete med ett antal länder har den svenska valundersökningen länkats till en komparativ (jämförande) valundersökning, *The Comparative Study of Electoral Systems*, CSES. Det ger oss en möjlighet att jämföra svenska folkets kunskaper och värderingar med befolkningarna i ett antal andra nationer.

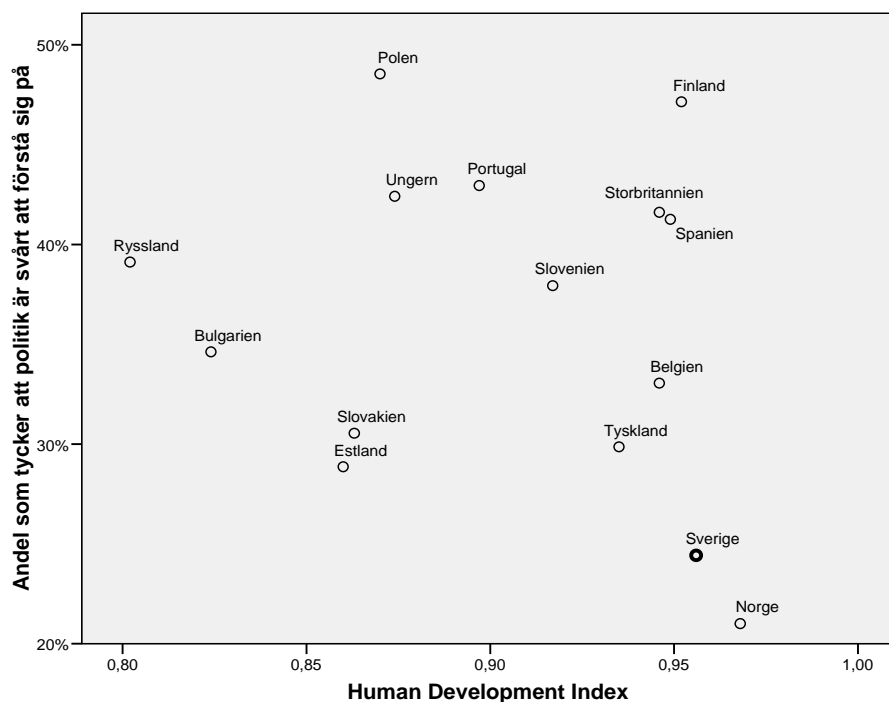
Den tredje undersökningen belyser däremot renodlade demokratikunskaper hos svenska gymnasieelever. Den svenska delen av *IEA Civic Education Study* genomfördes av Skolverket 2000 och mäter gymnasieelevers kunskaper, attityder och värderingar om demokrati.⁴

Redovisningen inleds dock med svenska folkets egen bedömning av sin kunskap om politiska förhållanden. De stora medborgarundersökningarna European Social Survey ESS och International Social Survey Program ISSP ställer inga renodlade kunskapsfrågor, utan använder istället frågor som bygger på en egenskattning av politiska kunskaper. Eftersom politiska kunskaper, attityder och beteenden ofta visar sig ha starka samband med landets utvecklingsnivå har vi i de diagram där Sverige jämförs med andra länder valt att även redovisa den nationella utvecklingsnivån. Vi använder här det index över mänsklig utveckling (Human Development Index) som tagits fram av FN.⁵

I ESS-undersökningen från 2006 ställdes frågan: *Hur ofta framstår politik som så komplicerat att du inte riktigt förstår vad det handlar om?* I figur 2.1 redovisas hur befolkningen i 15 europeiska länder besvarar denna fråga.

⁴ Mer om undersökningen kan läsas i de internationella och svenska rapporterna (Amadeo et al., 2002, Skolverket, 2003b).

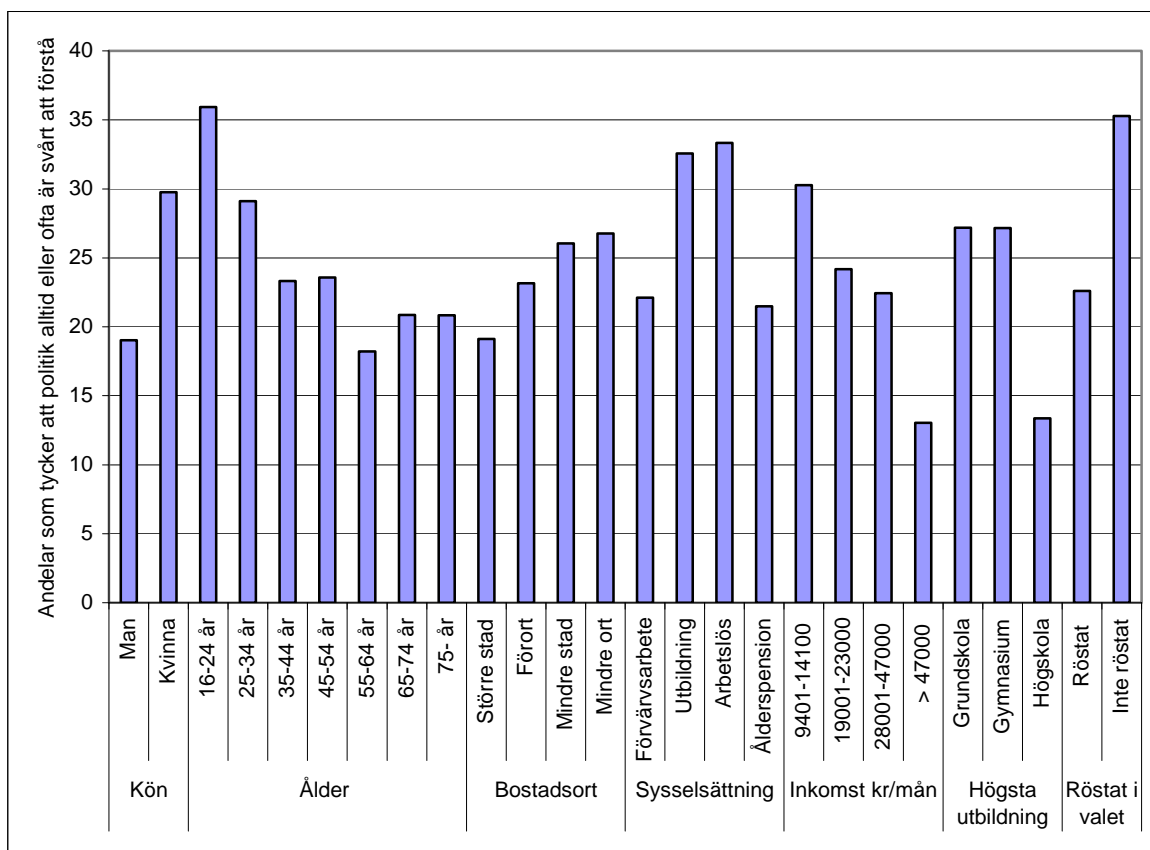
⁵ Human Development Index (HDI) används på samma sätt som BNP för att jämföra välståndet i olika länder. Human Development Index ger en mer komplett bild, eftersom det är en sammanvägning av förväntad livslängd, utbildningsnivå och BNP. HDI anges på en skala från 0 till 1. 2007 toppas listan av Island (0,968), Norge (0,968), och Australien (0,962). Sverige ligger på sjätte plats med indexvärdet 0,956.

Källa: ESS 2006.

Figur 2.1 Andelar som tycker att politik alltid eller ofta är svårt att förstå sig på efter nationell utvecklingsnivå (HDI). Invånare 16 år och äldre i 15 europeiska länder. Procent efter HDI.

Resultaten visar att svenska folket gör en positiv bedömning av sina politiska kunskaper. Andelen som håller med om påståendet att de finner politik så komplicerat att de inte riktigt förstår vad det handlar om är lägst i Norge, 21 procent, följt av Sverige, 24 procent. I Finland däremot anger nästan halva befolkningen att de tycker att politik är komplicerat.

Källa: ESS 2006.

Figur 2.2 Andelar som tycker att politik alltid eller ofta är svårt att förstå sig på. Invånare i Sverige 16 år och äldre. Procent.

Svenska folkets egen bedömning av de politiska kunskaperna varierar mycket tydligt beroende på kön, ålder, bostadsort, inkomst och utbildning. Andelen som håller med om att de ofta tycker att politik är så komplicerat att de inte riktigt förstår vad det handlar om är störst bland de yngsta, 36 procent av de yngsta upp till 24 år håller med, jämfört med 18 procent bland 55–64-åringarna.

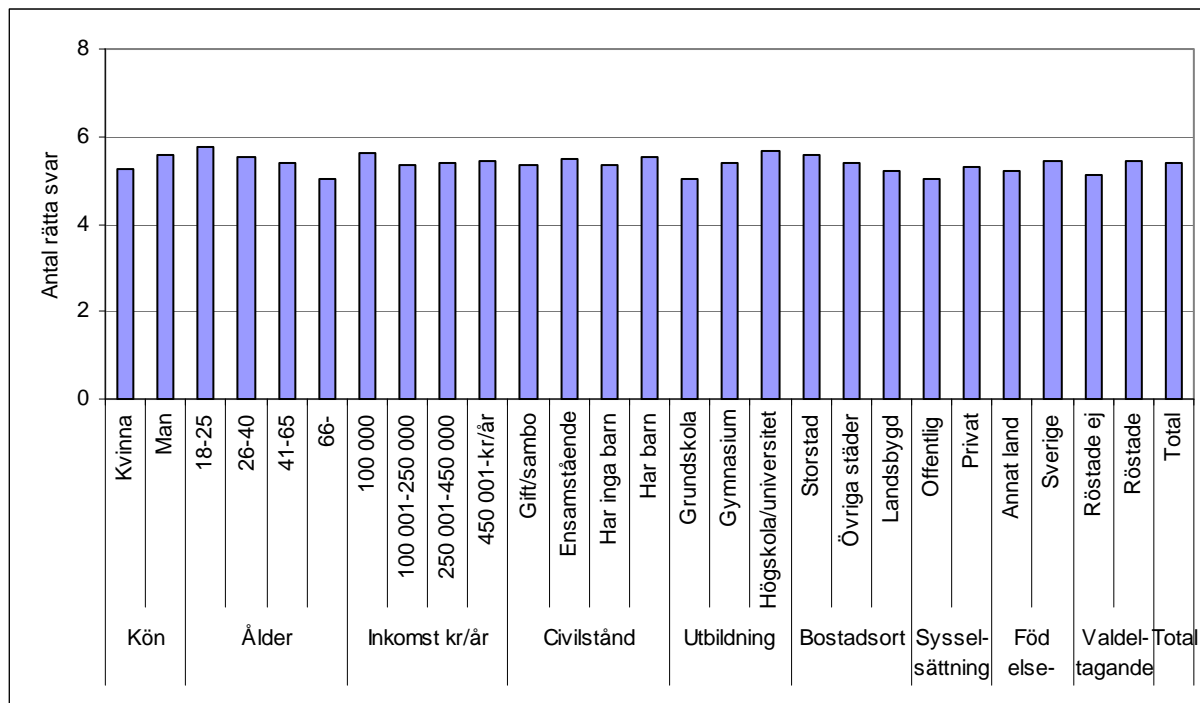
Bland kvinnorna är det 30 procent som håller med, jämfört med 19 procent bland männen. Gruppen högskoleutbildade är mest självsäkra i förhållande till sin politiska kunskap, endast 13 procent anger att de ofta finner frågorna för komplicerade, jämfört med 27 procent bland dem med högst grundskole- eller gymnasieutbildning.

Valundersökningen, svenska folkets kunskaper om demokrati och politiska sakfrågor

I Valundersökningen ställs mest frågor som berör partival och politiska värderingar, men också ett antal frågor som mäter system- och sakkunskaper om politik. Det exakta antalet kunskapsfrågor har varierat mellan 5 och 8 frågor i de Valundersökningar som har genomförts åren 1985–2006. Vid den senaste Valundersökningen ställdes åtta kunskapsfrågor. Frågorna berör olika politikområden, till exempel nivån för sjukersättningen och fastighetskatten, samt frågor om demokratins institutioner, till exempel antalet ledamöter i riksdagen och om vi under åren 2002–2006 hade en socialdemokratisk enpartiregering eller inte. Samtliga frågor redovisas i bilaga 2, tabell 6.

Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet har under flera decennier analyserat svenska folkets politiska kunskaper, en utförlig redovisning finns i boken *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år* (Holmberg and Oscarsson, 2004:204-216). I boken redovisas resultat till och med 2002, men på Valforskningsprogrammets webbsida finns uppdaterade tabeller med även 2006 års undersökning (Oscarsson and Holmberg, 2008). Andelen som har goda kunskaper om politik har varierat mellan 24 och 38 procent av samtliga svaranden under 1985–2002. Dessutom har dessa analyser visat att männen är mer kunniga än kvinnorna, äldre mer kunniga än yngre och personer från övre medelklassen mer kunniga än arbetare och lägre tjänstemän. Dessa iakttagelser bygger på en metod där kunskapsindexet har standardiserats och delats in i en femgradig skala. Individer vars kunskaper ligger på de två högsta nivåerna bedöms ha goda politiska kunskaper.

Vår analys av 2006 års Valundersökning bygger på medelvärden avseende antalet rätta svar på 8 frågor. Resultaten visar att de tidigare så karakteristiska skillnaderna håller på att minska och i vissa fall försvinna helt. För samtliga svarande är medelvärdet 5,4 rätta svar av 8 möjliga.

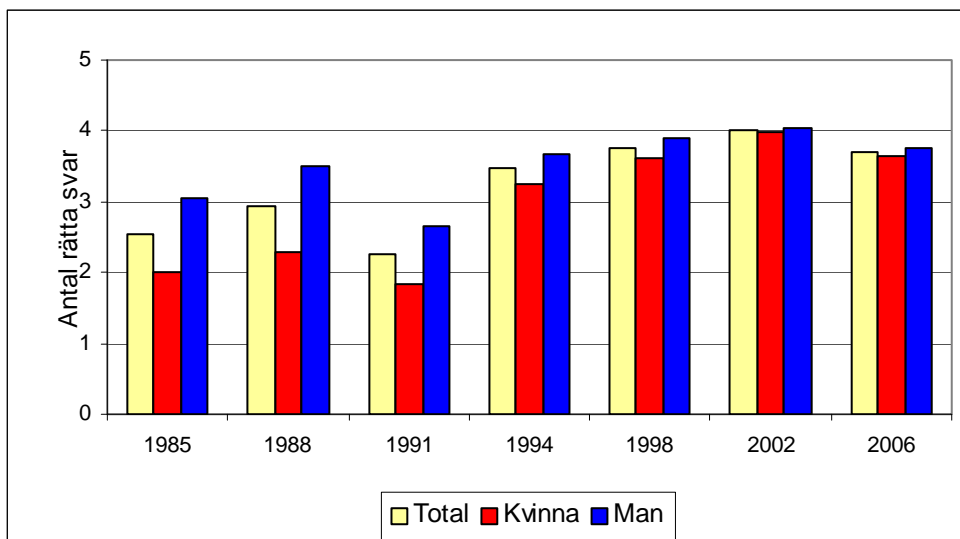

Källa: Svenska valundersökningen 2006, Göteborgs universitet, SCB.

Figur 2.3 Antal rätta svar på åtta frågor om politik och demokrati, svenska invånare 18–80 år. Medelvärde.

Som framgår av figur 2.3 varierar medelvärdet för kunskaper om demokrati och politik mellan 5,0 som lägst (offentligt anställda) och 5,8 som högst (18–25-åringar). Inom varje kategori, till exempel kön, ålder och inkomst är minst några av skillnaderna mellan olika grupper statistiskt signifikanta. Skillnaderna är tydligast mellan män och kvinnor, unga och äldre samt individer med kort respektive lång utbildning. Medelvärdet för kvinnor är 5,2 jämfört med 5,6 bland männen. Bland 18–25-åringar är medelvärdet 5,8 jämfört med 5,0 bland dem som är 66 år eller äldre. Individer som har studerat vid universitet eller högskola har ett medelvärde på 5,7 jämfört med 5,0 bland individer med högst nioårig grundskoleutbildning eller folkskoleutbildning. Utbildning är den enskilda faktor som förklarar mest av variationen i politiska kunskaper, 4 procent. Nivån är relativt låg, men i jämförelse med övriga egenskaper som har granskats är effekten av utbildning den klart tydligaste (figur 2.3).

Hur politik- och demokratikunskaper har fördelats i Valundersökningarna under 1985–2006 redovisas med hjälp av fem diagram. Eftersom antalet frågor har varierat mellan 5 och 8 redovisas medelvärdet för 5 frågor för respektive undersökningstillfälle.⁶ Figur 2.4 visar kunskapsresultat för män och kvinnor. Medelvärdet har varierat mellan 2,3 och 4,0 mellan de olika undersökningstillfällena.

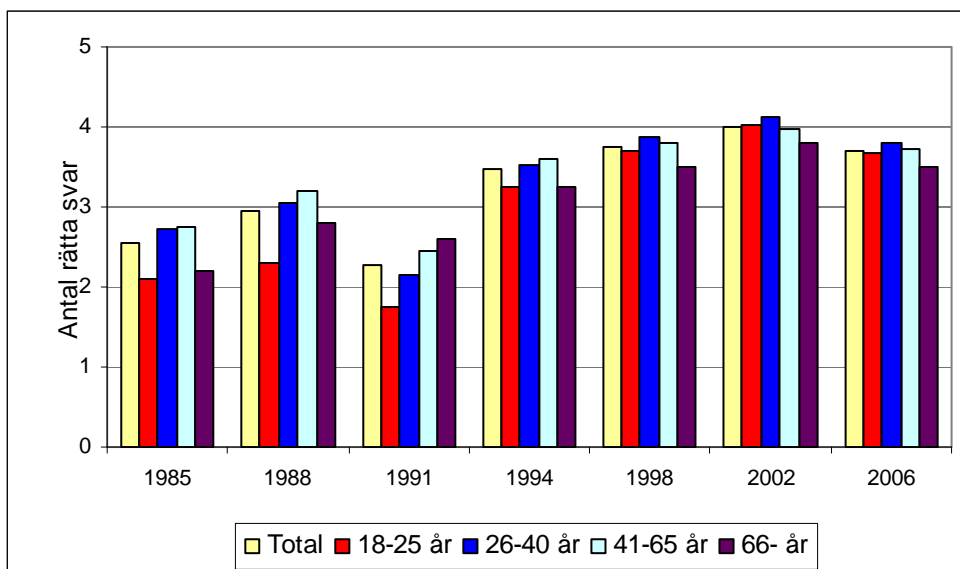
Källa: Svenska Valundersökningar 1985–2006, Göteborgs universitet, SCB.

Figur 2.4 Antal rätta svar på fem frågor om politik och demokrati bland kvinnor respektive män, 1985–2006. Medelvärde.

Medelvärdet för männen är högre under hela den undersökta perioden 1985–1998. Under 1990-talet skedde dock ett trendbrott. Skillnaden i medelvärde minskade mellan varje undersökning och 2002 är skillnaden marginell. Vid 2006 års undersökning är medelvärdet för männen högre än för kvinnorna, men skillnaden är liten (figur 2.4).

Förutom kön brukar ålder vara en viktig egenskap när man vill studera variationen i politiska kunskaper. De yngsta och äldsta brukar ha sämre kunskaper än individer i medelåldern.

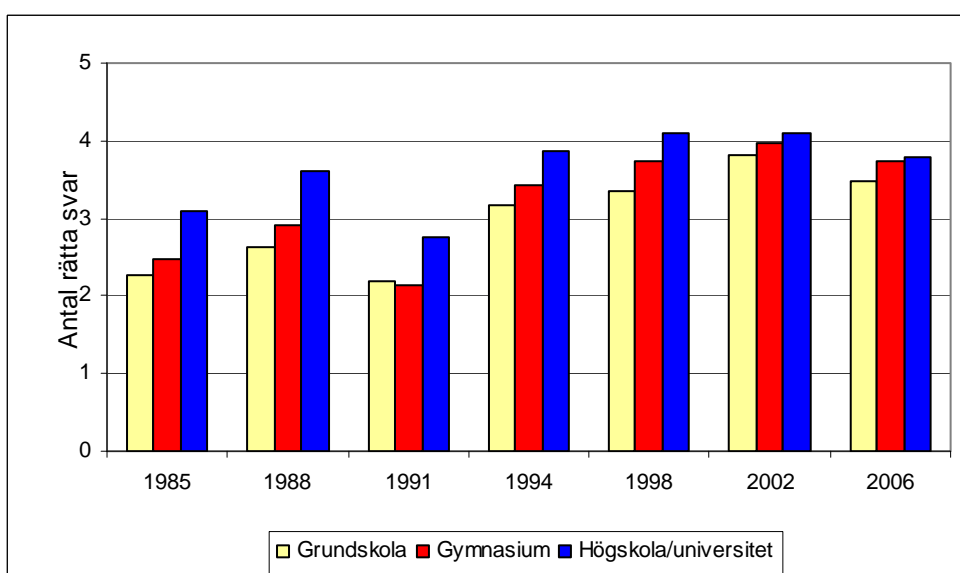
⁶ En enkel princip har använts för att välja vilka fem frågor som ska ingå i vårt index. De fem första kunskapsfrågorna av upp till åtta möjliga har valts.

Källa: Svenska Valundersökningar 1985–2006, Göteborgs universitet, SCB.

Figur 2.5 Antal rätta svar på fem frågor om politik och demokrati i fyra ålderskategorier, 1985-2006. Medelvärde.

Skillnaderna mellan olika ålderskategorier har varit tydliga fram till 1990-talets början. Som framgår av figur 2.5 har Valundersökningarna fram till mitten av 1990-talet visat att kunskapen om politik och demokrati har ökat ända fram till pensionsåldern. De senaste undersökningarna visar dock att ålder inte längre är en lika viktig skiljelinje. Kunskapsnivån bland de allra äldsta är något lägre, medan medelvärdet för de yngsta ligger i nivå med medelvärdet för kategorin 41–65 år. Dessutom visar 2006 års Valundersökning att när man tar hänsyn till samtliga 8 frågor är medelvärdet högst bland de yngsta i undersökningen, de i åldern 18–25 år (figur 2.5).

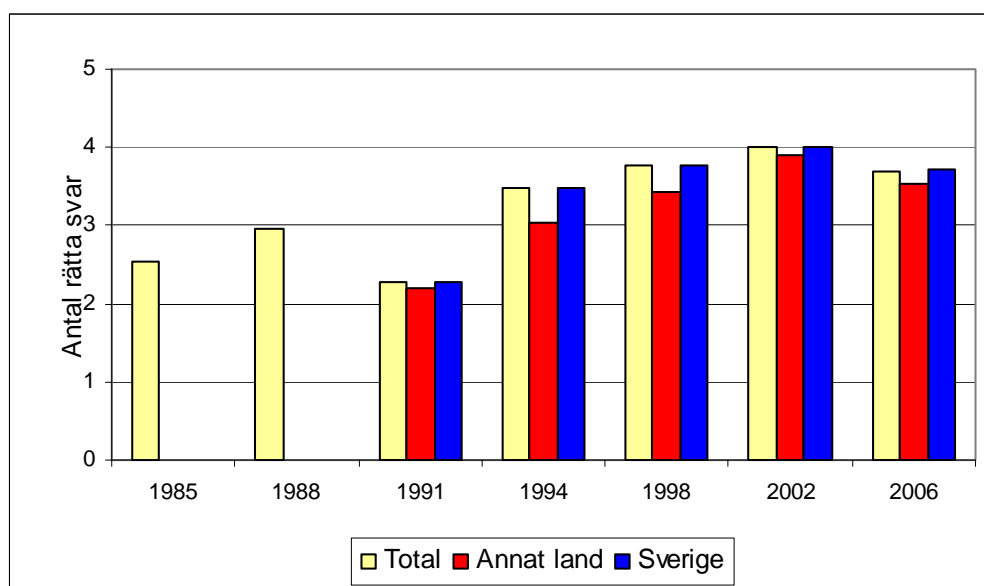

Källa: Svenska Valundersökningar 1985–2006, Göteborgs universitet, SCB.

Figur 2.6 Antal rätta svar på fem frågor om politik och demokrati efter utbildningsnivå, 1985-2006. Medelvärde.

Utbildning är den enskilda faktor som brukar visa starkast samband med politik- och demokratikunskaper. Som framgår av figur 2.6 visar gruppen högskoleutbildade det högsta medelvärdet i kunskap om politik och demokrati. Skillnaden var särskilt markant fram till 1990-talets början. I undersökningar från 1994 och framåt har skillnaden dock minskat tydligt.

Uppgiften om födelseland finns med från och med 1991 års Valundersökning. Röstberättigade svenska medborgare som är bosatta i Sverige ingår i populationen, vilket innebär att utlandsfödda individer som saknar svenskt medborgarskap är exkluderade.

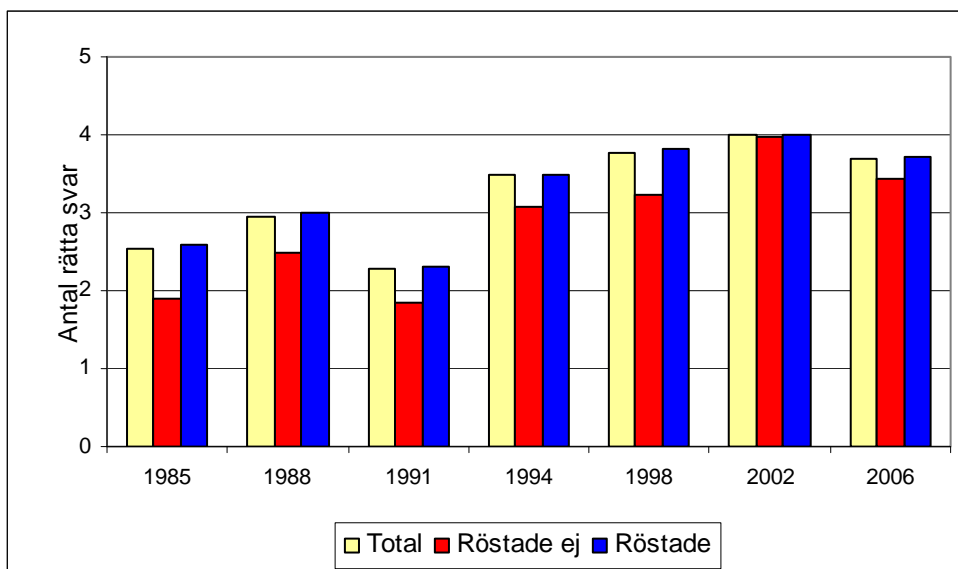
Källa: Svenska Valundersökningar 1985–2006, Göteborgs universitet, SCB.

Figur 2.7 Antal rätta svar på fem frågor om politik och demokrati bland inrikes och utrikes födda, 1985-2006. Medelvärde.

Den generella trenden är att individer som inte är födda i Sverige har något sämre politiska sak- och systemkunskaper jämfört med individer som är födda i Sverige. Skillnaden är tydligast i 1994 och 1998 års undersökningar, i den senaste undersökningen varierar medelvärdet mellan 3,7 (svenskfödda) och 3,5 (utlandsfödda). Skillnaden är signifikant men relativt liten.⁷

Den sista jämförelsen görs mellan individer som har röstat respektive inte röstat i det senaste riksdagsvalet. Individer som har goda kunskaper om demokrati och samhällsfrågor brukar rösta i större omfattning än individer med bristande kunskaper.

⁷ När medelvärdet baseras på samtliga åtta frågor är andelen förklarad varians (η^2) 0,5 procent och resultatet är signifikant på 95 procents nivå.

Källa: Svenska Valundersökningar 1985–2006, Göteborgs universitet, SCB.

Figur 2.8 Antal rätta svar på fem frågor om politik och demokrati efter deltagande i riksdagsvalet, 1985-2006. Medelvärde.

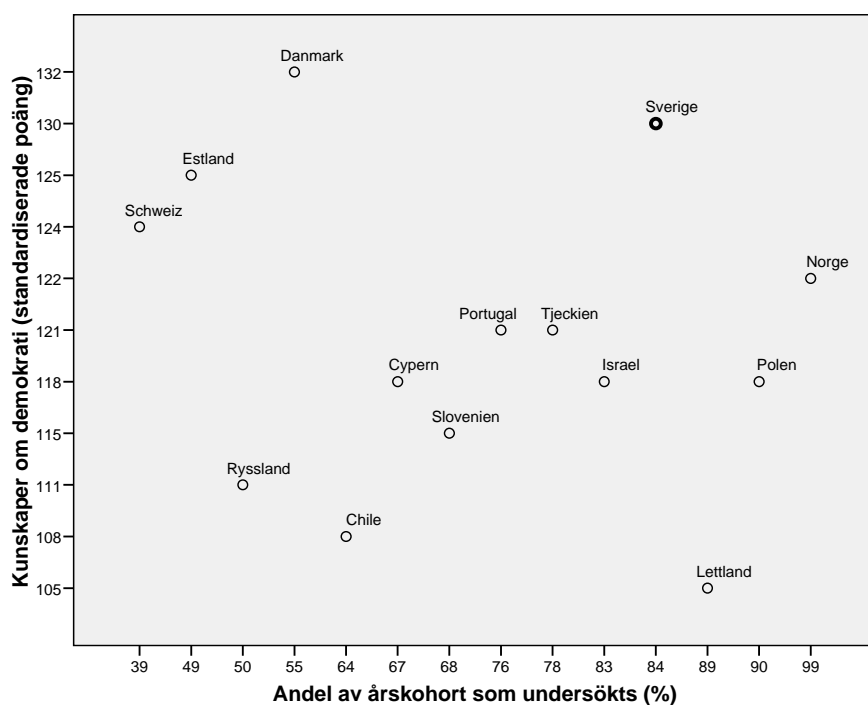
Kunskap om politik och valdeltagande har ett tydligt samband i samtliga Valundersökningar, med undantag för den som genomfördes i samband med 2002 års val. Tidigare forskning har också visat att politisk kunskap har en självständig effekt på valdeltagande, utöver utbildning. Individer som röstar i val har generellt sett större kunskaper om politik jämfört med dem som inte röstar (Holmberg and Oscarsson, 2004:204-216).

Skolundersökningen, gymnasieelevers kunskaper om demokrati

Kunskapstestet i IEA Civic Education Study mäter individens förståelse om vad som karakteriserar demokratin som styrelseform, dess institutioner och praktiker, medborgarnas rättigheter och skyldigheter, jämställdhet och jämlikhet, nationell identitet, internationella relationer samt ekonomi. Den svenska datainsamlingen genomfördes under våren 2000 och omfattar 2 645 stycken 18-åringar i gymnasieskolans nationella program, varav 8 procent är födda utanför Sverige och 54 procent är flickor.

Frågorna i skolundersökningen mäter alltså inte politiska kunskaper i den vanligaste meningen, det vill säga faktakunskaper om aktuella politiska maktförhållanden och makthavare eller olika politiska sakfrågor (se t.ex. Oscarsson, 2005). Frågorna fokuserar istället på demokratin som styrelseform, och hur den påverkar villkoren för relationer mellan länder, institutioner och medborgare.

Kunskapsfrågorna som ingick i IEA:s enkät är flervalsfrågor. Samtliga frågor hade fyra svarsalternativ och saknade alternativet *vet ej*. I denna studie används elevernas totala testresultat som indikator för deras demokratikunskaper. Medelvärdet för svenska gymnasieelever var 34 rätt och medianen 36 rätt, av 43 möjliga. I den internationella jämförelsen används standardiserade medelvärden, där skalan baseras på den tidigare studien om 14-åringars demokratikunskaper. För 14-åringar är medelvärdet 100, och när samma test görs för gymnasieelever är det internationella medelvärdet för de 16 deltagande länderna 119. Medelvärdet för svenska 18-åringar i den internationella jämförelsen är 130, vilket är signifikant över det internationella medelvärdet (Amadeo et al., 2002).

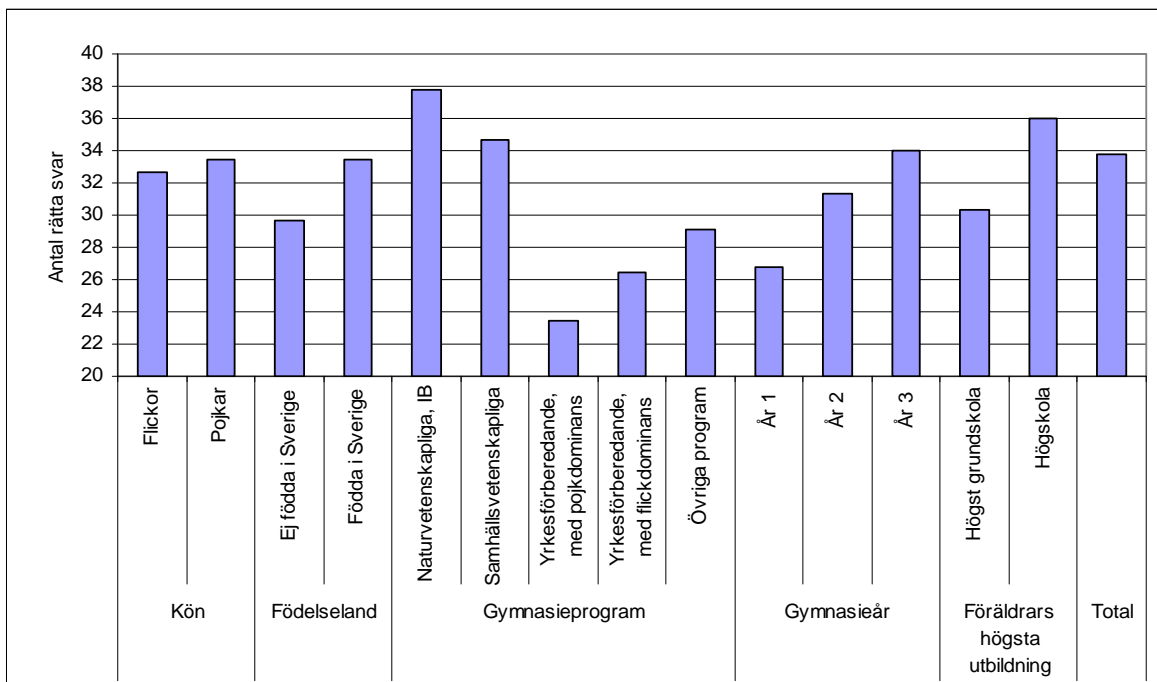

Källa: IEA 2000.

Figur 2.9 Kunskap om demokrati efter andel som har undersökts. Gymnasieelever i 14 länder. Standardiserade poäng och procent.

Figur 2.9 jämför svenska gymnasieelever med elever i 13 andra länder som ingår i IEA:s Civic Education Study. Det framgår av jämförelsen att de svenska eleverna ligger i topp vad gäller kunskaper om demokrati. Endast de danska eleverna uppvisar något högre kunskaper. I diagrammet redovisar vi denna gång inte de olika ländernas utvecklingsnivåer. Istället visar vi hur stor andel av de hela årskullarna i varje land som ingår i urvalsramen.⁸

⁸ Skolverket har uppskattat att 84 procent av svenska 18-åringar studerade i gymnasiet år 3 när undersökningen gjordes, och ingick därmed i studiens urval. Ett annat exempel är Danmark, där resultat bygger på endast 55 procent av ålderskohorten. Anledningen till den låga täckningen i Danmark är att undersökningen endast genomfördes i de högskoleförberedande studieprogrammen, eftersom eleverna i de yrkesförberedande programmen hade en praktikperiod då. Sverige är därmed ett av länderna som har bäst täckning av ungdomsgruppen i denna studie.

Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 2.10 Antal rätta svar på frågor om demokrati bland svenska gymnasieelever. Medelvärde.

Vi har också haft möjlighet att jämföra kunskaperna om demokrati mellan olika grupper av svenska gymnasieelever. Av figur 2.10 framgår att kunskaperna om demokrati varierar kraftigt bland svenska gymnasieungdomar. Genomsnittresultatet var 34 rätta svar av 43 möjliga. Elever på det naturvetenskapliga programmet och International Baccalaureate, IB, hade det högsta genomsnittliga resultatet, 38 rätt, medan elever på de pojkdominerade yrkesförberedande programmen, det vill säga bygg-, el- energi-, fordons- och industriprogrammet, i genomsnitt endast hade 23 rätt på de 43 frågorna i kunskapsprovet. Eleverna på de flickdominerade programmen, det vill säga barn- och fritids- samt omvårdnadsprogrammet, hade i genomsnitt 26 rätt. Skillnaderna mellan könen är små men signifikanta, pojkar har något bättre resultat än flickor. Dessutom visar resultatet att elever som är födda i Sverige hade något bättre kunskaper om demokrati än elever födda utanför Sverige och att kunskapsnivån var högre bland elever i gymnasiet år 3 jämfört med elever i år 1 och 2. Dessutom hade elevgruppen vars föräldrar har en längre utbildning ett högre genomsnittresultat i kunskapsprovet om demokrati jämfört med elever vars föräldrar har en kortare utbildning.

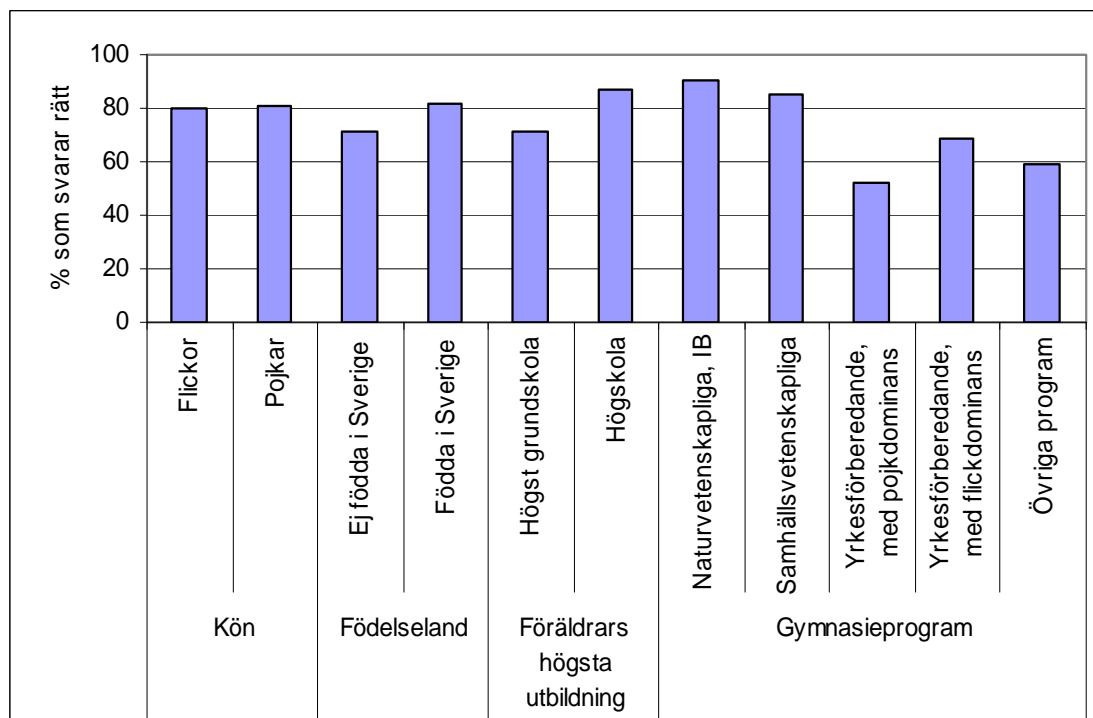
Sammanfattning

Sammanställningen av svenska folkets kunskaper om demokrati som idé och beslutsprocedur bygger på två källor, Valundersökningars kunskapsfrågor och IEA:s skolundersökning om gymnasieungdomars demokratikunskaper. I skolundersökningen ställs frågor av den karaktär som väl mäter kunskaper om demokrati som idé och beslutsprocedur. Motsvarande undersökningar om demokratikunskaper hos den vuxna befolkningen saknas dessvärre. Det närmaste undersökta området är kunskap om politiska system- och sakfrågor, vilket vi därför har valt att redovisa. Resultaten visar följande:

- Männen har något bättre kunskaper i politiska system- och sakfrågor än kvinnor. Skillnaden i faktiska kunskaper är dock mindre än vid en jämförelse av den självskattade kunskapsnivån. Jämförelser av hur kunskapsnivån förändrats sedan mitten av 1980-talet visar att skillnaderna mellan kvinnor och män tycks vara på väg att försvinna.
- Skillnaden mellan yngre och äldre i politiska system- och sakkunskaper har minskat sedan mitten av 1980-talet och är marginella i 2006 års Valundersökning. Medelvärdet för de sammanlagt åtta kunskapsfrågorna i 2006 års undersökning är högst för gruppen 15–25 år. När individer själva får bedöma sina politiska kunskaper är det dock betydligt fler unga som håller med att de inte alltid förstår de politiska frågorna.
- Individer med högskoleutbildning har de bästa kunskaperna om politik. Skillnaderna minskar dock även här, sett i ett 20-års perspektiv.
- Individer som är födda i Sverige har något bättre kunskaper om politik jämfört med utlandsfödda.
- Individer som röstar har generellt sett större kunskaper om politik jämfört med dem som inte röstar. Ett undantag är 2002 års valundersökning där bägge grupper hade likvärdiga kunskaper. I 2006 års undersökning är kunskaperna åter högre hos dem som röstade i det valet.
- En övergripande slutsats vad gäller politiska system- och sakfrågor är att skillnaderna mellan de grupper i den svenska befolkningen som har studerats har minskat sedan mitten av 1980-talet och idag är små. Skillnaderna vad gäller den subjektiva känslan av att förstå politikens innehåll skiljer sig däremot i högre grad mellan grupper.
- I en internationell jämförelse har svenska gymnasieelever goda kunskaper om demokrati.
- Resultaten från undersökningen av svenska gymnasieelever visar att kunskaperna om demokratins principer och procedurer varierar betydligt mellan olika grupper. Elever som går på de högskoleförberedande programmen (naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen samt IB) har de största kunskaperna. De lägsta kunskaperna om demokratin finns bland elever på yrkesförberedande gymnasieprogram med övervikt av pojkar.
- Elever som är födda i Sverige har bättre kunskaper om demokrati jämfört med utlandsfödda.
- Elever vars föräldrar har högskolutbildning har bättre kunskaper än elever vars föräldrar har kortare utbildning.
- Elever i år 3 har bättre kunskaper jämfört med jämnåriga elever som studerar i gymnasiets år 1 eller 2 (samtliga i studien är 18 år).

3. Kunskap om mänskliga rättigheter

Bland de 43 frågorna som mäter kunskaper om demokrati i IEA-studien finns tre som berör de mänskliga rättigheterna. De direkta frågelydelserna kan tyvärr inte återges här, eftersom frågorna kan komma att ingå i 2009 års IEA-undersökning, och de exakta formuleringarna måste därför hållas hemliga. Vi kan dock berätta om vad frågorna avser att mäta. Den första frågan handlar om huvudsyftet med FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, 80 procent av samtliga 18-åringar svarade rätt på den frågan.

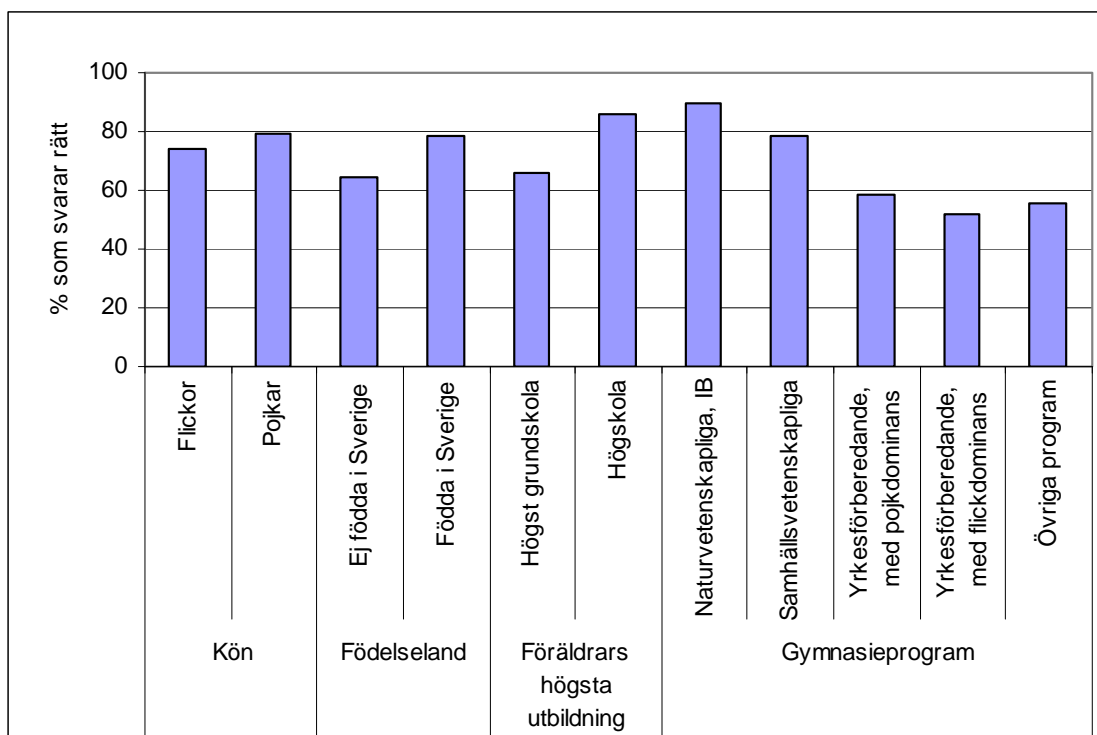

Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 3.1 Andel rätta svar bland svenska gymnasieelever på kunskapsfråga om huvudsyftet med FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Procent.

Störst andel rätta svar på frågan om huvudsyftet med FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna finner vi hos elever på de högskoleförberedande programmen, det vill säga de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen samt International Baccalaureate. Drygt 90 procent av dessa elever svarade rätt, jämfört med drygt 50 procent av eleverna på de yrkesförberedande programmen med pojkdominans, det vill säga bygg-, el-, energi-, fordons- och industriprogrammen.

Den andra kunskapsfrågan berör brott mot de så kallade medborgerliga friheterna. Gymnasieeleverna har här bland fyra alternativ fått välja ut den situation som är det tydligaste exemplet på ett sådant brott, 77 procent av 18-åringarna har valt det rätta svarsalternativet.

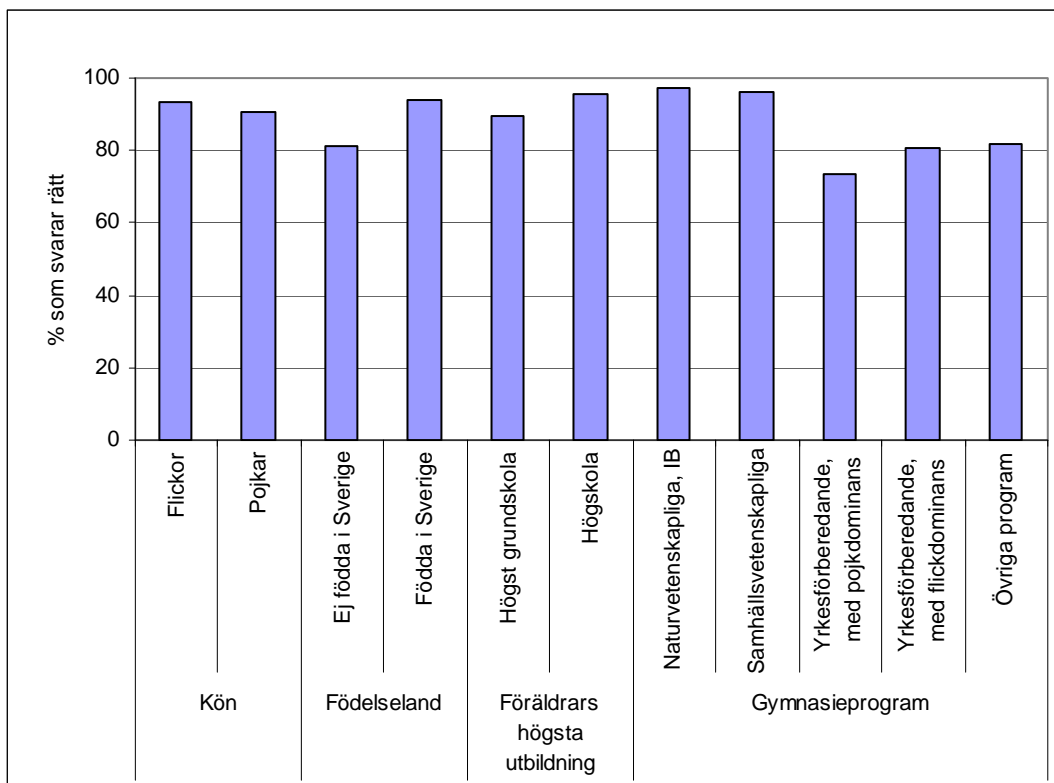

Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 3.2 Andel rätta svar bland svenska gymnasieelever på kunskapsfråga om brott mot medborgerliga friheter i en demokrati. Procent.

Även när elevernas kunskap om medborgerliga friheter granskas är programtillhörigheten den viktigaste skiljelinjen. På liknande sätt som i den förra frågan kan vi notera att eleverna i de högskoleförberedande programmen svarade rätt i störst omfattning – 90 procent av eleverna på det naturvetenskapliga programmet/IB svarade rätt – medan andelen rätta svar var minst bland elever på de yrkesförberedande programmen. Den minsta andelen rätta svar hade eleverna på de yrkesförberedande programmen med flickdominans, 52 procent. Dessutom kan vi här notera en skillnad mellan elever som är födda i respektive utanför Sverige. Andelen som svarade rätt bland elever som är födda i Sverige var 78 procent, jämfört med 65 procent bland elever som är födda utanför Sverige.

Den tredje frågan mäter elevernas kunskap om jämlikhetsprincipen. I frågan får gymnasieeleverna i uppgift att bland fyra alternativ identifiera en situation som är ett uttryck för oskälig diskriminering. Hela 94 procent av gymnasieeleverna svarade rätt på den frågan.

Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 3.3 Andel rätta svar bland svenska gymnasieelever på kunskapsfråga om principen om jämlikhet. Procent.

Även här kan vi notera att andelen rätta svar var högre bland elever födda i Sverige jämfört med elever födda utanför Sverige, samt bland elever på de högskoleförberedande programmen. De största andelarna elever som svarade rätt på frågan om principen om jämlikhet finns bland elever på de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen, 97 respektive 96 procent. Den minsta andelen finns bland eleverna på de yrkesförberedande pojkdominerade programmen, 74 procent. Bland elever som är födda i Sverige svarade 94 procent rätt och bland elever födda utanför Sverige svarade 81 procent rätt.

Sammanfattning

Våra möjligheter att beskriva svenska folkets kunskaper om de mänskliga rättigheterna begränsas starkt av att de stora medborgarundersökningarna inte ställer frågor som tar upp det temat. I detta kapitel granskas tre frågor ur de sammanlagt 43 kunskapsfrågorna i IEA:s skolundersökning. Analysen visar att svenska 18-åringar har goda kunskaper om vissa grundläggande principer för de mänskliga rättigheterna. Följande skillnader framträder dock:

- Elever som går på gymnasiets högskoleförberedande program har större kunskaper om mänskliga rättigheter än de som går på ett yrkesförberedande program.
- Elever som är födda i Sverige har större kunskaper om mänskliga rättigheter än dem som är utlandsfödda.
- Elever vars föräldrar har högskoleutbildning har större kunskaper än dem vars föräldrar har kortare utbildning.

4. Attityder och värderingar om demokrati

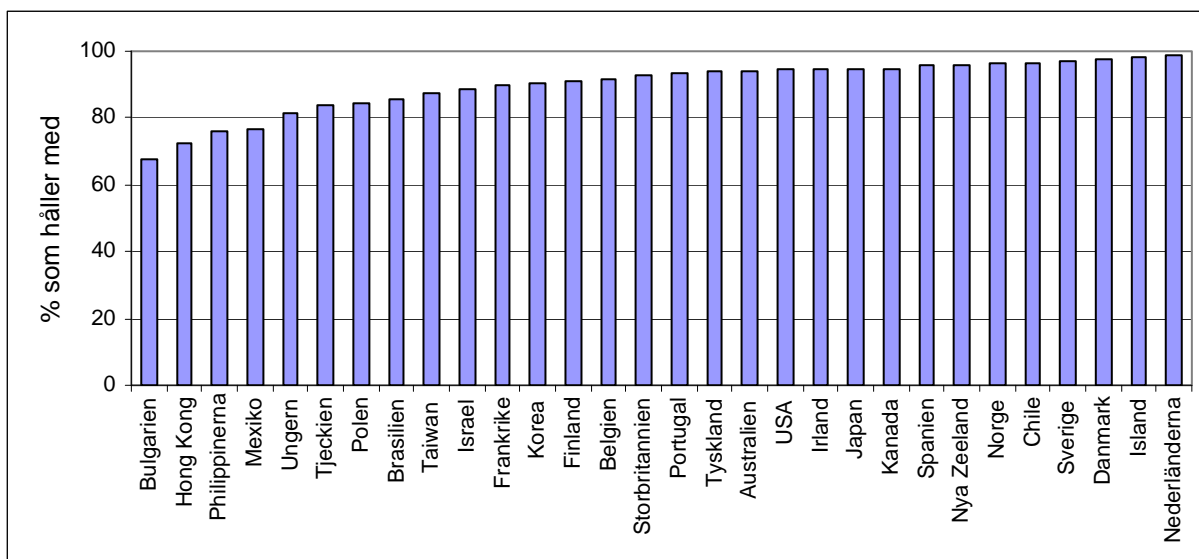
Demokrati betyder folkstyre. I en demokratisk stat har medborgarna rätten att styra sig själva. Folksuveränitetens princip innebär att all myndighetsutövning har sin legitimitet i den vilja som folket har uttryckt. Men demokratin ställer samtidigt vissa krav på hur denna folkvilja kommer till uttryck. Två principer bildar demokratins kärna, nämligen den politiska jämlikhetens princip och frihetens princip (Hadenius, 2001). I detta avsnitt ges en bild av svenska folkets attityder, värderingar och bedömningar av det demokratiska styrelseskicket och dess principer. Hur ser svenska folket på allas lika rätt till politisk delaktighet och möjligheter att utöva inflytande? Hur ser stödet ut för principerna om icke-diskriminering, yttrande- och mötesfrihet, minoriteters rättigheter samt jämställdhet? Allra först beskrivs hur stödet för demokratin som princip ser ut.

Stödet för demokratin som princip

Mätningar som görs av allmänhetens uppslutning bakom demokratins principer i olika länder visar ofta generellt sett på ett ganska starkt stöd för den demokratiska beslutsmetoden. Särskilt starkt stöd har demokratin i de stater som sedan länge varit etablerade demokratier. Stödet för demokratin visar sig i undersökningarna vara mycket starkt i Västeuropa och Nordamerika samt i länder som Japan och Sydkorea. Även i Latinamerika och i de länder i Afrika som undersökts är allmänheten påfallande positiv. Ryssland och Ukraina är länder som åtminstone tidigare varit undantag och uppvisat ett oroande lågt folkligt stöd för demokratin (Hadenius, 2001).

I vår kartläggning har vi jämfört synen på demokrati som styrelseskick i Sverige och ett antal andra länder med hjälp av resultat från det internationella forskningsprojektet *The Comparative Study of Electoral Systems (CSES)*. I denna undersökning ställs svarspersonerna inför påståendet att *demokrati är bättre än alla andra styrelseskick*. De svarande hade möjlighet att *helt, delvis, inte* eller *inte alls instämma* i påståendet. Resultaten visar att en överväldigande andel av svenskarna, 97 procent, instämmer helt eller delvis i påståendet att demokrati är bättre än alla andra styrelseskick.⁹ Inte minst blir detta tydligt vid den jämförelse med andra länder som redovisas i figur 4.1. Bland de 30 länder som ingår i undersökningen ingår Sverige i en tätkvartett tillsammans med Danmark, Island och Nederländerna.

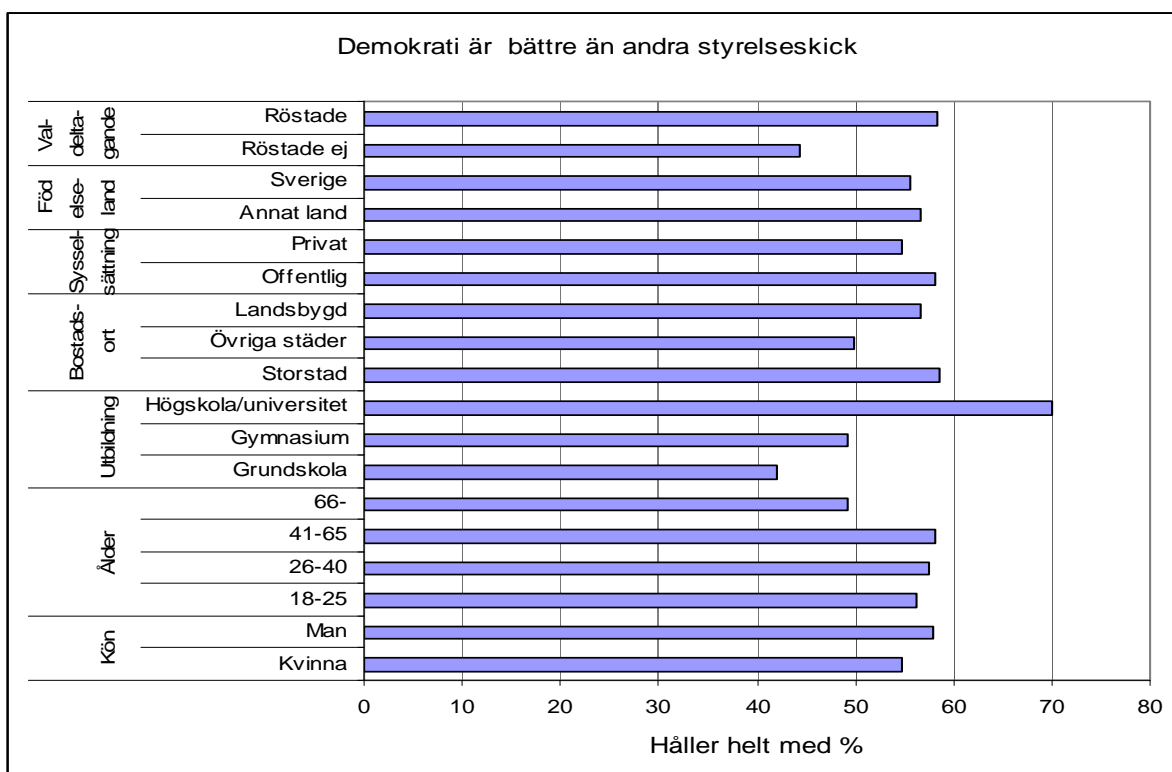
⁹ 56,5 procent av den svenska befolkningen instämmer helt i påståendet och 40,6 procent instämmer delvis. Även om man enbart ser till andelen som helt och hållet instämmer i påståendet kommer Sverige på fjärde plats av de 32 länderna som jämförs.

Källa: Comparative Study of Electoral Systems (CSES), 2001–2005.

Figur 4.1 Andel av befolkningen över 18 år i 32 länder som helt eller delvis instämmer i påståendet att demokrati är bättre än andra styrelseskick. Procent.

Eftersom stödet för demokratin är så starkt i Sverige – inom i stort sett alla samhällsgrupper pendlar stödet mellan 96 och 98 procentandelar – visar figur 4.2 i stället endast andelen som instämmer helt och hållet i påståendet att demokrati är bättre än andra styrelseskick.

Källa: Valundersökningen 2002.

Figur 4.2 Andel av befolkningen över 18 år i Sverige som helt instämmer i påståendet att demokrati är bättre än andra styrelseskick. Procent.

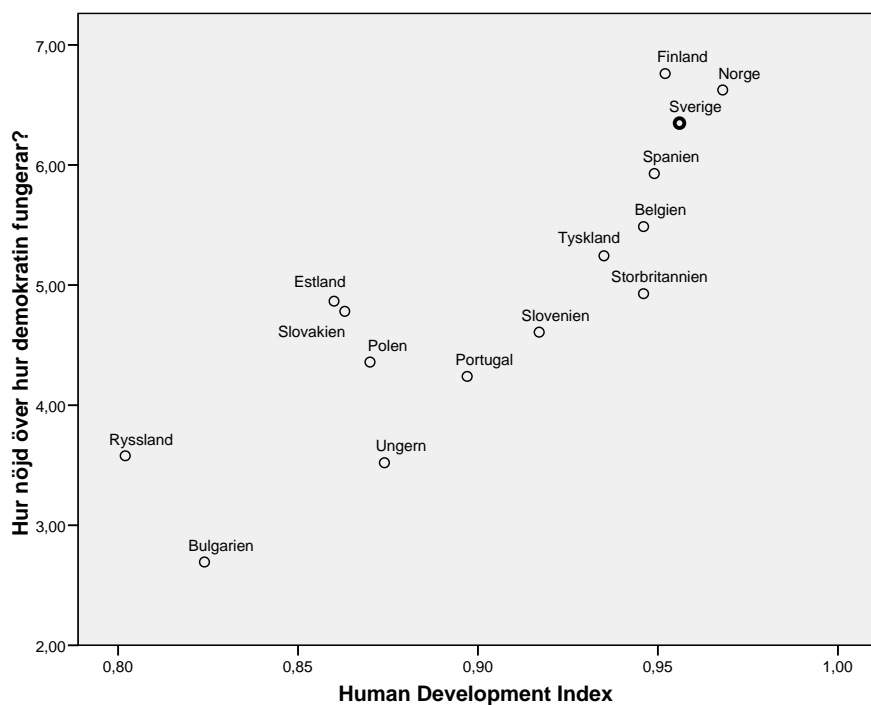
Andelen som helt håller med om att demokrati är det bästa styrelseskicket uppgår till 56 procent. Den största andelen finns bland individer med högskoleutbildning, 70 procent och den minsta bland individer som har högst grundskole-/folkskoleutbildning, 42 procent. Boende i storstäder är i större utsträckning övertygade om att demokrati är det bästa styrelseskicket än personer som är bosatta i mindre och medelstora städer. Personer som är 65 år eller äldre är i något mindre utsträckning än yngre personer övertygade om att demokrati är bättre än andra styrelseskick. Det visar sig även att en större andel av dem som uppger att de röstade i riksdagsvalet håller med om att demokrati är bättre än andra styrelseskick än de som uppger att de inte röstade.

Bedömning av hur väl demokratin fungerar i praktiken

Även om demokratin som beslutsmetod alltså visar sig ha starkt stöd bland befolkningen har tidigare undersökningar ofta visat att allmänheten är mindre nöjd när frågor ställs om demokratins faktiska tillstånd i det egna landet (Hadenius, 2001).¹⁰ Resultaten från undersökningen CSES bekräftar bilden att invånarna i de länder som undersökts är mindre nöjda med hur demokratin fungerar i praktiken än med demokratin som princip. I flera av länderna visar sig skillnaderna vara mycket stora mellan stödet för demokratin som princip och synen på hur väl styrelseskicket fungerar. Ett extremt exempel på detta utgörs av Sydkorea där 90 procent av invånarna stöder demokratin som princip men endast 20 procent säger sig vara nöjda med dess sätt att fungera.

Bilden av att svenskarna, vid en internationell jämförelse, är nöjda med demokratins sätt att fungera stärks ytterligare av resultaten från *European Social Survey* från år 2006. I denna undersökning fick svarspersonerna, på en skala mellan 0 och 10 där 0 är extremt missnöjd och 10 extremt nöjd, markera hur nöjda de var med hur demokratin fungerade. I figur 4.3 redovisas det genomsnittliga svaret för medborgarna i 15 europeiska länder. I figuren har medborgarnas bedömning lagts ut mot nivån på den mänskliga utvecklingen i länderna. Den mänskliga utvecklingen uttrycks i det så kallade HDI-indexet som tagits fram av FN. Som framgår av figur 4.3 hamnar svenskarna tillsammans med norrmän och finnar i en tätt trio när det gäller tillfredsställelse med demokratins sätt att fungera. Medelvärde på skalan uppgår till 6,3 i den svenska befolkningen.

¹⁰ Enligt de uppgifter från mitten av 1990-talet som Hadenius redovisar är i genomsnitt 56 procent i Västeuropa nöjda med det sätt som demokratin fungerar på i det egna landet och att de svenska siffrorna ligger i nivå med detta genomsnitt. Mest positiva är enligt Hadenius danskar och norrmän som är nöjda till mer än 80 procent.

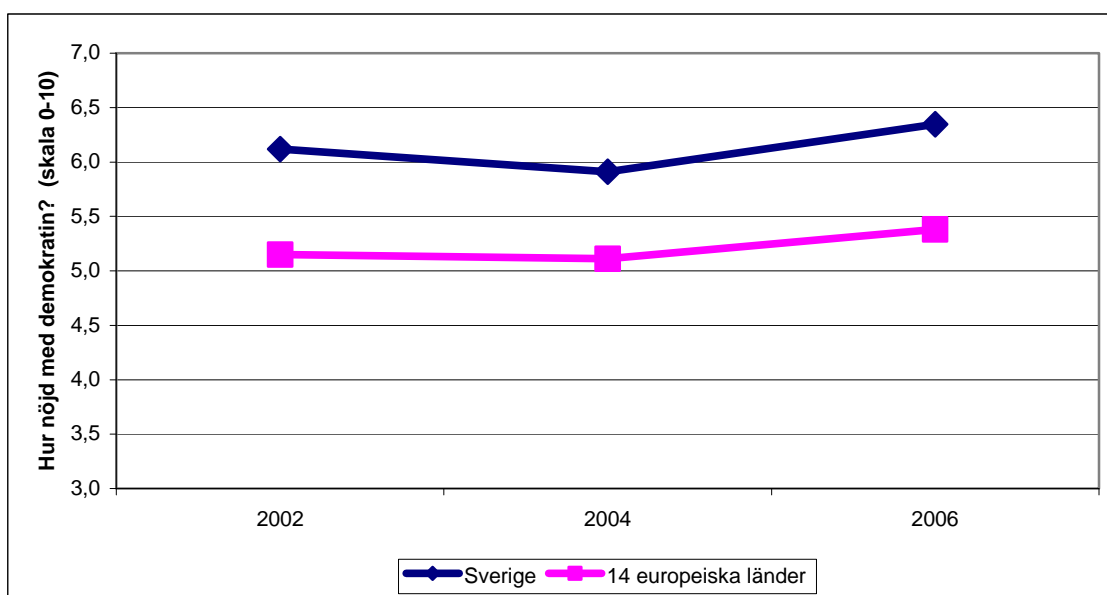

Källa: European Social Survey (ESS) 2006.

Kommentar: På en elvgradig skala där 0 = extremt missnöjd och 10 = extremt nöjd.

Figur 4.3 Hur nöjd är du generellt sett över hur demokratin fungerar i ditt land? Invånare 16 år och äldre i 15 europeiska länder. Medelvärden.

Med utgångspunkt från tre olika årgångar av ESS har det även varit möjligt att ta fram en tidsserie för att belysa stabiliteten i svenska folkets bedömning av hur bra demokratin fungerar. Som en jämförelse redovisas även den genomsnittliga utvecklingen i 14 av de europeiska länder som medverkat i ESS. Resultatet som redovisas i figur 4.4 visar att svenska folkets bedömning av hur väl demokratin fungerar, under 2000-talets första år, har legat ganska stabilt kring värdet 6 på skalan.

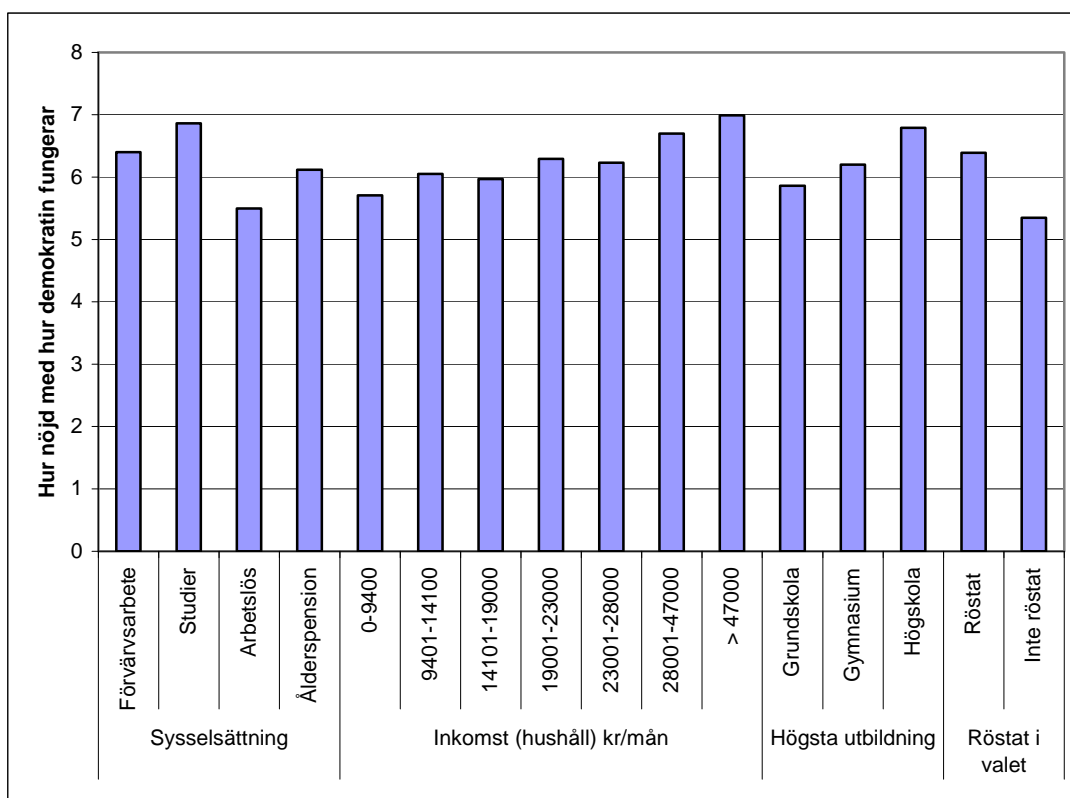
Källa: European Social Survey (ESS) 2002, 2004 och 2006.

Kommentar: På en elvgradig skala där 0 = extremt missnöjd och 10 = extremt nöjd.

Figur 4.4 Hur nöjd är du generellt sett över hur demokratin fungerar i ditt land? Jämförelse mellan befolkningen i Sverige och genomsnittet i 14 europeiska länder 2002, 2004 och 2006. Invånare 16 år och äldre. Medelvärden.

Vi har även gjort en jämförelse mellan olika grupper i den svenska befolkningen av hur nöjda de är med hur demokratin fungerar. Resultatet som redovisas i figur 4.5 visar att det finns skillnader mellan olika befolkningsgrupper. Om man ser till olika typer av sysselsättningar visar sig förvärvsarbetande och studerande vara mer nöjda än arbetslösa. Det tycks även finnas en viss tendens till att tillfredsställelsen med hur demokratin fungerar ökar i takt med att hushållets sammanlagda inkomster respektive individens utbildningsnivå höjs. Personer som uppger sig ha röstat i riksdagsvalet 2006 visar sig även vara mer nöjda med hur demokratin fungerar än vad de som inte röstat är.

Utöver dessa något större skillnader som redovisas i figur 4.5 visar det sig även finnas mindre skillnader mellan några ytterligare grupper. Kvinnor visar sig vara något mer nöjda med hur demokratin fungerar än män. Personer i åldern 16–34 år visar sig vara något mer nöjda än äldre åldersgrupper. Personer som är födda utrikes och personer med utländsk bakgrund visar sig vara något mer nöjda med demokratin än personer födda i Sverige respektive personer med svensk bakgrund. Till sist går det även att urskilja en tendens till att storstadsbor är mer nöjda med demokratin än personer bosatta i mindre orter och i glesbygd. Dessa resultat redovisas närmare i bilaga 1.

Källa: European Social Survey (ESS) 2006.

Kommentar: På en elvgradig skala där 0 = extremt missnöjd och 10 = extremt nöjd.

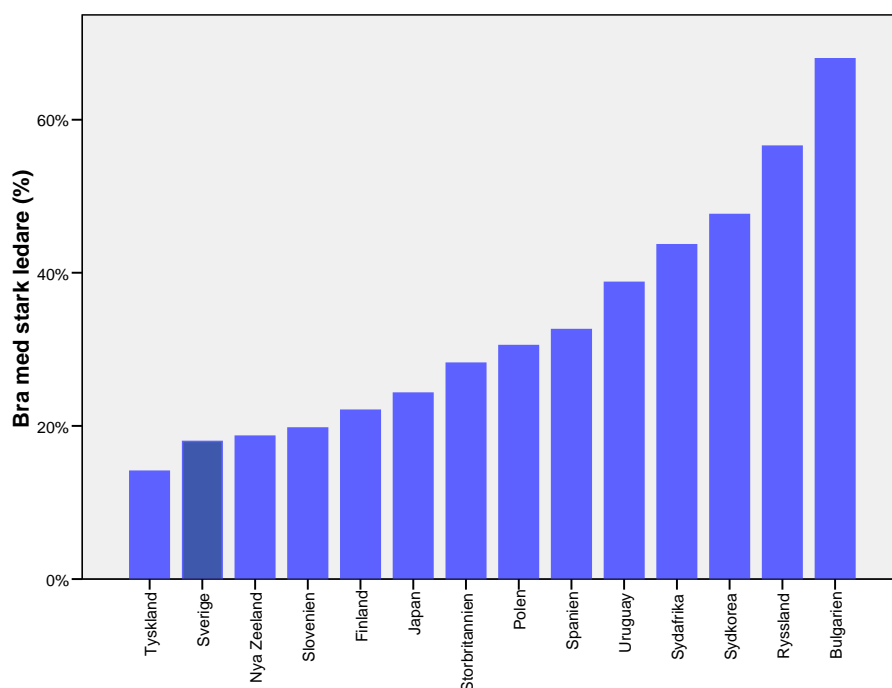
Figur 4.5 Hur nöjd är du generellt sett över hur demokratin fungerar i ditt land? Invånare i Sverige, 16 år och äldre. Medelvärden.

Folkets suveränitet

Demokratin grundtanke är att all makt ska utgå från folket. Historiskt sett har dock makten i Sverige ofta delats mellan olika intressen och samhällsgrupper. Kampen om inflytande mellan kungen, adeln, kyrkan, borgare och bönder pågick i Sverige under många århundraden. Inte heller i ett internationellt perspektiv är det en självklarhet att all makt ska utgå från folket. Drygt hälften av världens stater räknas idag som demokratier och den återstående hälften styrs mer eller mindre despotiskt. Det talas idag även ofta om halvdemokratier, länder som formellt sett är demokratier, men där något parti eller annan gruppering i praktiken har total kontroll över händelseutvecklingen.

Ur detta perspektiv är det intressant att undersöka svenska folkets stöd för principen om folksuveränitet. Står svenskarna fast vid principen att all makt ska utgå från folket eller finns det även stöd för tanken att överlåta makt till starka ledare, experter eller kanske till religiösa företrädare? För att försöka besvara dessa frågor har vi använt oss av den internationella komparativa undersökningen *World Values Survey* (WVS) som utfördes 2005. Svarepersonerna fick där ta ställning till vad de tycker om ett politiskt system med en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val. Svarealternativen utgjordes av 1) Mycket bra, 2) Ganska bra, 3) Ganska dåligt och 4) Mycket dåligt. I figur 4.6 jämför vi andelen svenskar som tycker att ett sådant system är mycket eller ganska bra med andelen som har samma åsikt i 13 av de övriga länder som deltog i WVS 2005. Det framgår av diagrammet att Sverige är det land där befolkningen i näst minst utsträckning instämmer i påståendet att system med en stark ledare som inte behöver bry sig om folkets åsikt är bra. Det enda land som uppvisar ett mindre utbrett

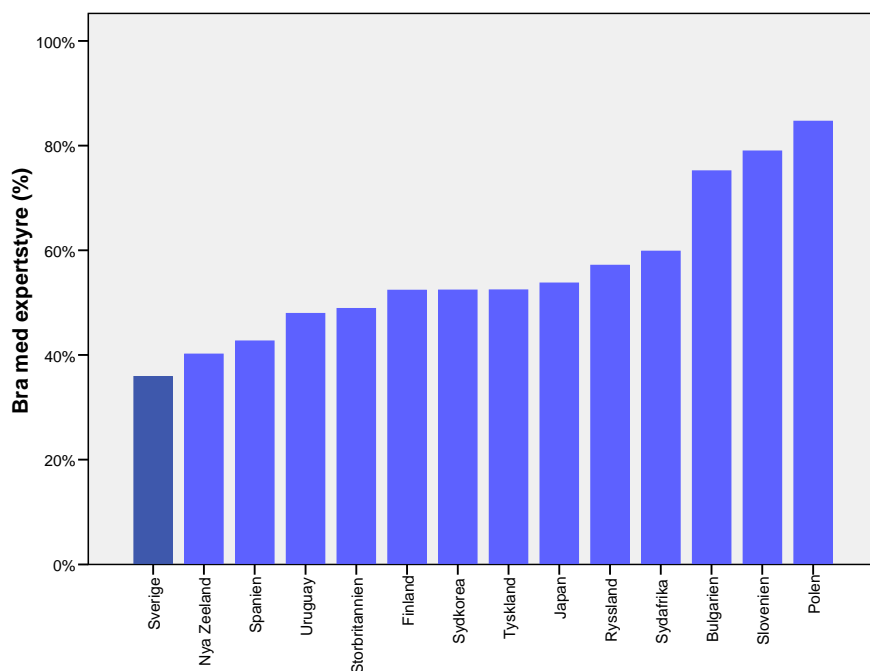
stöd för detta slags politiska system än Sverige är Tyskland. 18 procent av svenskarna instämmer i någon grad i påståendet vilket framstår som en oväntat hög siffra.

Källa: World Values Survey 2005.

Figur 4.6 Andel som tycker att ett politiskt system med en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val är mycket eller ganska bra. Andelar av befolkningen 18 år och äldre i 14 länder. Procent.

Svarspersonerna i World Values Survey fick också ta ställning till ett samhälle som styrs av experter. De svarande fick ange hur bra de tycker om ett politiskt system där man låter experter och inte riksdag och regering, besluta vad de anser vara bäst för landet. Svartalerna var de samma som i föregående fråga. Som framgår av figur 4.7 är Sverige det land av dem som jämförs i vilket den minsta andelen av befolkningen ger sitt stöd åt ett expertstyre. I reella tal är det dock 36 procent av den svenska befolkningen som anger att de tycker mycket eller ganska bra om ett styre av experter. Detta framstår, enligt vår uppfattning, som en oväntat stor andel.

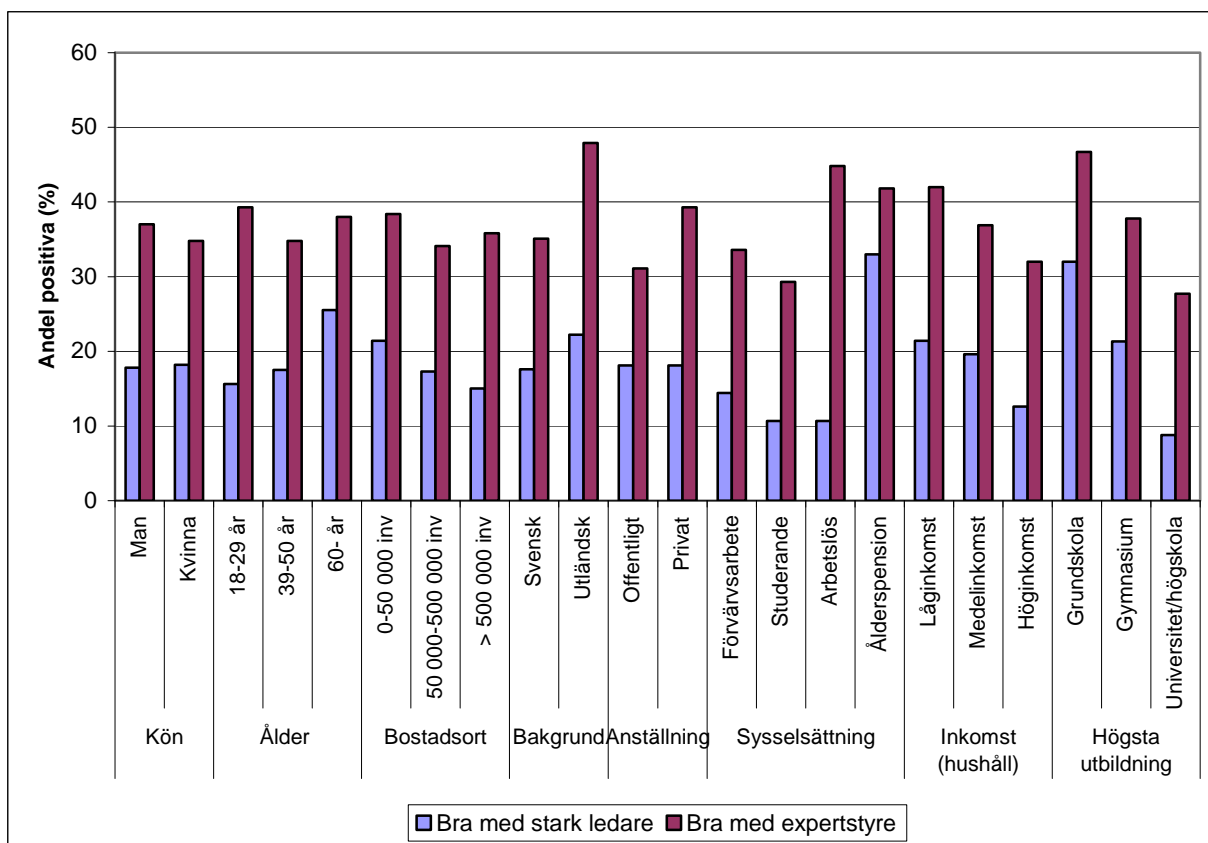
Källa: World Values Survey 2005.

Figur 4.7 Andel som tycker att det är mycket eller ganska bra med ett politiskt system där experter och inte riksdag och regering beslutar vad de anser vara bäst för landet. Andelar av befolkningen 18 år och äldre i 14 länder. Procent.

Vi har även genomfört en nedbrytning i grupper av den svenska befolkningen med utgångspunkt från de två påståendena kring politiska system som undergräver folksuveräniteten. Resultaten av denna nedbrytning redovisas i figur 4.8. När det gäller politiska system som präglas av starka ledare finns ett starkare stöd i åldersgruppen över 60 år än bland medelålders och yngre. Detta återspeglas även om man ser till svarspersonernas sysselsättning där det är bland pensionärerna som stödet för tanken på en stark ledare är mest utbredd. Det finns även skillnader mellan personer som bor i hushåll med olika nivåer av inkomster. Det starkaste stödet för en stark ledare finns bland personer i med låga inkomster och stödet minskar sedan med stigande inkomstnivåer. Samma mönster återfinns när man ser till utbildningsnivå. Stödet för en stark ledare är mest utbredd bland lågutbildade och minskar i grupper med högre utbildning. Diagrammet indikerar även att stödet för en stark ledare skulle vara mer utbredd bland personer med utländsk bakgrund än bland personer med svensk bakgrund. Gruppen med utländsk bakgrund är dock här för liten för att skillnaden ska vara statistiskt säkerställd¹¹.

Figur 4.8 redovisar även stödet i olika grupper för ett politiskt system utformat som ett expertstyre. En ganska tydlig skillnad finns här mellan personer som är offentligt och privat anställda. Stödet för ett expertstyre är mer utbredd bland privatanställda. Det visar sig även att stödet för ett styre av experter är mer utbredd bland de mest lågutbildade för att minska i takt med att utbildningsnivån ökar. Det visar sig även att stödet för ett expertstyre är mer utbredd bland arbetslösa och personer med utländsk bakgrund. I båda dessa fall är dock antalet personer i urvalet för litet för att skillnaden ska vara statistiskt säkerställd.

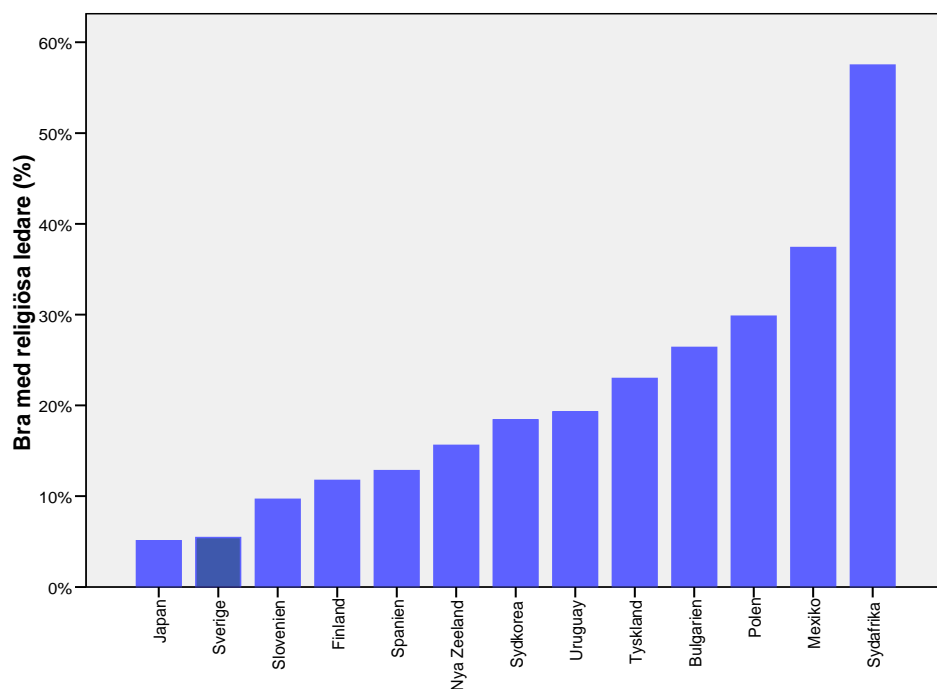
¹¹ Som en anpassning till hur enkätfrågorna formulerats i WVS 2005 har vi här fått operationalisera *utländsk bakgrund* som personer vars båda föräldrar invandrat till Sverige. I undersökningen ingår ungefär 50 personer i denna grupp.

Källa: World Values Survey 2005.

Figur 4.8 Andel som anser att en stark ledare respektive experter som inte behöver bekymra sig om riksdag och regering är mycket eller ganska bra politiska system för att styra Sverige. Procent.

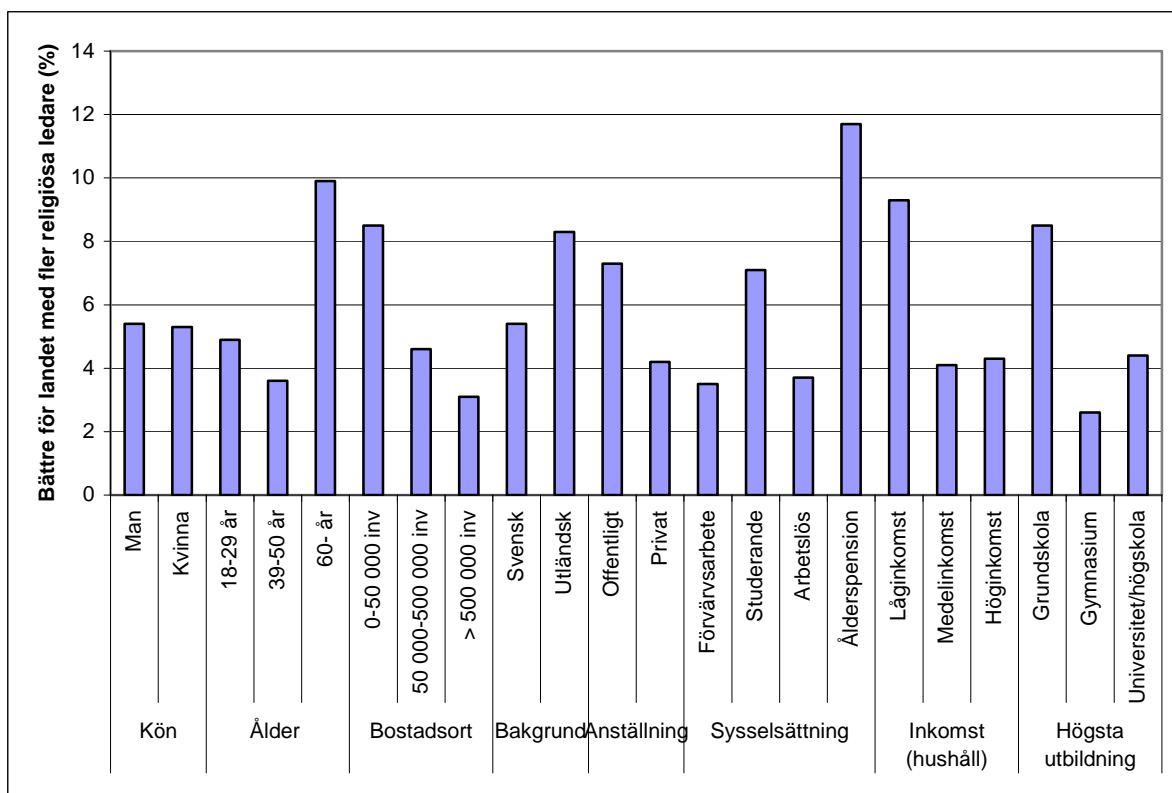
Historiskt sett har en viktig maktkamp stått mellan den andliga och den världsliga makten, mellan kyrka och stat. I många delar av världen har ännu religionen ett stort inflytande över politiken. Hur ser svensken idag på religionens roll i styret av staten? I syfte att belysa detta använder vi ett påstående i World Values Survey 2005 som lyder: "Det skulle vara bättre för Sverige om fler människor med stark religiös tro hade statliga och kommunala uppdrag". Till påståendet fanns fem svarsalternativ: 1) Håller starkt med, 2) Håller med, 3) Varken eller, 4) Tar avstånd och 5) Tar starkt avstånd. I figur 4.9 jämförs svaren från den svenska befolkningen med svaren från invånarna i de övriga länderna som utgör våra jämförelseobjekt. Som framgår av diagrammet är stödet för påståendet mycket litet i Sverige. Endast 5,5 procent av befolkningen instämmer eller instämmer starkt i påståendet. Även jämfört med de övriga länderna framstår stödet som litet i Sverige. Endast Japan uppvisar ett mindre utbrett stöd. Som jämförelse kan nämnas att i Sydafrika stöds påståendet av nära 60 procent av befolkningen och i Mexiko av 40 procent.

Källa: World Values Survey 2005.

Figur 4.9 Andel som instämmer i att det skulle vara bättre för det egna landet om fler människor med stark religiös tro hade statliga och kommunala uppdrag. Andelar som *håller med* eller som *håller starkt med*. Befolkningen 18 år och äldre i 13 länder. Procent.

Även när det gäller andelen som vill se ett större inslag av starkt religiösa människor i stat och kommun har vi gjort en nedbrytning på grupper av den svenska befolkningen. Resultaten redovisas i figur 4.10. Det visar sig här finnas en skillnad mellan olika åldersgrupper. En betydligt större andel äldre personer visar sig här vara positiva till påståendet än de yngre och medelålders. Boende i orter med litet invånarantal visar sig även vara mer positiva till fler ledare med stark religiös tro. Offentligt anställda visar sig vara mer positiva än privatanställda. Pensionärer är den enskilda grupp som i störst omfattning stöder påståendet. Personer från hushåll med låg inkomst respektive personer med låg utbildning stöder i större utsträckning påståendet än personer från hushåll med hög inkomst respektive personer med högre utbildning. Det är även möjligt att urskilja en skillnad mellan personer med svensk och utländsk bakgrund men gruppen med utländsk bakgrund är för liten för att skillnaden ska vara statistiskt säkerställd.

Källa: World Values Survey 2005.

Figur 4.10 Andel som instämmer i att det skulle vara bättre för Sverige om fler människor med stark religiös tro hade statliga och kommunala uppdrag. Andelar som håller med eller som håller starkt med i den svenska befolkningen 18 år och äldre. Procent.

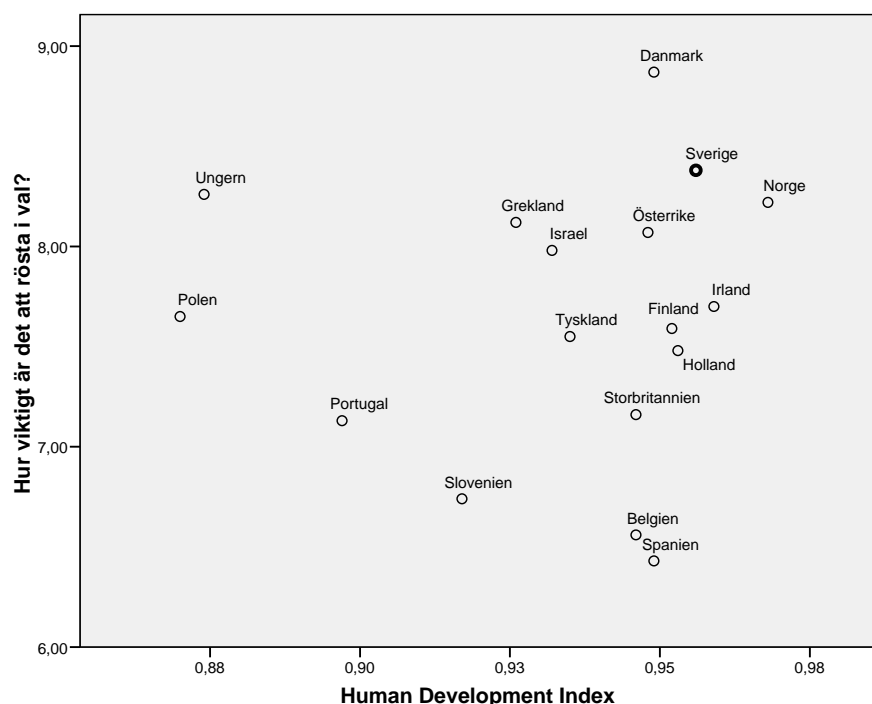
Demokratiska val

Ett av de tydligaste uttrycken för den politiska jämlikhetens princip i den representativa demokratin är de allmänna valen. De allmänna valen är demokratins centrala kanal för medborgarinflytande. Ett högt valdeltagande är också ett viktigt tecken på det demokratiska systemets folkliga legitimitet (Wohlgemuth, 2006). I *European Social Survey 2002* ingår ett antal frågor som avser att fånga upp svarspersonernas inställning till ett antal så kallade medborgardygder. En av frågorna som ställdes var *hur viktigt det är att rösta i allmänna val om man vill vara en god medborgare*. Svartalternativen kunde anges på en skala mellan 0 och 10 där 0 är extremt oviktigt och 10 är extremt viktigt.

I figur 4.11 jämförs den svenska befolkningens värdering av hur viktigt det är för en god medborgare att rösta i val, med motsvarande bedömning i 16 andra länder som ingår i den aktuella årgången av ESS. Resultaten visar att svenskarna ser det som en mycket viktig egenskap att rösta i val. På en skala mellan 0 och 10 uppgår den genomsnittliga värderingen till 8,4. Det framgår även av figur 4.11 att Sverige intar en topposition vid jämförelsen med de andra länderna, slagna endast av Danmark.¹² I en jämförelse med resultaten från de två svenska medborgarundersökningarna, som genomfördes 1987 respektive 1997, framgår även att den svenska befolkningens bedömning av hur viktigt det är att delta i allmänna val har legat relativt stilla under denna tidsperiod. År 1987

¹² Vi har även gjort en bearbetning av en närmast identisk enkätfråga som ingår i en undersökning från 2004 inom ramen för International Social Survey Program (ISSP). Även vid denna internationella jämförelse av 19 länder visar sig Sverige och Danmark (tillsammans med Uruguay) inta de absoluta toppositionerna.

uppgick den genomsnittliga värderingen till 8,7 och 1997 uppgick den till 8,0 (Pettersson et al., 1998).

Källa: European Social Survey (ESS) 2002.

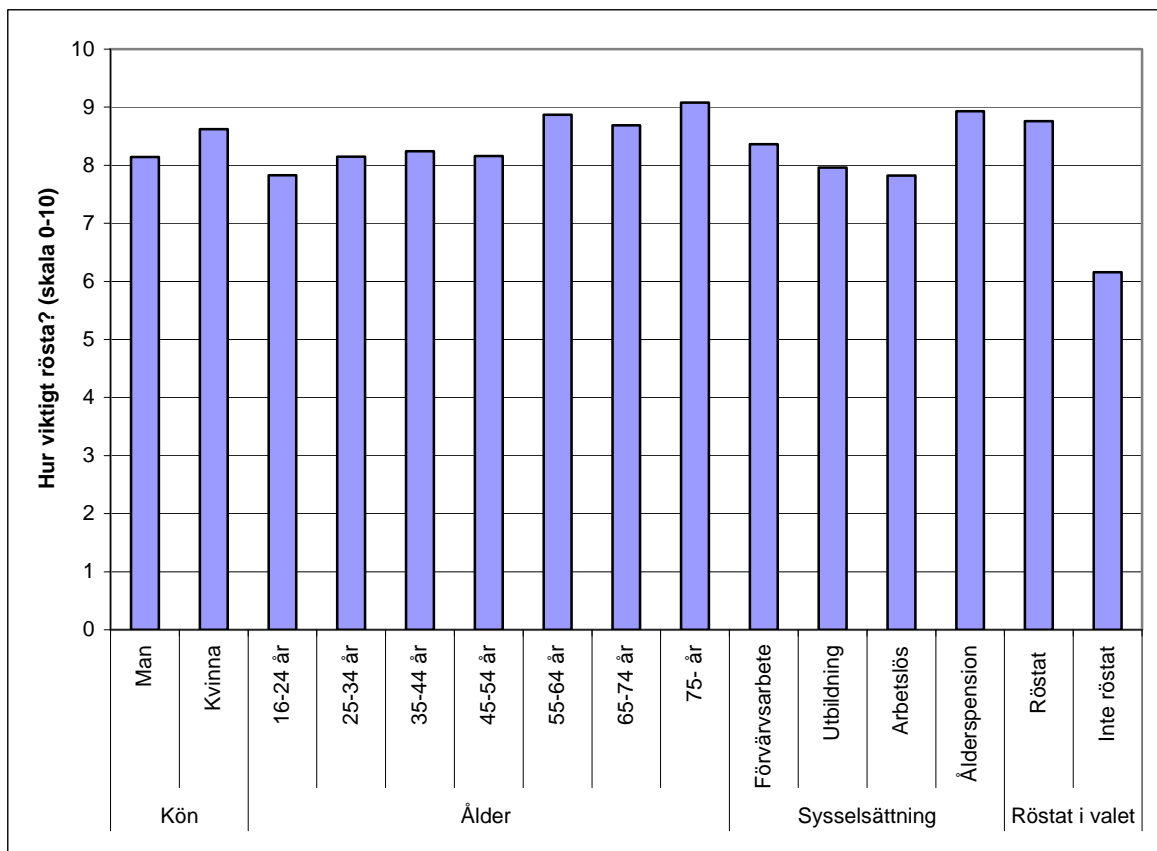
Kommentar: På en elvgradig skala där 0 = extremt oviktigt och 10 = extremt viktigt.

Figur 4.11 Hur viktigt skulle du säga att det är att rösta i allmänna val för att vara en god medborgare? Invånare 16 år och äldre i 17 länder. Medelvärden.

Med utgångspunkt från samma enkätfråga i ESS 2002 har vi även gjort en jämförelse mellan hur viktigt olika grupper i den svenska befolkningen anser det vara att rösta i allmänna val. I figur 4.12 redovisar vi grupper som skiljer sig relativt tydligt från varandra. En första skillnad är att kvinnor tycker att det är viktigare för en god medborgare att rösta än vad män gör. En relativt stor skillnad visar sig även om man jämför den yngsta åldersgruppen 16–24 år med personer som är 55 år och äldre. De äldre värderar deltagande i allmänna val högre än de yngre. Gruppen arbetslösa lägger i något lägre grad vikt vid att rösta i allmänna val än de som förvärvsarbetar medan ålderspensionärer å andra sidan utmärker sig genom att lägga något större vikt än andra grupper vid att rösta. Detta faktum avspeglar dock antagligen vad som redan redovisats, nämligen att en större andel äldre personer ser röstande som en viktig medborgardygd. Inte särskilt förvånande visar sig den största skillnaden när vi jämför personer som röstat i riksdagsvalet 2006 med personer som inte gjort det. Personer som inte röstat anser i betydligt mindre utsträckning än de som röstat att det är viktigt för en god medborgare att rösta i val.

Något mindre skillnader än de som redovisas i figur 4.12 återfinns om man jämför boende i större städer och förorter med personer bosatta i mindre orter och på ren landsbygd. Personer bosatta i och kring större städer lägger större vikt vid att rösta. Det går i denna undersökning inte att se några skillnader mellan personer med svensk och personer med utländsk bakgrund eller mellan personer som är födda utrikes och personer födda i Sverige. Inte heller hushållens inkomster eller svarspersonernas

utbildningsnivå uppvisar några tydligare samband med hur deltagandet i allmänna val värderas. Samtliga resultat redovisas mer i detalj i bilaga 1.

Källa: European Social Survey (ESS) 2002.

Kommentar: På en elvgradig skala där 0 = extremt oviktigt och 10 = extremt viktigt.

Figur 4.12 Hur viktigt anser du det vara att rösta i allmänna val för att vara en god medborgare? Invånare i Sverige som är 16 år och äldre. Medelvärden.

Jämlika möjligheter till politisk representation

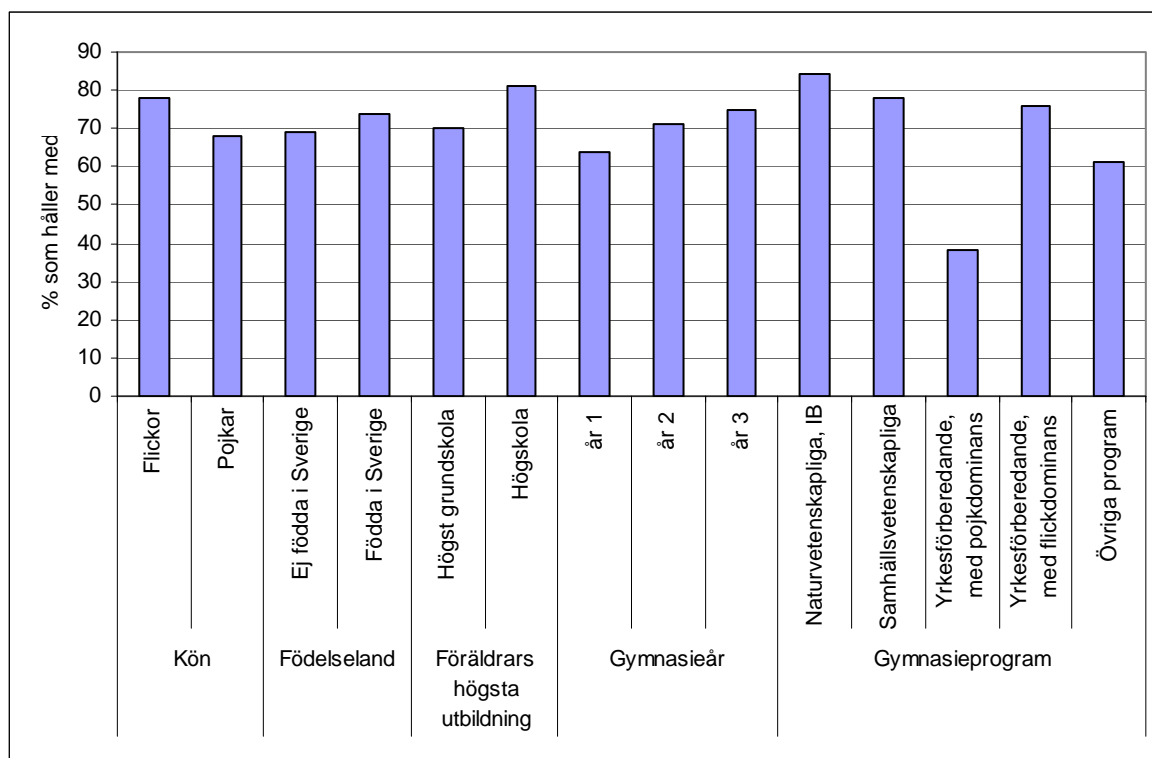
Principen om politisk jämlikhet handlar inte bara om rätten att rösta i allmänna val. En annan aspekt av den politiska jämlikheten är att möjligheterna att kandidera och ställa upp i val är jämlikt fördelade mellan olika sociala grupper.

I FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna stadgas i 21 § att "var och en har rätt att delta i sitt lands styre, direkt eller genom fritt valda ombud".

Ett av målen för den svenska demokratipolitiken är ett ökat och mer jämlikt medborgerligt deltagande (Regeringens proposition 2001/02:80). I dagsläget är individer som har sina rötter i andra länder kraftigt underrepresenterade i politiken, och framför allt utomnordiska grupper.

I praktiken sätter medborgarskap, ålder samt vistelsetid i landet gränser för rätten att delta i vissa politiska aktiviteter. För att kunna rösta eller ställa upp som kandidat i valen ska man vara myndig, det vill säga ha fyllt 18 år. Endast svenska medborgare får rösta i riksdagsvalet, medan alla som har varit folkbokförda i Sverige under minst tre år har rösträtt i kommunala val.

Ett påstående som mäter attityden till politisk jämlikhet kommer från IEA *Civic Education Study* som kartlade gymnasieelevers kunskaper och värderingar om demokrati år 2000. Gymnasieeleverna fick bland annat ta ställning till påståendet att *människor från alla etniska grupper borde uppmuntras att ställa upp i val till politiska tjänster*.

Källa: IEA CivEd 2000.

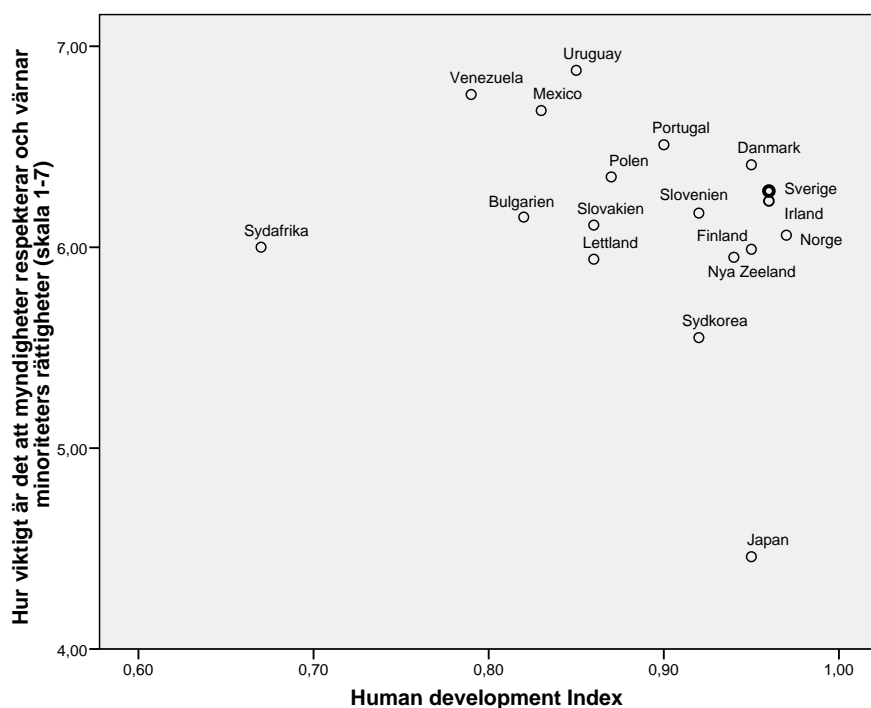
Figur 4.13 Andel gymnasieelever som instämmer i påståendet att människor från alla etniska grupper borde uppmuntras att ställa upp i val till politiska tjänster. Procent.

Resultaten visar att påståendet att människor från alla etniska grupper borde uppmuntras att ställa upp i val till politiska tjänster har ett relativt starkt stöd bland gymnasieeleverna, 73 procent håller med om påståendet. Det absolut svagaste stödet finns bland elever på yrkesförberedande program med en övervikt av pojkar (bygg-, energi, fordons-, och industriprogrammen). Knappt 40 procent håller med på dessa program, jämfört med 84 procent av eleverna på det naturvetenskapliga programmet. Av figuren framgår även att flickor i högre grad än pojkar instämmer i påståendet. Det visar sig också att elever med högskoleutbildade föräldrar i högre grad håller med än elever vars föräldrar som högst har en grundskoleutbildning.

Minoritetsskydd i beslutsprocessen

Ett demokratiskt styrelseskick kan utformas på många olika sätt. En av de mest centrala skillnaderna mellan olika författningar är i vilken utsträckning olika typer av minoritetsskydd stadgas i grundlagen. Detta kan ses som ett uttryck för demokratis svåra avvägning mellan ett effektivt folkligt majoritetsstyre och ett skydd för minoriteters vitala intressen. Ett vanligt sätt att skydda minoriteter från oönskade majoritetsbeslut är att åstadkomma ett system med maktindelning och balans mellan olika institutioner. Konstitutioner med betydande inslag av maktindelning och minoritetsskydd är vanligast i stater vars befolkning är splittrad i identitetsmässigt olika grupper. Det svenska styrelseskicket kan vid en internationell jämförelse ses som ett system med mycket begränsade inslag av såväl maktindelning som minoritetsskydd.

I undersökningen som utfördes 2004 inom ramen för International Social Survey Program (ISSP) ställdes frågan hur viktigt invånarna i olika länder ansåg det vara att myndigheter respekterar och värnar minoriteters rättigheter. Svarsalternativen utgörs av en skala mellan 1 och 7, där 1 är *inte alls viktigt* och 7 är *mycket viktigt*. Resultatet redovisas i figur 4.14. Som framgår av figuren tycker invånarna i flertalet av de länder som undersökts att det är mycket viktigt att minoriteters rättigheter respekteras. Flertalet länder uppvisar ett genomsnitt kring eller över 6. Japan och i viss mån Sydkorea utgör de enda undantagen med en tydligt lägre värdering av vikten att respektera minoriteters rättigheter. Som framgår av figuren intar svenska folket inte någon topposition, men ligger i reella tal ändå högt när det gäller att lägga vikt vid minoriteters rättigheter.

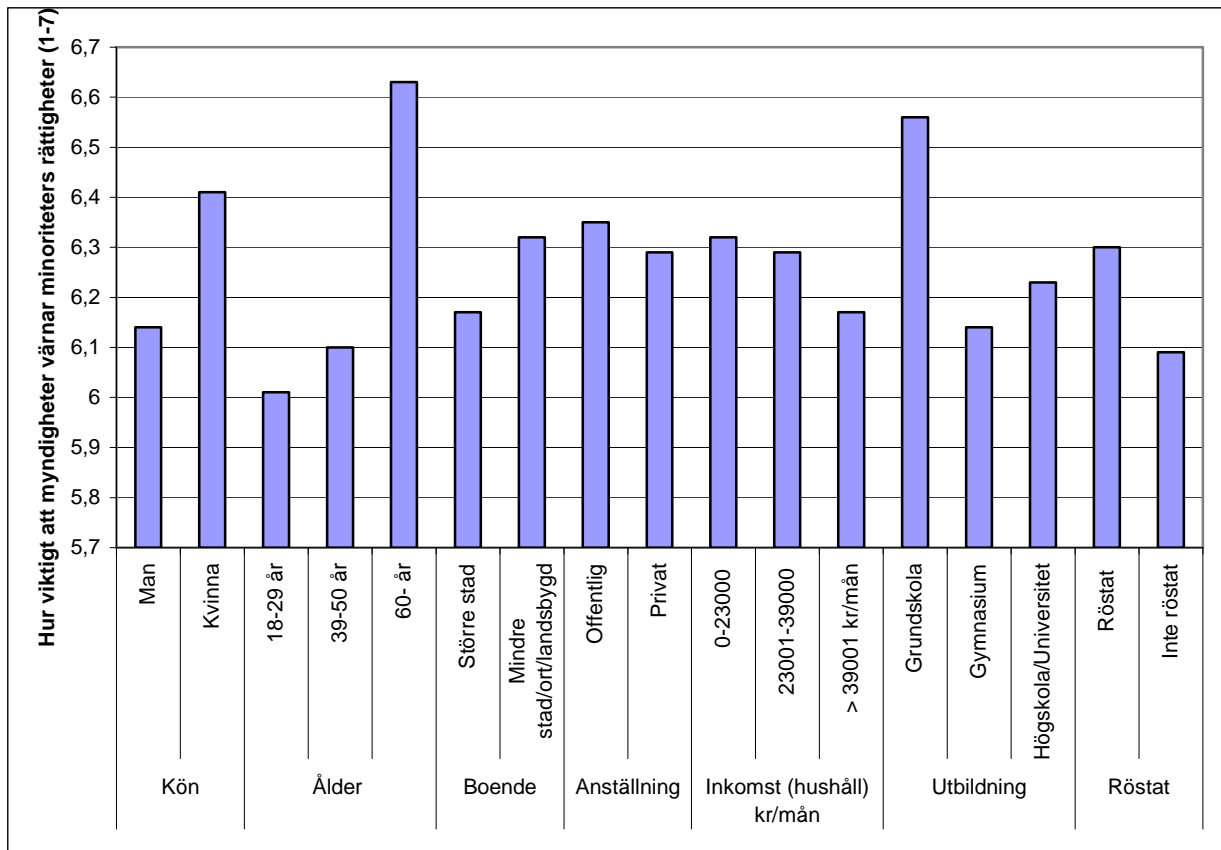

Källa: ISSP 2004.

Kommentar: På en sjugradig skala där 1 = "inte alls viktigt" och 7 = "mycket viktigt".

Figur 4.14 Hur viktigt är det att myndigheter respekterar och värnar minoriteters rättigheter? Invånare 18 år och äldre i 18 länder. Medelvärden.

ISSP-undersökningarna är i första hand utformade för att jämföra länder med varandra. Därför är urvalsstorlekarna i de enskilda länderna inte särskilt stora. I den svenska delen av ISSP 2004 har knappt 1 300 personer besvarat enkäten. Detta innebär att antalet svars personer inte är tillräckligt stort för att vi ska kunna göra alla de nedbrytningar i undergrupper av svenska folket som vi skulle önska. Om befolkningen delas i något färre kategorier är det dock möjligt att ändå göra vissa jämförelser av skillnader inom den svenska befolkningen. Resultaten av en sådan analys redovisas i figur 4.15.

Källa: ISSP 2004.

Kommentar: På en sjugradig skala där 1 = "inte alls viktigt" och 7 = "mycket viktigt".

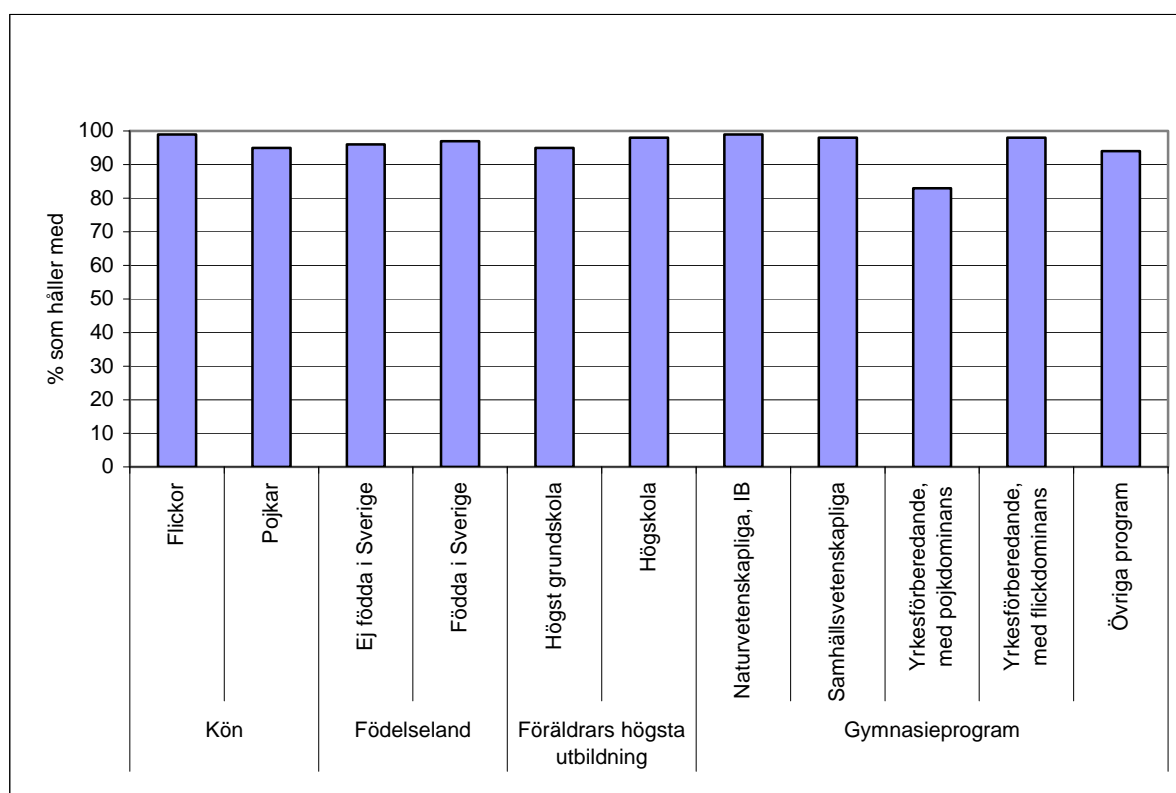
Figur 4.15 Hur viktigt är det att myndigheter respekterar och värnar minoriteters rättigheter? Invånare i Sverige 18 år och äldre. Medelvärden.

Det framgår av figur 4.15 att alla grupper som redovisas i diagrammet lägger stor vikt vid att myndigheter respekterar och värnar minoriteters rättigheter. Samtliga grupper ligger någonstans i spannet mellan 6,0 och 6,7 vilket ska ses i relation till det maximala värdet 7,0. Den enskilt största skillnaden finns mellan personer i åldern 18–29 år och personer som är 60 år och äldre. Den äldre åldersgruppen ser det som viktigare att respektera minoriteters rättigheter. En annan skillnad går att urskilja mellan kvinnor och män där kvinnor i något högre grad tycker att det är viktigt att respektera minoriteters rättigheter. En annan intressant skillnad är att personer med endast grundskoleutbildning tycker att det är viktigare att värna minoriteters rättigheter än grupper med högre utbildning. Det är möjligt att det återspeglar åldersskillnader, att de äldre som i högre grad endast har grundskoleutbildning värnar mer om minoriteters rättigheter.

Yttrandefrihet inklusive tryckfrihet

Med yttrandefrihet menas frihet att i tal, skrift och bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Varje medborgare har enligt regeringsformen rätt till yttrandefrihet. Regeringsformen ger också skydd för informations-, mötes-, demonstrations-, förenings- och religionsfrihet, som brukar anses som förutsättningar för yttrandefrihet. Yttrandefriheten får endast begränsas genom lag under bestämda förutsättningar. Begränsning av yttrandefriheten får aldrig göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan åskådning (Nationalencyklopedin).

I vår kartläggning är det endast i undersökningen av gymnasieelever (IEA) som det ingår frågor med direkt koppling till synen på yttrande- och tryckfrihet. I IEA har gymnasieeleverna fått ta ställning till påståendet *det är bra för demokratin att alla har rätt att fritt uttrycka sin åsikt*. Svartalternativen var *håller absolut med*, *håller med*, *håller inte med*, *håller absolut inte med* samt *vet ej*.

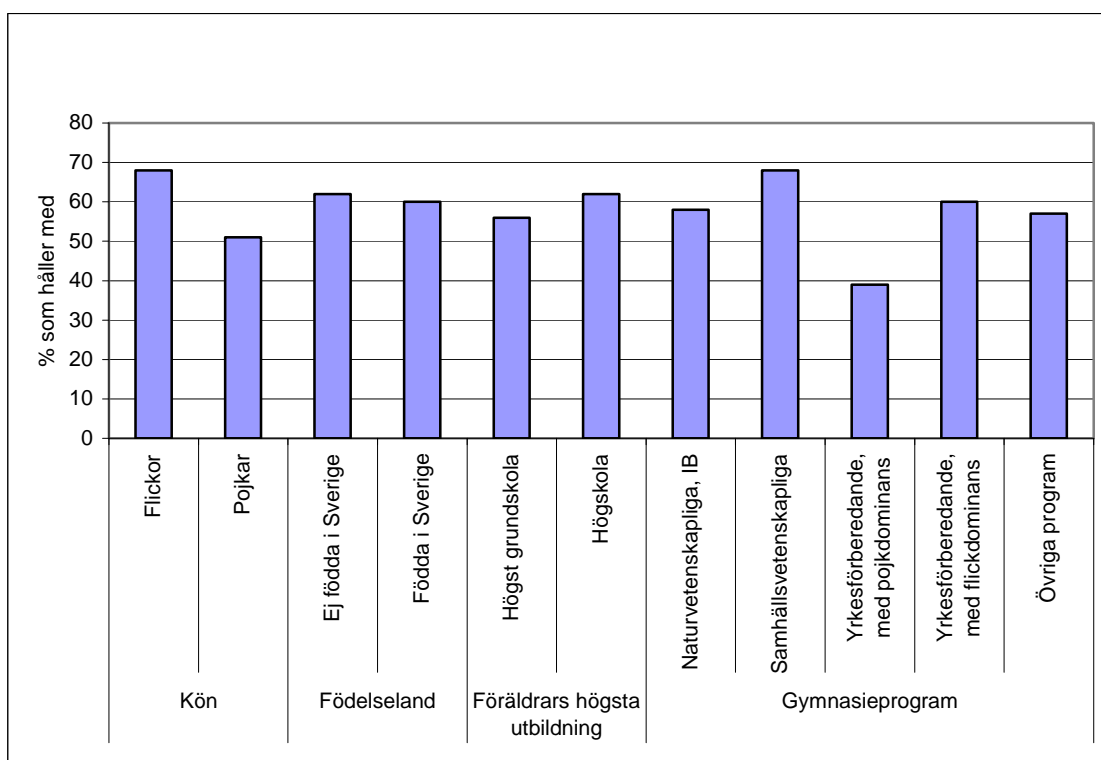
Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 4.16 Andelar svenska gymnasieelever som instämmer i att det är bra för demokratin att alla har rätt att fritt uttrycka sin åsikt. Procent.

Påståendet att det är bra för demokratin att alla har rätt att fritt uttrycka sin åsikt får ett starkt stöd hos Sveriges 18-åringar, hela 97 procent av eleverna har antingen svarat att de håller med eller att de absolut håller med. Det enda undantaget är elever på de yrkesförberedande programmen med en övervikt av pojkar. I denna grupp väljer nästan 20 procent av eleverna att antingen inte instämma eller att svara 'vet ej'. I övrigt är skillnaderna mycket små mellan de grupper som redovisas i figur 4.16. Det framgår tydligt av resultatet att flertalet gymnasieelever i sitt svar fokuserar på den positiva och närmast definitionsmissiga kopplingen mellan demokrati och yttrandefrihet snarare än att se till de dilemman som kan uppstå.

En speciell form av yttrandefrihet som främst gäller tidningar, tidskrifter, broschyrer och böcker utgörs av tryckfriheten. Frånvaro av förhandsgranskning från myndigheters sida är ett viktigt kriterium för tryckfrihet. Ett annat kännetecken är att alla medborgare får yttra sig i tryck i politiska och andra frågor, även om åsikten omfattar kritik mot det gällande politiska systemet eller makthavande politiker. I IEA:s gymnasieundersökning ställdes eleverna inför ett påstående som kan användas för att illustrera synen på tryckfriheten i den händelse den hamnar på kollisionskurs med andra värden. Påståendet som gymnasieeleverna ställdes inför var: *Det är bra för demokratin att tidningar förbjuds trycka artiklar som kan förolämpa grupper av invandrare och etniska grupper*. Resultatet som redovisas i figur 4.17 visar att en majoritet av 18-åringarna, 60 procent, anser att det är bättre att skydda invandrare och etniska grupper från påhopp än att hålla hårt på tryckfriheten. Stödet är starkast bland flickor, andelen som håller med är 68 procent, och bland elever på samhällsvetarprogrammet, där andelen som håller med också är 68 procent. Minst stöd har påståendet bland elever på yrkesförberedande gymnasieprogram med en stor övervikt av pojkar. Viktigt att notera kan här vara att denna undersökning är utförd 2000 vilket är långt innan debatten om Mohammedkarikatyrer tog fart.

Frågan om det kan vara bra för demokratin att inskränka yttrandefriheten är komplex och är en så kallad dilemmafråga. Tryckfriheten får endast begränsas för att skydda andra fri- och rättigheter. Att förolämpa en grupp kan tolkas som hets mot folkgrupp, vilket bryter mot de mänskliga rättigheterna. Påståendet i figur 4.17 kan tolkas på olika sätt. En tolkning är att förolämpningar som riktar sig till en avgränsad etnisk grupp ska betraktas som hets mot folkgrupp, vilket innebär att demokratis spelregler förbjuder publiceringen av sådana artiklar. En alternativ tolkning är att en förolämpning inte nödvändigtvis behöver innebära hets, även om det är förkastligt utifrån etiska och moraliska ställningstaganden.

Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 4.17 Andel gymnasieelever som instämmer i att det är bra för demokratin att tidningar förbjuds trycka artiklar som kan förolämpa grupper av invandrare och etniska grupper. Procent.

Resultaten som redovisas i figur 4.17 visar att 18-åriga flickor i större utsträckning än pojkar håller med om att det är bra för demokratin att inskränka tryckfriheten i de fall denna leder till att grupper av invandrare eller etniska grupper förolämpas. Senare i detta kapitel kommer vi även att visa att kvinnor är mer benägna än män att begränsa rättigheterna att hålla offentliga möten för personer som har fördomar mot andra på grund av hudfärg eller etnicitet (figur 4.21). Två resultat som stärker varandra genom att peka i samma riktning. Det framgår också av figur 4.17 att eleverna på yrkesförberedande gymnasieprogram med stor övervikt av pojkar är de som i minst utsträckning är benägna att begränsa tryckfriheten till förmån för invandrades och etniska gruppers rättigheter. Det går däremot inte att se någon skillnad mellan elever som är födda i Sverige respektive utrikes när det gäller inställningen till det aktuella påståendet.

Mötes- och demonstrationsfrihet

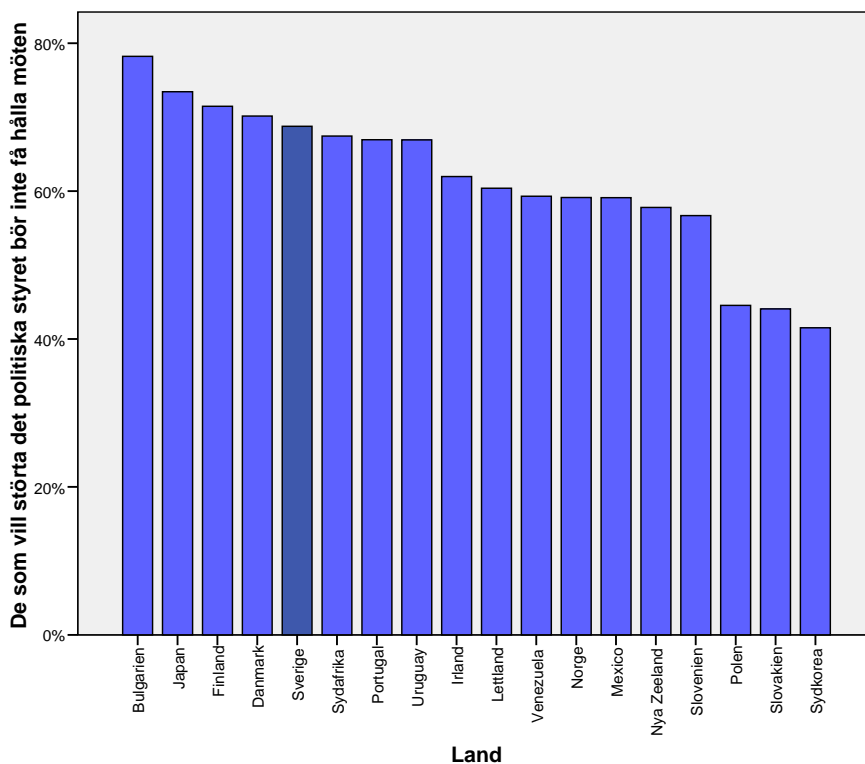
Demonstrationsfrihet omfattar rätten att anordna och delta i demonstration på allmän plats. Demonstrationsfriheten får begränsas, men endast av hänsyn till rikets säkerhet, till ordning och säkerhet vid sammankomsten, till trafiken eller för att motverka farsot (RF 2:14). Lagliga demonstrationer, med tillstånd hos polismyndigheten, ska få skydd från fientliga motdemonstrationer och liknande (Nationalencyklopedin).

I detta avsnitt använder vi tre olika datamaterial för att belysa svenska folkets syn på demonstrationsfriheten. För att få en jämförelse och sätta Sverige i relation till andra länder används den internationella komparativa undersökningen ISSP från 2004. För att belysa skillnader mellan grupper inom Sverige används gymnasieundersökningen från IEA (2000) samt Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie (2007).

Demonstrations- och mötesfrihet innebär för de allra flesta något positivt. Frågan om hur okränkbar denna frihet är ställs dock på sin spets om man formulerar ett dilemma där de som demonstrerar ses som ett hot mot andra värden som också upplevs som viktiga. I International Social Survey Program 2004 (ISSP-2004) ingick ett frågebatteri som syftade till att på detta sätt kritiskt pröva värderingen av mötesfriheten. Svartspersonerna fick ta ställning till tre olika gruppers rättigheter att hålla offentliga möten. De tre grupperna utgjordes av människor som med våld vill störta det politiska styret, religiösa extremister samt människor som har fördomar mot någon grupp på grund av deras hudfärg eller etniska tillhörighet. Svartspersonerna fick svara på frågan om de tre respektive grupperna bör tillåtas att hålla offentliga möten. Svartsalternativen var *1) ja, absolut 2) ja, förmodligen 3) förmodligen inte 4) absolut inte* samt *5) vet ej*.

Det går att resonera för och emot om antidemokratisk verksamhet bör vara tillåten eller inte, bland annat utifrån skrivningen i grundlagen som begränsar demonstrationsrätten ifall den hotar rikets säkerhet. I figur 4.18 redovisas andelen invånare i 18 länder som svarat att människor som vill störta det politiska styret med våld absolut inte bör tillåtas hålla möten. Som framgår av figuren svarar 69 procent av den vuxna svenska befolkningen att möten av detta slag absolut inte bör tillåtas.¹³ Jämfört med andra länder är det en stor andel av den svenska befolkningen som vill förbjuda möten av detta slag även om nivån är ännu något högre i länder som Bulgarien, Japan och Finland.

¹³ Andelen osäkra som angivit svartalternativet *vet ej* uppgår till 3,5 procent. Uppgifterna som redovisas i figur 4.18 bygger på uppgifter från dem som valt att besvara frågan. De som angivit svartalternativet *vet ej* ingår ej i basen för denna beräkning.

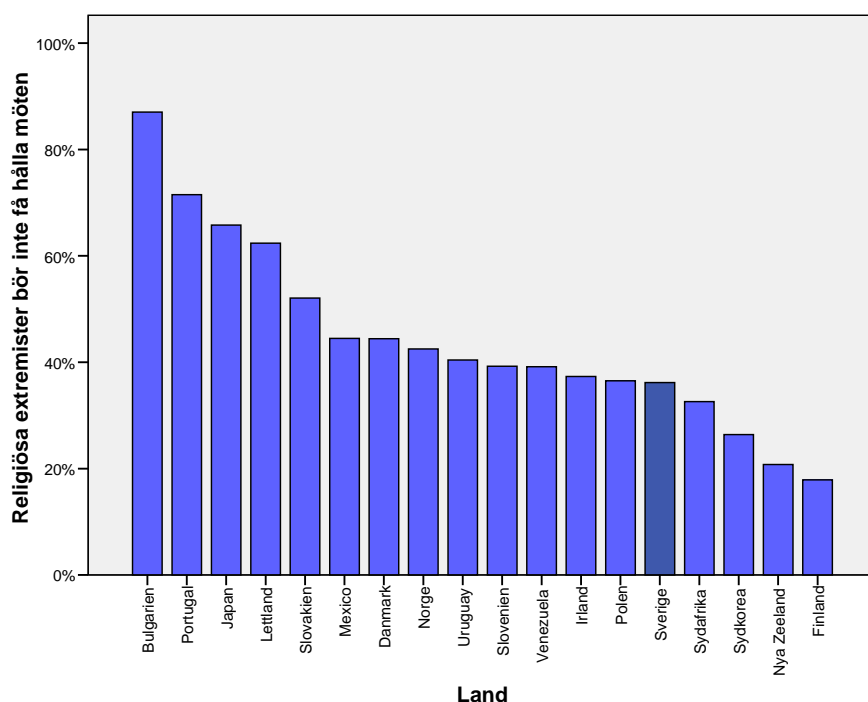

Källa: ISSP 2004.

Figur 4.18 Andel som anser att människor som vill störta det politiska styret med våld absolut inte bör tillåtas att hålla offentliga möten. Invånare 18 år och äldre i 18 länder. Procent.

Svaren på frågan om religiösa extremister ska tillåtas hålla offentliga möten ger en något annorlunda bild. En i förhållandevis liten andel av det svenska folket vill förbjuda religiösa extremister att hålla offentliga möten. Drygt en tredjedel, 36 procent, av den svenska befolkningen svarar att religiösa extremister absolut inte bör tillåtas hålla offentliga möten, vilket kan jämföras med över 80 procent av den bulgariska befolkningen och 70 procent av den portugisiska.¹⁴

¹⁴ Andelen osäkra som angivit svarsalternativet *vet ej* uppgår i den svenska delen av undersökningen till 8 procent. Uppgifterna som redovisas i figur 4.19 bygger på uppgifter från dem som valt att besvara frågan. De som angivit svarsalternativet *vet ej* ingår ej i basen för denna beräkning.

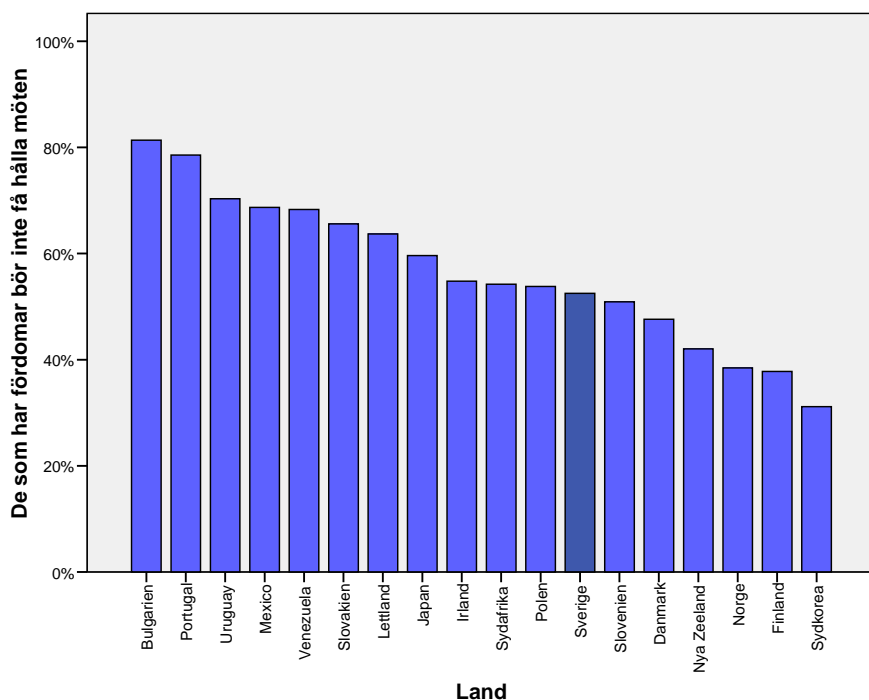

Källa: ISSP 2004.

Figur 4.19 Andel som anser att religiösa extremister absolut inte bör tillåtas att hålla offentliga möten. Invånare 18 år och äldre i 18 länder. Procent.

Den sista frågan om mötesfrihet som ställdes i ISSP-undersökningen tar upp om de som har fördomar mot någon grupp på grund av deras hudfärg eller etniska tillhörighet ska tillåtas hålla offentliga möten. Resultaten som illustreras i figur 4.20 visar att 52 procent av det svenska folket anser att de som har fördomar inte ska få hålla offentliga möten.¹⁵ Som framgår av den internationella jämförelsen placerar sig Sverige i den nedre delen av fördelningen när man ser till andelen som vill förbjuda sammankomster för dem som har fördomar med rasistiska förtecken. Nivån i länder som Bulgarien, Portugal och Uruguay är betydligt högre. Ändå anser vi att andelen av den vuxna svenska befolkningen som vill förbjuda offentliga möten av de nämnda slagen framstår som mycket stor. Detta gäller såväl andelen som svarar att de *absolut* vill förbjuda religiösa extremister att träffas offentligt (36 procent) och andelen som svarar att de *absolut* vill förbjuda människor med fördomar mot andra på grund av etnicitet eller hudfärg att hålla offentliga möten (52 procent). Det är en ännu större andel av svenska befolkningen som vill ha ett mötesförbud (69 procent) för människor som vill störta det politiska styret med våld. Eftersom det här handlar om grupper som uttryckligen vill ta till våld för att få sin vilja igenom och störta hela det politiska systemet framstår den höga andelen som är för ett förbud som något mindre anmärkningsvärd.

¹⁵ Andelen osäkra som angivit svarsalternativet *vet ej* uppgår till 4 procent. Uppgifterna som redovisas i figur 4.20 bygger på uppgifter från dem som valt att besvara frågan. De som angivit svarsalternativet *vet ej* ingår ej i basen för denna beräkning.

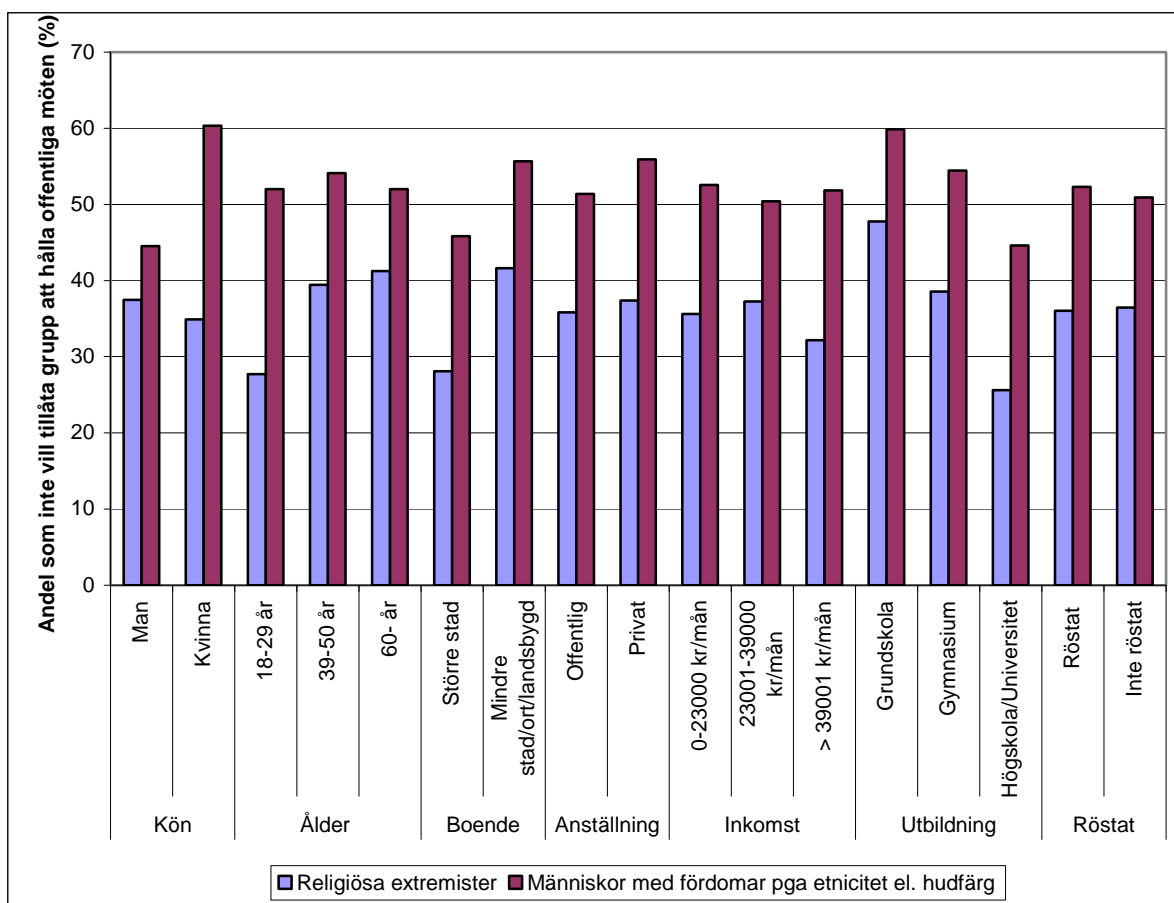

Källa: ISSP 2004.

Figur 4.20 Andel som anser att människor som har fördomar mot någon grupp på grund av deras hudfärg eller etniska tillhörighet absolut inte bör tillåtas att hålla offentliga möten. Invånare 18 år och äldre i 18 länder. Procent.

I figur 4.21 har vi valt att redovisa skillnader i synen på mötesfrihet mellan olika grupper inom den svenska befolkningen. I diagrammet redovisas andelen som absolut vill förbjuda religiösa extremister respektive människor med fördomar att hålla möten.

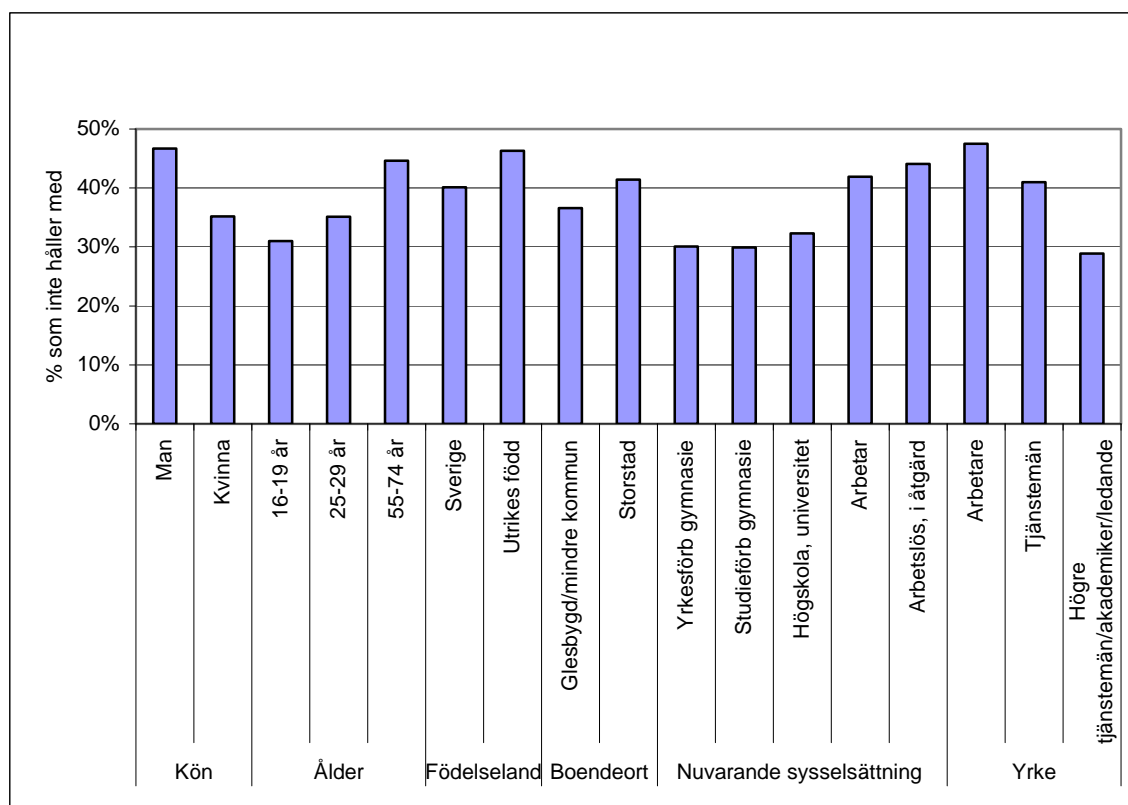
Kvinnor vill i större utsträckning än män förbjuda människor med fördomar mot andra på grund av etnicitet eller hudfärg, att hålla offentliga möten. Någon motsvarande skillnad mellan könen finns inte när man ser till andelen som vill förbjuda religiösa extremister att hålla offentliga möten. De i åldern 18–29 år vill i mindre utsträckning förbjuda religiösa extremister att hålla offentliga möten än äldre. I övrigt är skillnaderna mellan olika ålderskategorier små. Boende i storstäder vill i mindre utsträckning än boende i mindre städer/orter och i glesbygd förbjuda både religiösa extremister och människor med fördomar att hålla möten. På samma sätt är det om man ser till personer med olika utbildningsnivåer där viljan att förbjuda möten minskar med högre utbildning. Det går inte att se några skillnader mellan anställningsform (offentligt/privat), hushållsinkomst eller om man röstat eller inte i det senaste valet.

Källa: ISSP 2004.

Figur 4.21 Andel som anser att religiösa extremister respektive människor med fördomar mot någon grupp på grund av etnicitet eller hudfärg absolut inte bör tillåtas att hålla offentliga möten. Invånare 18 år och äldre i Sverige. Procent.

En fråga med nära anknytning till religiösa extremister ställdes i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie från 2007. I denna undersökning finns frågan om muslimska fundamentalister bör få hålla offentliga möten. Genom att Attityd- och värderingsstudien riktade sig till ett större nationellt urval har vi här goda möjligheter att bryta ned materialet för att se om det finns skillnader mellan olika grupper i den svenska befolkningen. Resultaten av dessa bearbetningar redovisas i figur 4.22.

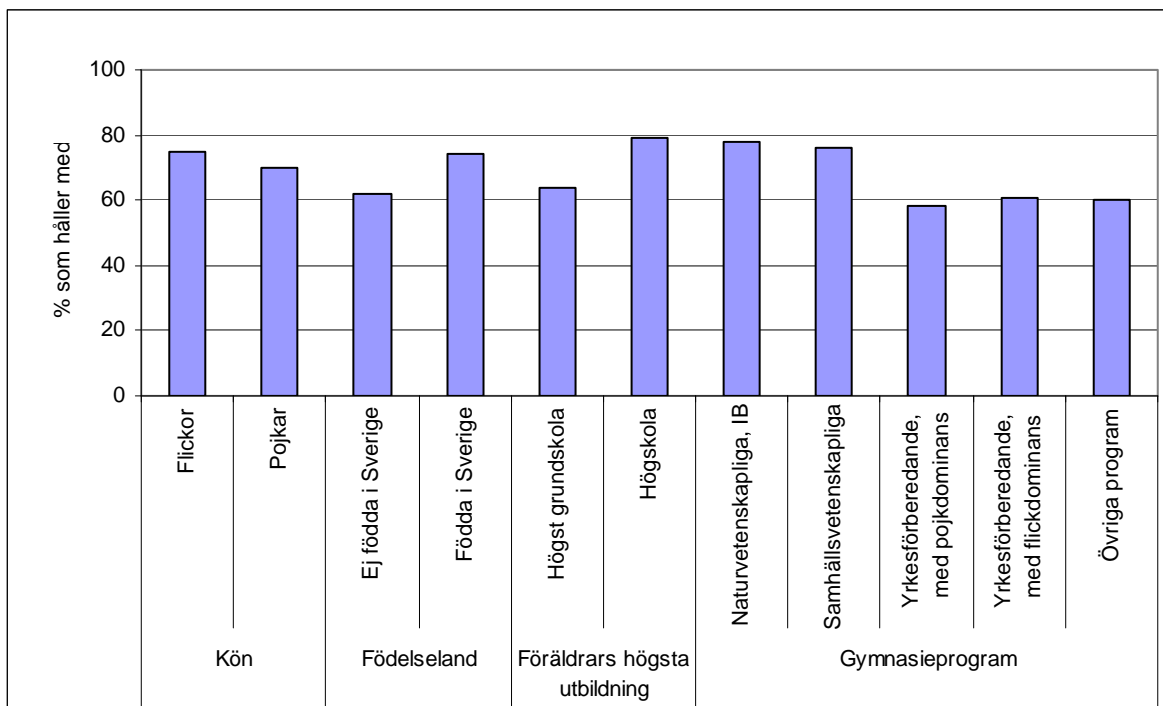
Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

Figur 4.22 Andel i åldern 16–74 år som anser att muslimska fundamentalister inte bör få hålla offentliga möten. Invånare i Sverige. Procent.

Två av fem, 41 procent, anser att muslimska fundamentalister inte bör ha rätt att hålla offentliga möten vilket överensstämmer ganska väl med resultatet från frågan i *ISSP 2004* som gällde religiösa extremister. De mer detaljerade resultaten, som redovisas i tabellbilagan visar att en stor andel av det svenska folket är osäkra när det gäller att ta ställning till påståendet om muslimska fundamentalisters rätt att hålla offentliga möten. Nästan var tredje person som ingår i undersökningen väljer att inte ta ställning genom att ange svarsalternativet *vet ej*. Trettio procent svarar att rätten att hålla offentliga möten även ska omfatta muslimska fundamentalister. Andelen som anser att muslimska fundamentalister bör få hålla offentliga möten är större bland personer med akademikeryrken och bland dem som studerar på universitet/högskola. Andelen som vill förbjuda muslimska fundamentalister att hålla offentliga möten är högre bland män än kvinnor, 47 procent jämfört med 35 procent. Yngre är mer osäkra i fråga om muslimska fundamentalisters rättigheter än äldre, hela 42 procent väljer svarsalternativet *vet ej*.

Det är svårt att helt förklara den stora andelen som svarar *vet ej* på frågan om muslimska fundamentalisters rätt att hålla möten. Andelen som svarar *vet ej* är till exempel avsevärt större än i ISSP-undersökningens fråga om religiösa extremisters rätt att hålla möten (8 procent)¹⁶.

Ungas attityder till friheten att hålla möten och demonstrera kan belysas med hjälp av den svenska delen av undersökningen IEA *Civic Education* som riktar sig till 18-åriga gymnasieelever. Först ger vi en övergripande bild av hur svenska 18-åringar ser på rätten att uttrycka sin uppfattning genom att demonstrera. I undersökningen har eleverna fått ta ställning till påståendet att *det är bra för demokratin att människor demonstrerar fredligt mot lagar de tycker är orättvisa*.

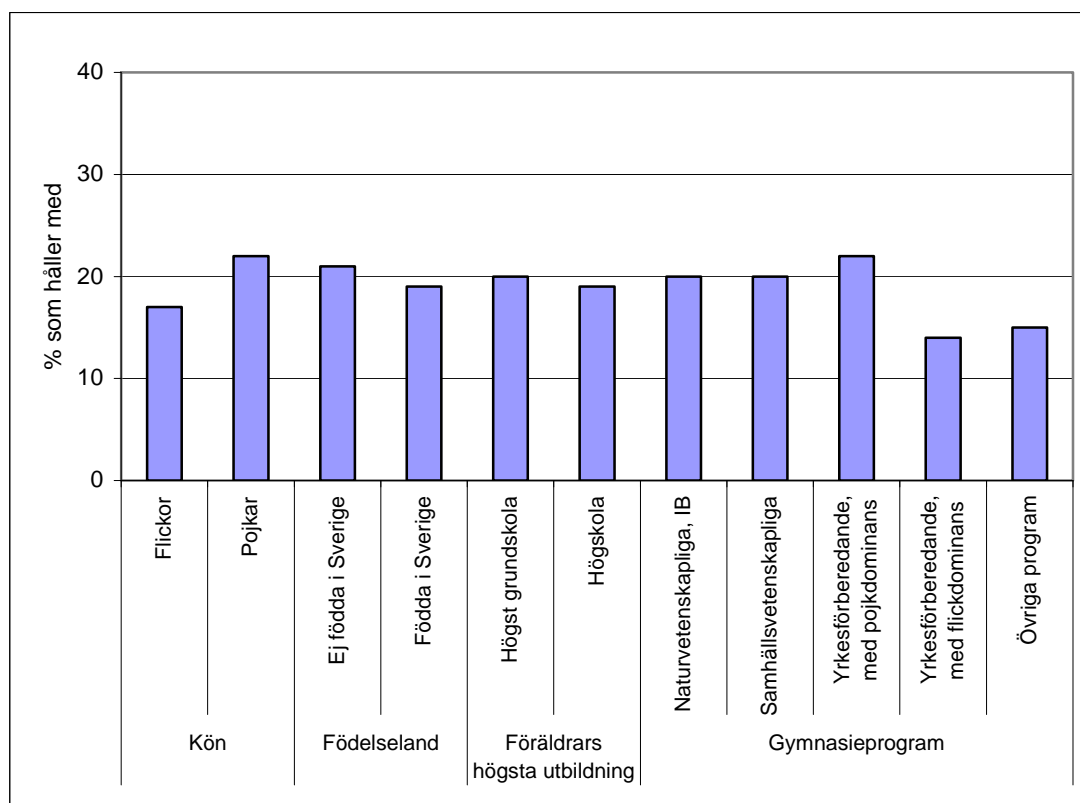
Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 4.23 Andel gymnasieelever som instämmer i att det är bra för demokratin att människor demonstrerar fredligt mot lagar de tycker är orättvisa. Procent.

Svaren som redovisas i figur 4.23 visar att de allra flesta gymnasieeleverna, 73 procent, anser att det är bra för demokratin att människor uttrycker sin uppfattning genom att demonstrera när de upplever att lagar är orättvisa. Den positiva kopplingen mellan demokrati och demonstrationer är allra vanligast bland ungdomar som går på gymnasiets högskoleförberedande program, 76–78 procent, samt bland elever som har föräldrar med högskoleutbildning, 79 procent. Den positiva synen på demonstrationer är något mindre utbredd bland elever som är födda utrikes samt bland elever som går på yrkesförberedande gymnasieprogram med stor dominans av pojkar.

¹⁶ Vår tolkning är att en stor del av förklaringen kan finnas i hur enkätfrågan konkret utformats i Attityd- och värderingsstudien. I frågan finns endast tre svarsalternativ varav ett utgörs av *vet ej*. En annan förklaring kan ligga i de tre år som förflutit mellan de två undersökningarna. Det är även möjligt att termen ”religiösa extremister” har en annan laddning för svarspersonerna än ”muslimska fundamentalister”.

I IEA-undersökningen fick gymnasieeleverna även ta ställning till påståendet att; *medlemmar i antidemokratiska grupper borde förbjudas att hålla fredliga demonstrationer eller möten*. I figur 4.24 redovisar vi hur eleverna tagit ställning till detta påstående samtidigt som vi redovisar svaren hos olika undergrupper av 18-åringar.

Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 4.24 Andelar gymnasieelever som instämmer i att medlemmar i antidemokratiska grupper borde förbjudas att hålla fredliga demonstrationer eller möten. Procent.

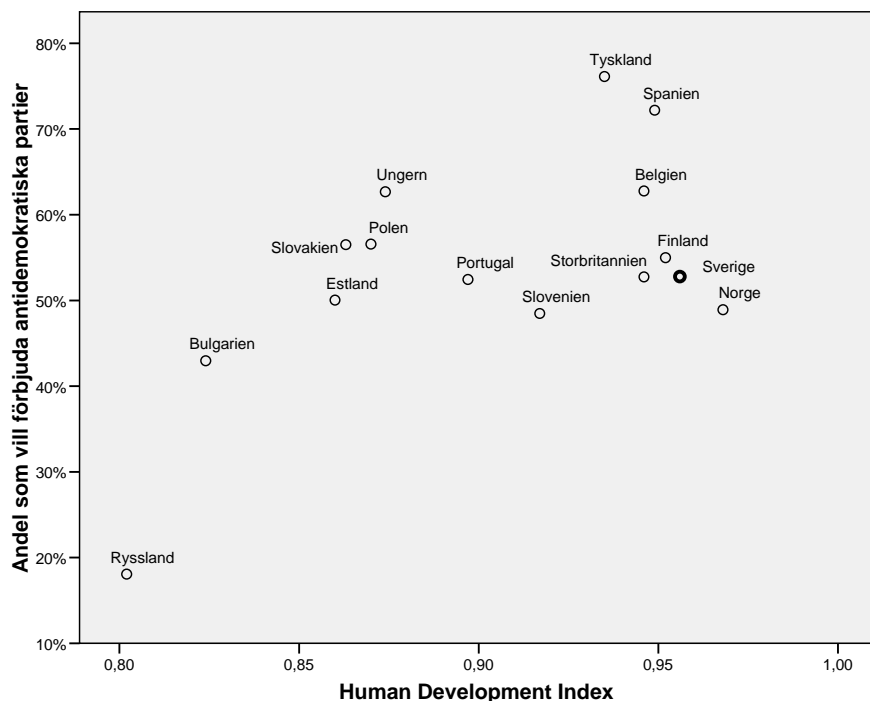
Som framgår av figur 4.24 anser majoriteten av ungdomarna att rätten att hålla offentliga möten och demonstrationer även ska omfatta demokratins motståndare. Endast omkring 20 procent av 18-åringarna ger stöd åt uppfattningen att antidemokratiska grupper inte borde få hålla fredliga demonstrationer eller möten. En något större andel pojkar än flickor instämmer i påståendet att medlemmar i antidemokratiska grupper borde förbjudas att demonstrera. Det är här intressant att notera hur ställningstagandet till denna fråga skiljer sig från de uppfattningar som kom till uttryck i figur 4.18. Där visade det sig ju att 69 procent av svenska befolkningen absolut ville förbjuda människor som vill störta det politiska styret med våld att hålla offentliga möten. Vår tolkning är att denna skillnad till stor del förklaras av att det i det första fallet uttryckligen är frågan om en grupp som vill använda våld för att få sin vilja igenom medan det i det andra fallet uttryckligen är frågan om fredliga aktiviteter.

Föreningsfrihet

I föregående avsnitt behandlades svenska folkets syn på rätten att hålla möten och demonstrera. En annan viktig politisk rättighet är rätten att organisera sig tillsammans med andra medborgare.

Föreningsfrihet betyder att varje medborgare har rätt att sluta sig samman med andra för allmänna eller enskilda syften. Denna frihet får endast begränsas genom lag och endast om verksamheten är av militär eller liknande natur eller innebär förföljelse av folkgrupp (Nationalencyklopedin).

I European Social Survey från 2006 fick svarspersonerna ta ställning till påståendet att *politiska partier som vill avskaffa demokratin borde förbjudas*. I figur 4.25 redovisas en jämförelse mellan Sverige och 14 andra europeiska länder över hur stor andel av befolkningen som *instämmer* eller *instämmer starkt* i påståendet. Som framgår av figuren placerar sig Sverige, tillsammans med Norge och Finland, i mitten av fördelningen och drygt halva befolkningen ger sitt stöd åt påståendet att antidemokratiska partier borde förbjudas. Ett starkt stöd åt att förbjuda antidemokratiska partier finns i länder med erfarenhet av diktatur såsom Tyskland, Spanien, Ungern och Polen.

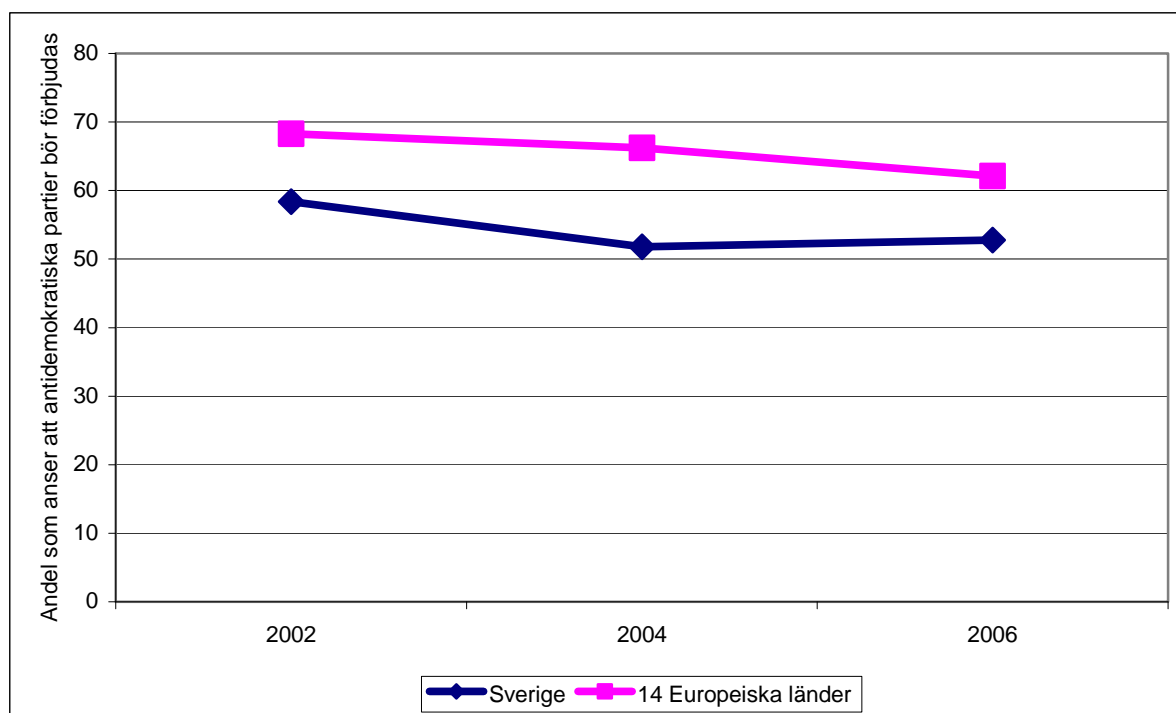

Källa: ESS 2006.

Kommentar: Andel som uppger att de instämmer eller instämmer starkt i påståendet.

Figur 4.25 Andel som instämmer i att politiska partier som vill avskaffa demokratin borde förbjudas. Invånare 16 år och äldre i 15 europeiska länder. Procent.

I figur 4.26 redovisas hur andelen som stöder ett förbud mot antidemokratiska partier har förändrats mellan 2002 och 2006. I figuren redovisas utvecklingen i Sverige i förhållande till utvecklingen i de övriga 14 länderna. Som framgår av figuren ligger andelen svenskar som vill förbjuda antidemokratiska partier under genomsnittet för de länder som ingår i jämförelsen. Det visar sig också att andelen som stöder ett förbud mot antidemokratiska partier har minskat under 2000-talet såväl i Sverige som i övriga Europa.

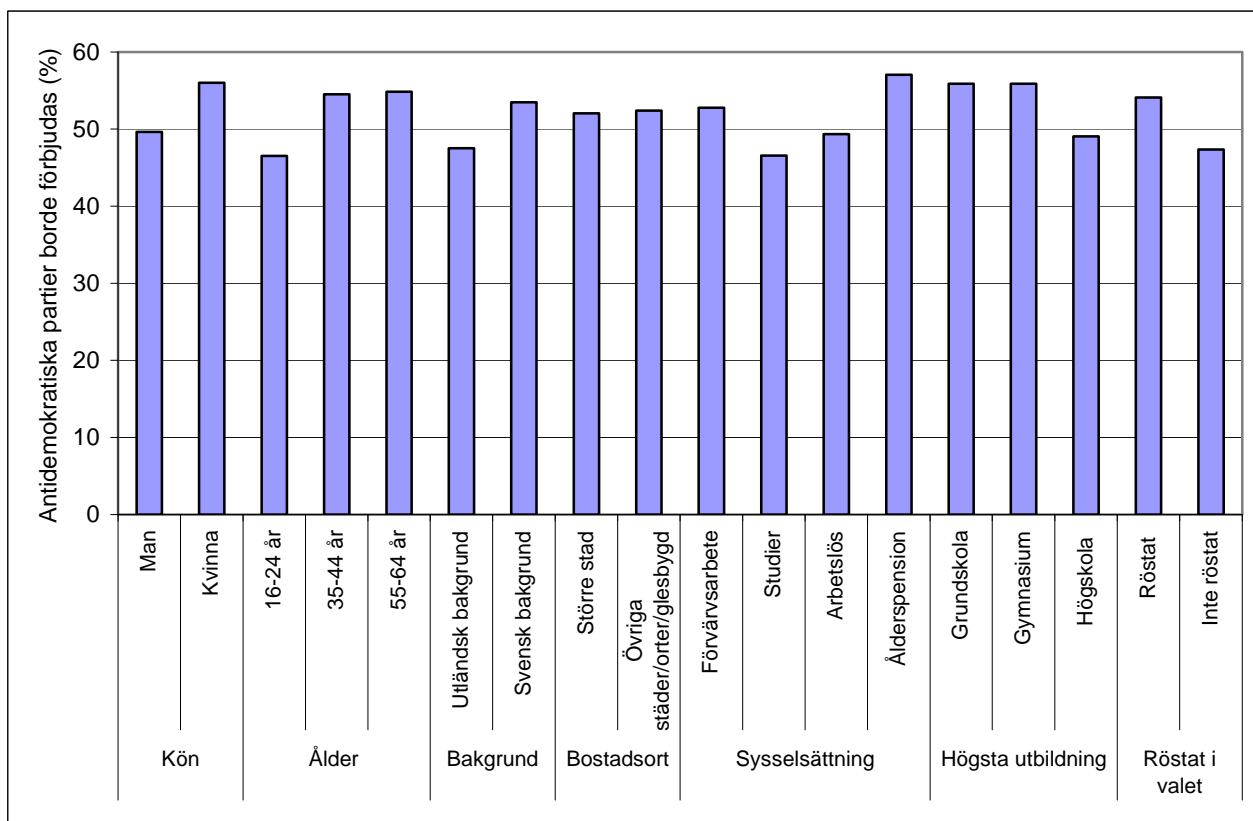
Källa: ESS 2002, 2004 och 2006.

Kommentar: Andel som uppger att de *instämmer* eller *instämmer starkt* i påståendet.

Figur 4.26 Andel som instämmer i att politiska partier som vill avskaffa demokratin borde förbjudas. Jämförelse mellan befolkningen i Sverige och genomsnittet i 14 europeiska länder 2002-2006. Invånare 16 år och äldre. Procent.

Eftersom ESS-undersökningen använder sig av relativt stora urval av svarspersoner är det möjligt att bryta ned den svenska befolkningen i mindre grupper för att identifiera eventuella skillnader. Det framgår av figur 4.27 att skillnaderna inte är särskilt stora när man jämför olika befolkningsgrupper. Kvinnor är något mer benägna än män att vilja förbjuda antidemokratiska partier. En tendens är också att andelen som är för ett förbud mot antidemokratiska partier blir större i äldre åldersgrupper. Personer med utländsk bakgrund är något mindre benägna att vilja förbjuda antidemokratiska partier än vad personer med svensk bakgrund är.¹⁷ Personer som studerar visar sig i mindre utsträckning vilja förbjuda antidemokratiska partier om man jämför med förvärvsarbetande. Om man ser till utbildning finns en tendens att andelen som är för ett förbud minskar med stigande utbildningsnivå. För typ av bostadsort samt hushållsinkomst framträder inga tydliga mönster.

¹⁷ Samma mönster framkommer om man jämför personer som är födda utrikes med personer som är födda i Sverige.

Källa: ESS 2006.

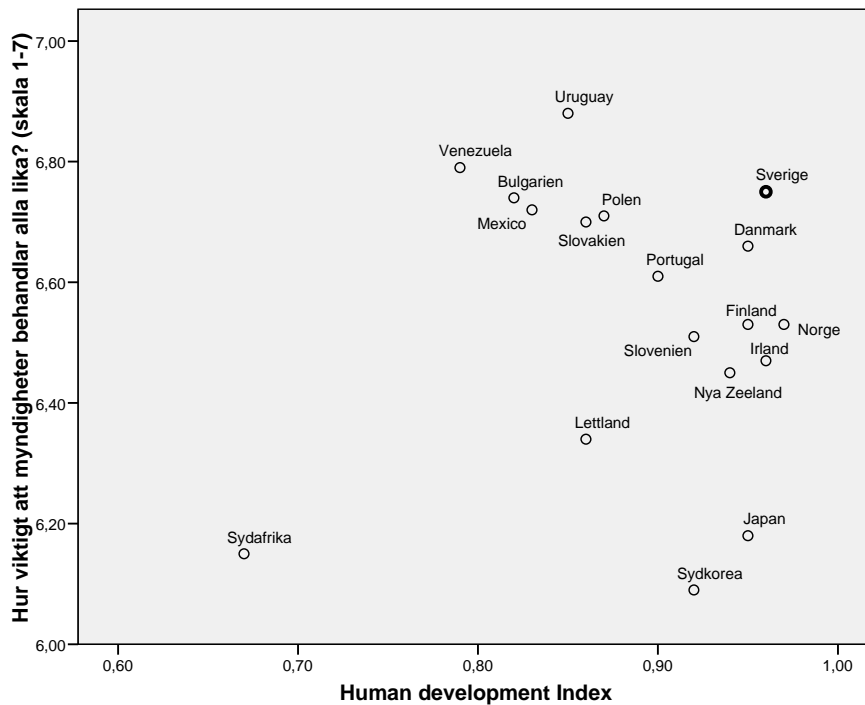
Kommentar: Andel som uppger att de *instämmer* eller *instämmer starkt* i påståendet.

Figur 4.27 Andel som instämmer i att politiska partier som vill avskaffa demokratin borde förbjudas. Invånare i Sverige 16 år och äldre. Procent.

Icke-diskriminering och likhet inför lagen

Enligt FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna omfattar fri- och rättigheterna alla, oavsett ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung eller ställning i övrigt. Särskilda bestämmelser finns om att män och kvinnor har de mänskliga rättigheterna i lika mån och om att etniska, religiösa eller språkliga minoriteter har rätten till bland annat ett eget kulturliv (Nationalencyklopedin).

I ISSP-undersökningen från 2004 ställdes frågan *hur viktigt det är att myndigheter behandlar alla lika oavsett deras position i samhället*. Svaren kunde anges på en skala mellan 1 och 7 där 1 är *inte alls viktigt* och 7 är *mycket viktigt*. I figur 4.28 redovisas en jämförelse mellan Sverige och 17 andra länder. Som framgår av figuren är medelvärdet i samtliga länder mycket högt. Inget land har ett medelvärde under 6,0 och Sverige ligger i den övre delen av fördelningen med ett medelvärde på 6,8.

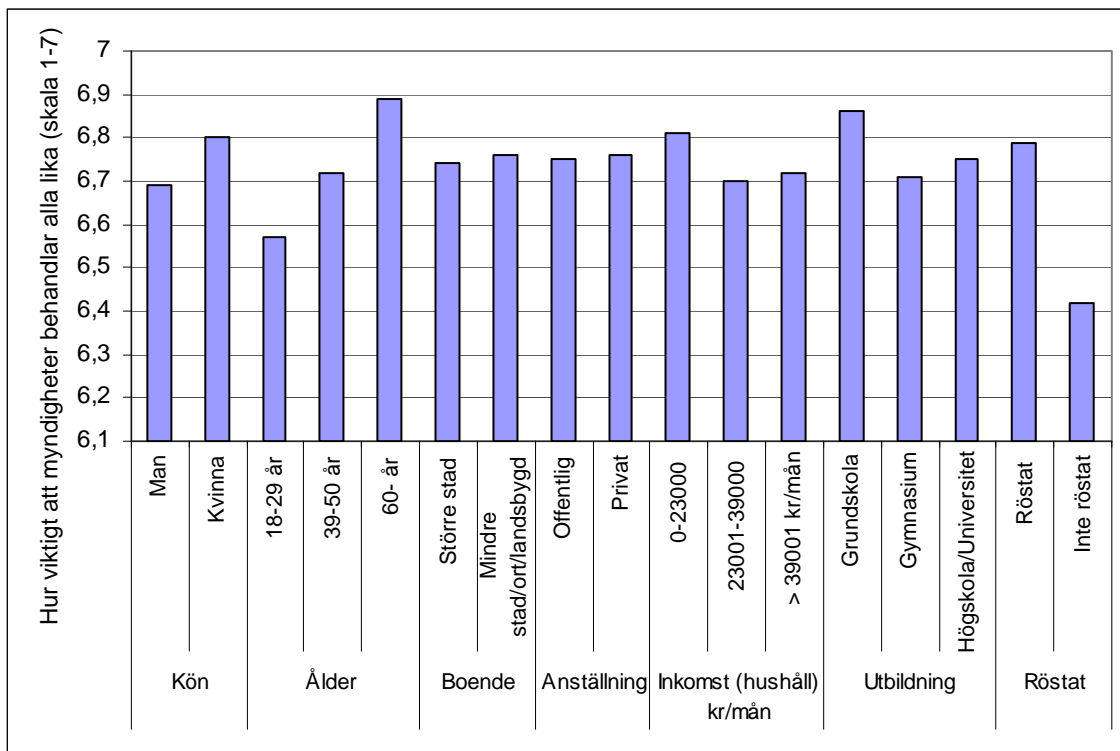

Källa: ISSP 2004.

Kommentar: På en sjugradig skala där 1 = "inte alls viktigt" och 7 = "mycket viktigt".

Figur 4.28 Hur viktigt är det att myndigheterna behandlar alla lika oavsett deras position i samhället? Invånare 18 år och äldre i 18 länder. Medelvärden.

Trots ISSP-undersökningens begränsade urvalsstorlek har vi valt att göra en nedbrytning på undergrupper inom den svenska befolkningen när det gäller synen på att *alla ska behandlas lika oavsett position i samhället*. Resultatet som redovisas i diagrammet visar att stödet för principen om lika behandling är oerhört stark och utbredd inom alla grupper vi har möjlighet att urskilja. De skillnader mellan grupper som framträder i diagrammet är mycket små. Ett mönster är dock att vikten av att alla behandlas lika ökar något med ålder. Det kan också nämnas att den grupp som i något lägre grad stöder principen om likabehandling är personer som uppger att de inte röstat i det senaste riksdagsvalet.

Källa: ISSP 2004.

Kommentar: På en sjugradig skala där 1 = "inte alls viktigt" och 7 = "mycket viktigt".

Figur 4.29 Hur viktigt är det att myndigheterna behandlar alla lika oavsett deras position i samhället? Invånare i Sverige 18 år och äldre. Medelvärden.

Sammanfattning

I det här kapitlet ges en bild av svenska folkets attityder, värderingar och bedömningar av det demokratiska styrelseskicket och dess principer. Resultaten visar följande:

- Stödet för demokratin som princip är väl utbrett i Sverige. Mycket få individer anser att det finns ett styrelseskick som är bättre än det demokratiska. Mindre skillnader går att se mellan grupper i befolkningen. Andelen som stöder demokratin är större i de mer högutbildade grupperna vid en jämförelse med mer lågutbildade. Andelen som helt och hållet stöder demokratin är högre bland dem som röstade vid senaste valet än bland dem som inte röstade. Bland de äldsta, 66 år och äldre är stödet något mindre än bland de yngre.
- Generellt sett är svenskar nöjda med hur demokratin fungerar i det egna landet. Endast mindre skillnader går att se mellan grupper i befolkningen. Studerande och förvärvsarbetande är något mer nöjda än arbetslösa. Högutbildade grupper är också mer nöjda än lågutbildade. Personer som röstade i senaste riksdagsvalet är nöjdare än dem som valde att inte rösta.
- Principen om folkets suveränitet är för betydande delar av det svenska folket inte någon självklarhet. 18 procent av befolkningen tycker att ett politiskt system med en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val låter mycket eller ganska bra. 36 procent av befolkningen tycker att ett styre där experter och inte valda företrädare beslutar vad som är bäst för landet låter bra. När det däremot gäller religionens inflytande är det endast 5 procent av befolkningen som tycker att det skulle vara bättre för Sverige om fler starkt religiösa personer hade statliga och kommunala uppdrag.
- Stödet för ett styre med en stark ledare är mest utbrett bland äldre, bland personer i låginkomsthushåll samt bland lågutbildade. Ett styre av experter har det mest utbredda stödet bland lågutbildade samt bland offentligt anställda i förhållande till privatanställda. När det gäller stödet för fler religiösa ledare i stat och kommun är detta mest utbrett i de äldsta åldersgrupperna. Även boende i mindre orter och i glesbygd stöder i högre grad denna tanke liksom personer med lägre utbildning och med lägre hushållsinkomster.
- Demokratiska val värderas högt i Sverige, endast i Danmark återfinns ett starkare stöd. Värderingen av att rösta i allmänna val är mycket hög i samtliga grupper som undersökts. Värderingen är dock något högre bland kvinnor än män och bland personer äldre än 55 år jämfört med dem som är yngre. Den grupp som värderar deltagandet i allmänna val lägst är de som själva valde att inte rösta i det senaste riksdagsvalet.
- Jämlika möjligheter till politisk representation kan uppnås på olika sätt, bland annat genom att särskilt uppmuntra och uppmärksamma underrepresenterade grupper. Bland 18-åriga gymnasieelever är stödet för denna typ av åtgärder mer utbrett bland flickor än bland pojkar, samt bland elever med högutbildade föräldrar jämfört med elever vars föräldrar endast har grundskoleutbildning. Ett betydligt mindre utbrett stöd för dessa åtgärder finns bland elever på yrkesförberedande gymnasieprogram med stor övervikt av pojkar.
- Minoritetsskydd i beslutsprocessen ses som mest viktigt av dem som är 60 år eller äldre. Kvinnor anser att det är viktigt att respektera minoriteters rättigheter i något högre grad än män. Personer med endast grundskoleutbildning anser att det är viktigare att värna minoriteters rättigheter än grupper med högre utbildning.

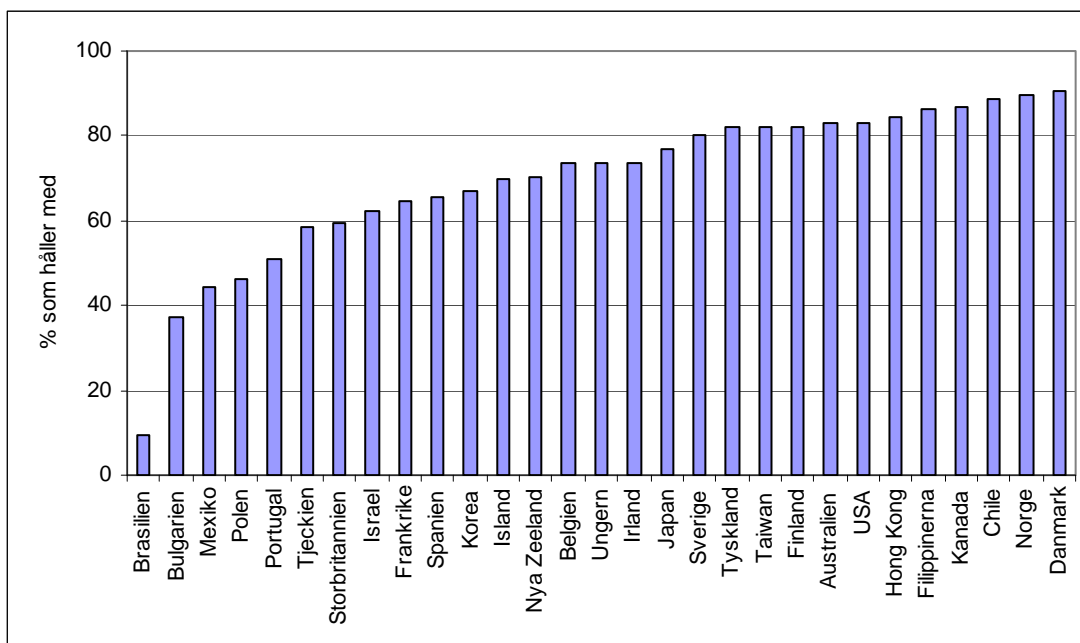
- Mötes- och demonstrationsfrihet som principer har ett mycket starkt stöd i Sverige. Men när det kommer till olika extremistgruppers rätt till att hålla offentliga möten vill en majoritet kunna förbjuda grupper som genom sin verksamhet vill störta det politiska systemet med våld. En majoritet vill också kunna förbjuda rasistiska organisationer att hålla offentliga möten. Däremot finns det inte majoritet för att hindra religiösa extremister från att hålla offentliga möten. Män vill i högre utsträckning än kvinnor förbjuda religiösa extremister att hålla möten. När det gäller rasistiska grupper är det dock i högre utsträckning kvinnorna som är för ett förbud. Stödet för förbud är generellt sett större bland individer med kortare utbildning samt bland äldre.
- Omkring hälften av det svenska folket vill förbjuda antidemokratiska partier, vilket ligger under genomsnittet för de europeiska länder som ingår i ESS-studien. Skillnaderna mellan olika grupper i befolkningen är ganska små. Kvinnor är något mer benägna än män att vilja förbjuda antidemokratiska partier. Andelen som är för ett förbud mot antidemokratiska partier är större i äldre åldersgrupper. Personer med utländsk bakgrund, som studerar eller har längre utbildning är något mindre benägna att vilja förbjuda antidemokratiska partier.
- Stödet för principen om likabehandling är mycket stark inom alla grupper vi har studerat. De skillnader som finns mellan grupper i befolkningen är mycket små. Stödet ökar dock något med stigande ålder.

5. Attityder och värderingar om mänskliga rättigheter

Med mänskliga rättigheter avses de rättigheter som staterna genom internationella överenskommelser garanterar den enskilda människan i syfte att skydda henne från restriktioner i de grundläggande friheterna, från olika typer av övergrepp samt för att tillgodose hennes grundläggande behov. De mänskliga rättigheterna ger uttryck för skyldigheter som det offentliga har för den enskilde.

Rättigheterna gäller för individen ensam eller tillsammans med andra. Utgångspunkten för regeringens arbete med att skydda och främja de mänskliga rättigheterna på nationell nivå är alltså de åtaganden som Sverige gjort genom att ansluta sig till internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter. Ett av de mest centrala internationella dokumenten om mänskliga rättigheter är FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948. I deklarationens första artikel uttrycks den grundläggande principen "alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter". De mänskliga rättigheterna gäller alltså alla människor, utan åtskillnad, enbart av den anledningen att vi är människor (Regeringens skrivelse 2005/06: 95).

Med hjälp av resultat från det internationella forskningsprojektet *The Comparative Study of Electoral Systems (CSES)* kan vi jämföra olika nationers syn på om de mänskliga rättigheterna respekteras i det egna landet eller inte. Undersökningarna som bildar underlaget för CSES är nationella valundersökningar som är genomförda under åren 2001–2005.

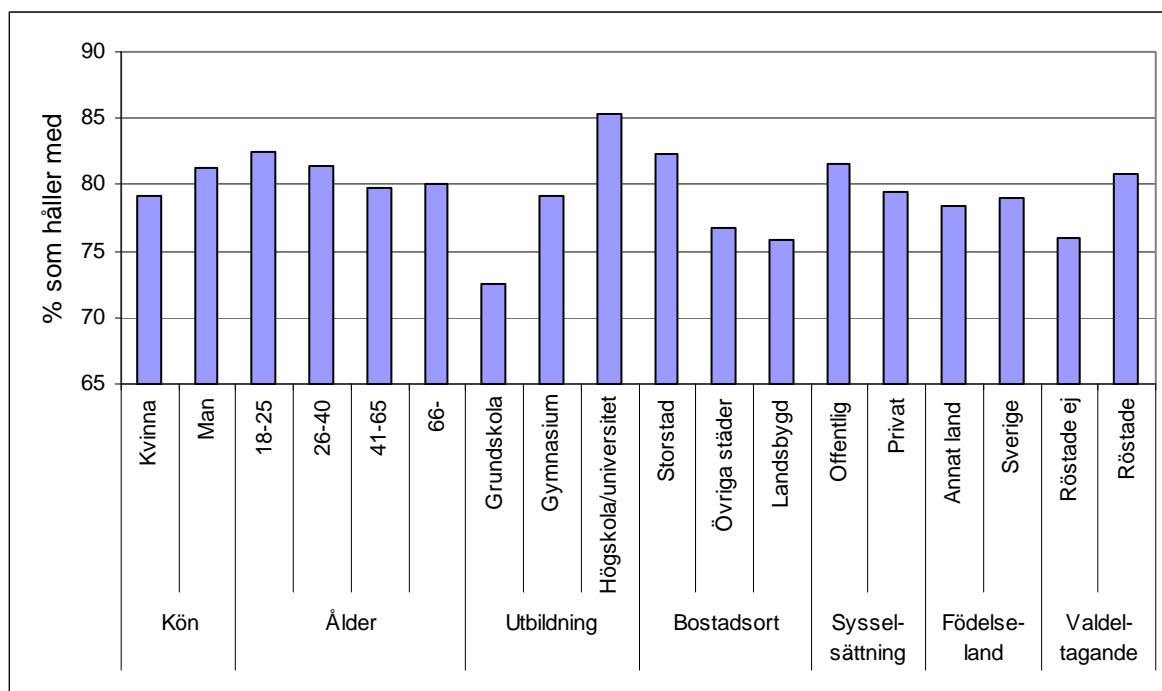

Källa: Comparative Study of Electoral Systems (CSES).

Kommentar: Andel som angett svarsalternativen *stor respekt* eller *ganska stor respekt*.

Figur 5.1 Andel i 29 länder som håller med om att de mänskliga rättigheterna och individens frihet i det egna landet respekteras, 2001-2005. Procent.

I figur 5.1 redovisas andelen som instämmer i påståendet att de mänskliga rättigheterna och individens frihet respekteras i det egna landet genom att ange något av svarsalternativen *stor respekt* eller *ganska stor respekt*. Andelen av den svenska befolkningen som instämmer är 80 procent, vilket kan jämföras med medelvärdet 70 procent för samtliga deltagande länder. Den största andelen som instämmer i att de mänskliga rättigheterna respekteras i det egna landet finns i Danmark, 90 procent, och den lägsta i Brasilien, 9 procent. I figur 5.2 redovisas hur olika samhällsgrupper har bedömt att de mänskliga rättigheterna respekteras i Sverige.

Källa: Valundersökningen 2002.

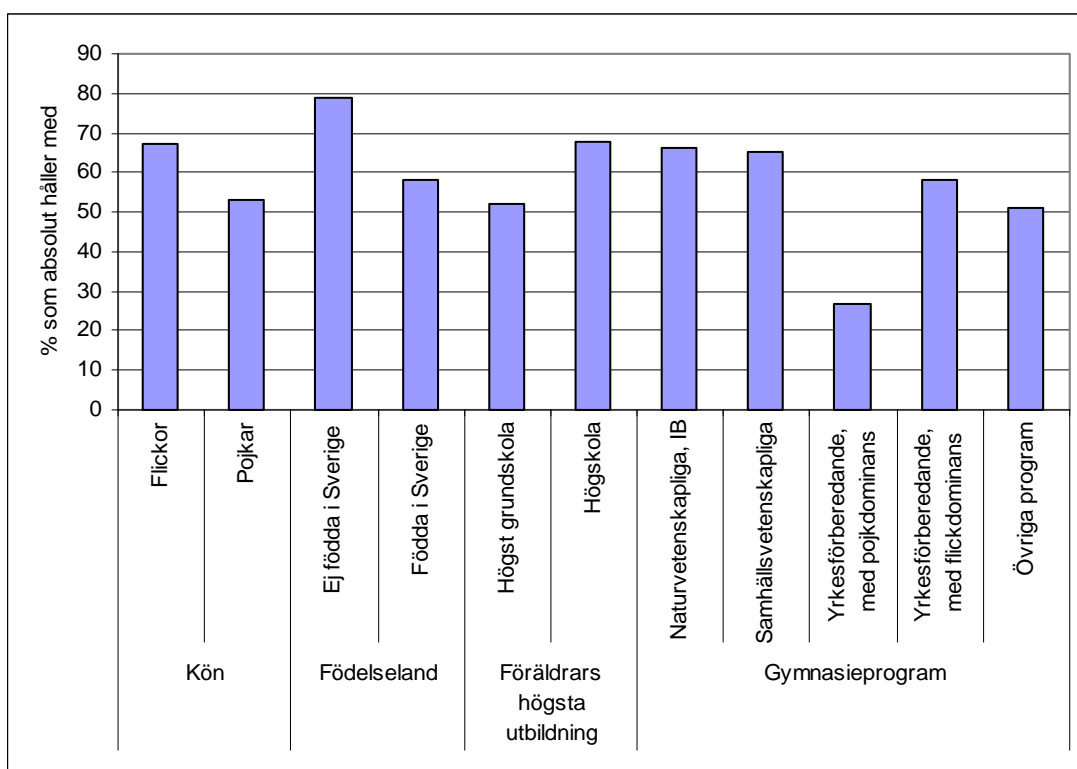
Figur 5.2 Andel av befolkningen i Sverige över 18 år som håller med om att de mänskliga rättigheterna och individens frihet respekteras i Sverige. Procent.

De allra flesta håller med om påståendet att de mänskliga rättigheterna och individens frihet respekteras i Sverige. Av samtliga svarande anger 12 procent att respekten är stor, och 68 procent att respekten är ganska stor. Av figur 5.2 framkommer att inställningen varierar mest mellan individer som har grundskole- respektive högskoleutbildning. Andelen som instämmer är 73 procent hos dem med högst grundskoleutbildning och 85 procent hos dem med högskole- eller universitetsutbildning. Boende i storstad samt individer som röstade vid det senaste riksdagsvalet instämmer också i högre grad i att de mänskliga rättigheterna och individens frihet respekteras i Sverige jämfört med dem som bor i övriga orter och/eller inte röstade vid det senaste valet. Skillnaderna mellan grupper i de övriga kategorierna – kön, ålder, sysselsättning, födelseland – är små, en eller två procentenheter och kan därmed betraktas som marginella.

Rätt till utbildning

Rätten till utbildning skyddas av flera centrala dokument om mänskliga rättigheter. FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna garanterar kostnadsfri undervisning på de grundläggande stadierna. Liksom andra mänskliga rättigheter omfattas rätten till utbildning av förbud mot diskriminering. I Sverige har lagstiftningen skärpts inom utbildningsområdet. Lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever trädde i kraft 2006. Lagen har till ändamål att främja barns och elevers lika rättigheter i de verksamheter som omfattas av skollagen samt motverka diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder (Regeringens skrivelse 2005/06: 95).

I IEA Civic Education Study från 2000 som riktade sig till 18-åriga gymnasieelever ställdes svarsalternativen inför ett antal påståenden kring allas lika rätt till utbildning. Redovisningen börjar med påståendet *Invandrarnas barn borde ha samma möjlighet till utbildning som andra barn i Sverige*. Hela 93 procent av 18-åringarna i gymnasiet antingen instämde eller instämde absolut i detta påstående. Eftersom nivån för instämmande är så hög har vi här valt att endast redovisa den andel som absolut håller med i figur 5.3. Av samtliga gymnasieelever valde 60 procent detta svarsalternativ.

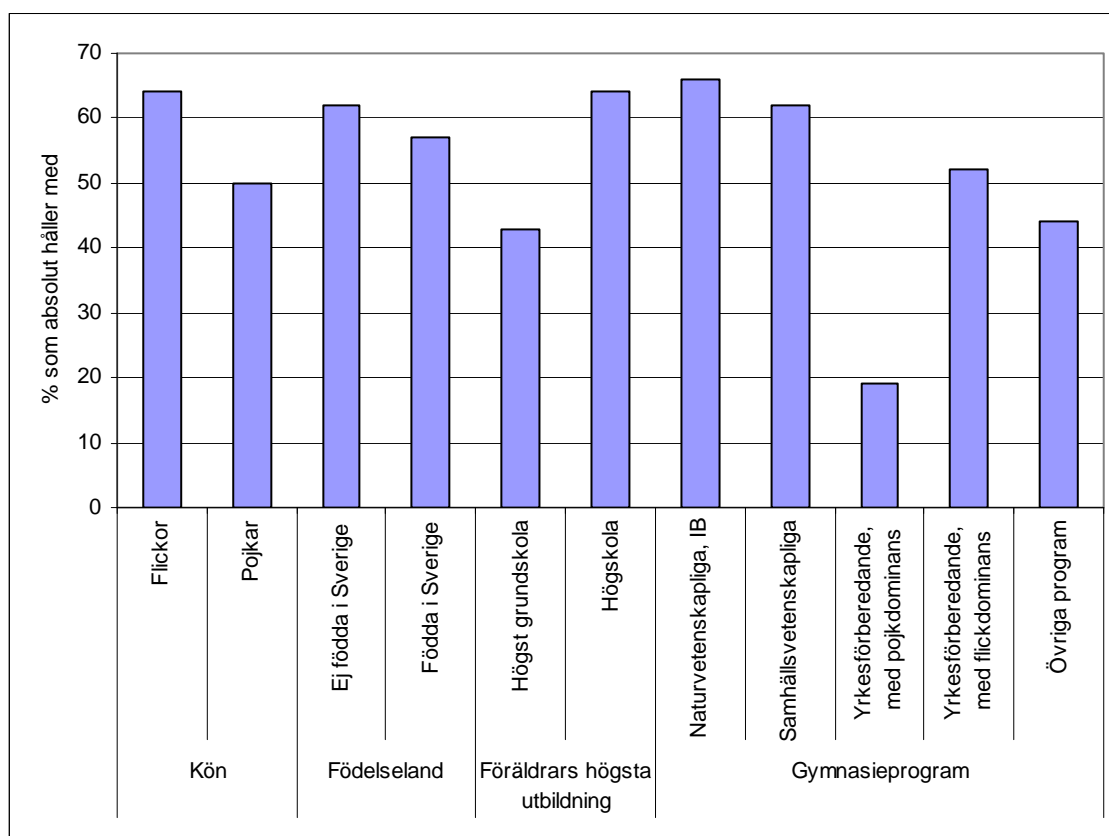
Källa: IEA CivEd, 2000.

Figur 5.3 Andel 18-åriga gymnasieelever som absolut instämmer i påståendet att invandrarnas barn borde ha samma möjlighet till utbildning som andra barn i Sverige. Procent.

Det starkaste stödet till påståendet att invandrarnas barn borde ha samma möjlighet till utbildning som andra barn återfinns bland gymnasieelever som inte är födda i Sverige, 79 procent håller absolut med. Andelen varierar också mellan flickor och pojkar (67 procent bland flickor respektive 53 procent bland pojkar), mellan föräldrars utbildningsnivå (68 procent bland elever vars föräldrar har högskoleutbildning respektive

52 procent bland elever vars föräldrar har högst grundskoleutbildning). Det finns också skillnader mellan elever som går på olika gymnasieprogram (66 procent bland elever på naturvetenskapliga programmet/IB respektive 27 procent bland elever på yrkesförberedande program med pojkdominans). Med yrkesförberedande gymnasieprogram med pojkdominans avses här bygg- el-, energi-, fordons- och industriprogrammet. Yrkesförberedande program med flickdominans avser barn- och fritidsprogrammet samt omvårdnadsprogrammet.

Ett annat påstående som berör allas lika rätt till utbildning lyder *Alla etniska grupper borde ha samma möjlighet att få en bra utbildning i Sverige*. Stödet till allas lika rätt till utbildning är mycket starkt bland ungdomar, andelen som håller med är 90 procent. I figur 5.4 redovisas därför endast svarande som absolut håller med, 57 procent bland samtliga gymnasieelever valde det svarsalternativet.

Källa: IEA CivEd, 2000.

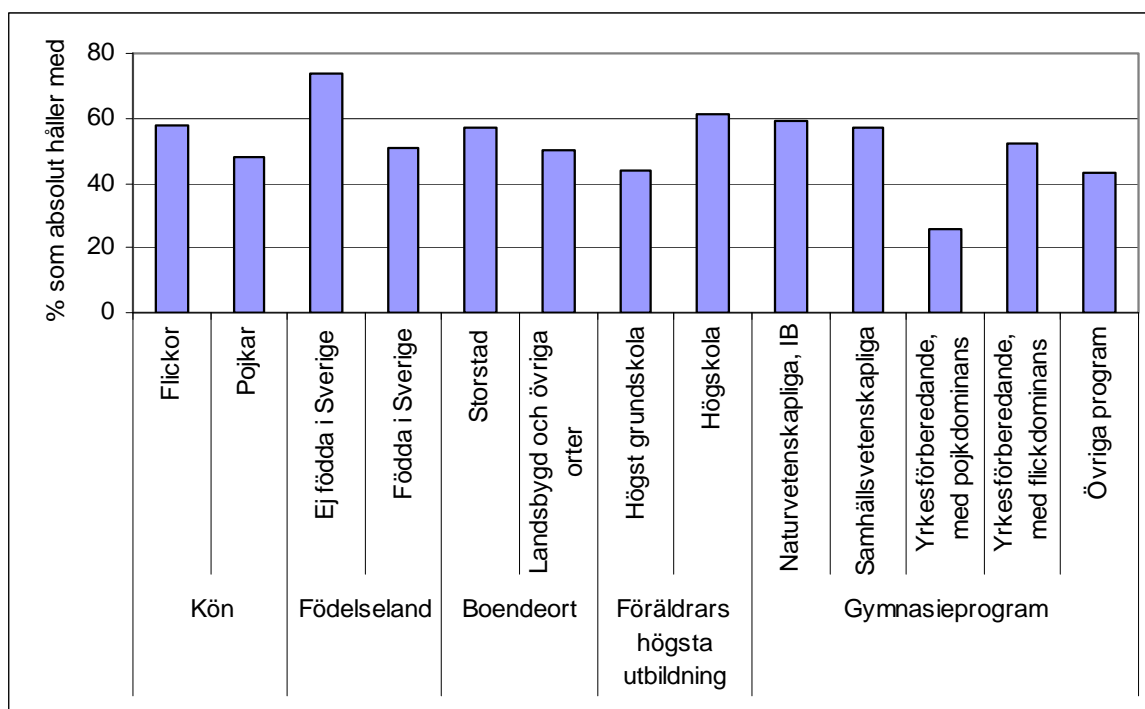
Figur 5.4 Andel 18-åriga gymnasieelever som absolut instämmer i påståendet att alla etniska grupper borde ha samma möjlighet att få en bra utbildning. Procent.

Det starkaste stödet till påståendet att alla etniska grupper borde ha samma möjlighet att få en bra utbildning i Sverige återfinns bland gymnasieelever som studerar på det naturvetenskapliga programmet/IB, där 66 procent håller absolut med jämfört med 19 procent bland elever på yrkesförberedande program med pojkdominans. Andelen varierar också mellan flickor och pojkar (64 procent bland flickor respektive 50 procent bland pojkar), mellan föräldrars utbildningsnivå (64 procent bland elever vars föräldrar har högskoleutbildning respektive 43 procent bland elever vars föräldrar har högst grundskoleutbildning) och födelseland (62 procent bland gymnasieelever som inte är födda i Sverige jämfört med 57 procent bland elever födda i Sverige).

Invandrarers och minoriteters rättigheter

Målen för den svenska integrationspolitiken som riksdagen tog 1997 är lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk eller kulturell bakgrund, en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund samt en samhällsutveckling präglad av ömsesidig respekt och tolerans. Enligt FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna omfattar de kulturella rättigheterna även de nationella minoriteternas rätt till en egen kulturell identitet.

I skolundersökningen från 2000 fick 18-åriga gymnasieelever ta ställning till påståendet att *invandrare borde ha samma rättigheter som alla andra i Sverige*. Eftersom hela 88 procent av ungdomarna instämmer i påståendet genom att antingen ha svarat att de håller med eller att de absolut håller med väljer vi här att endast redovisa andelen som valde alternativet håller absolut med (77 procent) i figur 5.5.

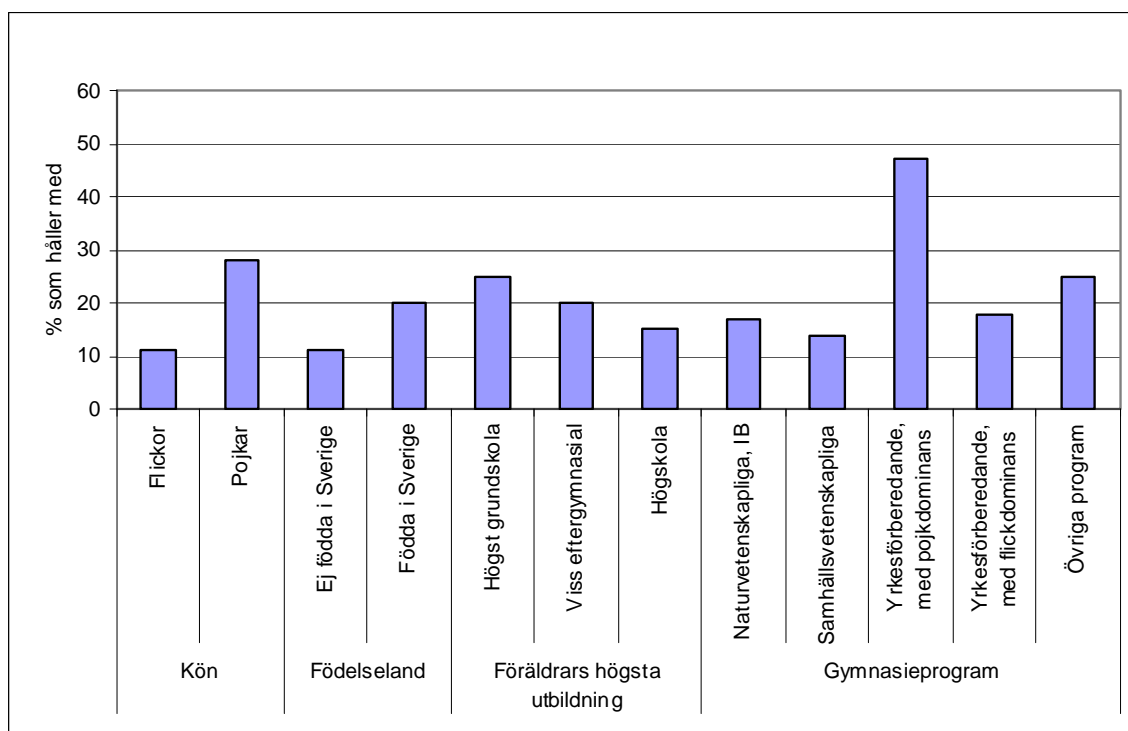

Källa: IEA CivEd, 2000.

Figur 5.5 Andel 18-åriga gymnasieelever som absolut instämmer i påståendet att invandrare borde ha samma rättigheter som alla andra i Sverige. Procent.

Det finns en tydlig opinion bland gymnasieelever i frågan om att invandrare borde ha samma rättigheter som alla andra i Sverige, de allra flesta håller med. Andelen som absolut instämmer i påståendet är högst bland gymnasieelever som inte är födda i Sverige, med 74 procent. Andelen som absolut håller med varierar också mellan flickor och pojkar (58 procent bland flickor respektive 48 procent bland pojkar), mellan föräldrars utbildningsnivå (61 procent bland elever vars föräldrar har högskoleutbildning respektive 44 procent bland elever vars föräldrar har högst grundskoleutbildning) och elever som går i olika gymnasieprogram (59 procent bland elever i naturvetenskapliga programmet/IB respektive 26 procent bland elever i yrkesförberedande program med pojkdominans).

Det andra påståendet som speglar attityden till etniska och språkliga minoriteters rätt lyder *Det är bra för demokratin att invandrare förväntas sluta prata sitt språk och överge sina traditioner*. Att överge sitt språk och sina traditioner kallas för assimilation, till skillnad från integration där individen behåller sina traditioner och samtidigt anpassar sig i det omgivande samhället. Frågan ställdes till gymnasieelever, och svarsalternativen var *mycket dåligt, dåligt, bra och mycket bra för demokratin, samt vet ej*.

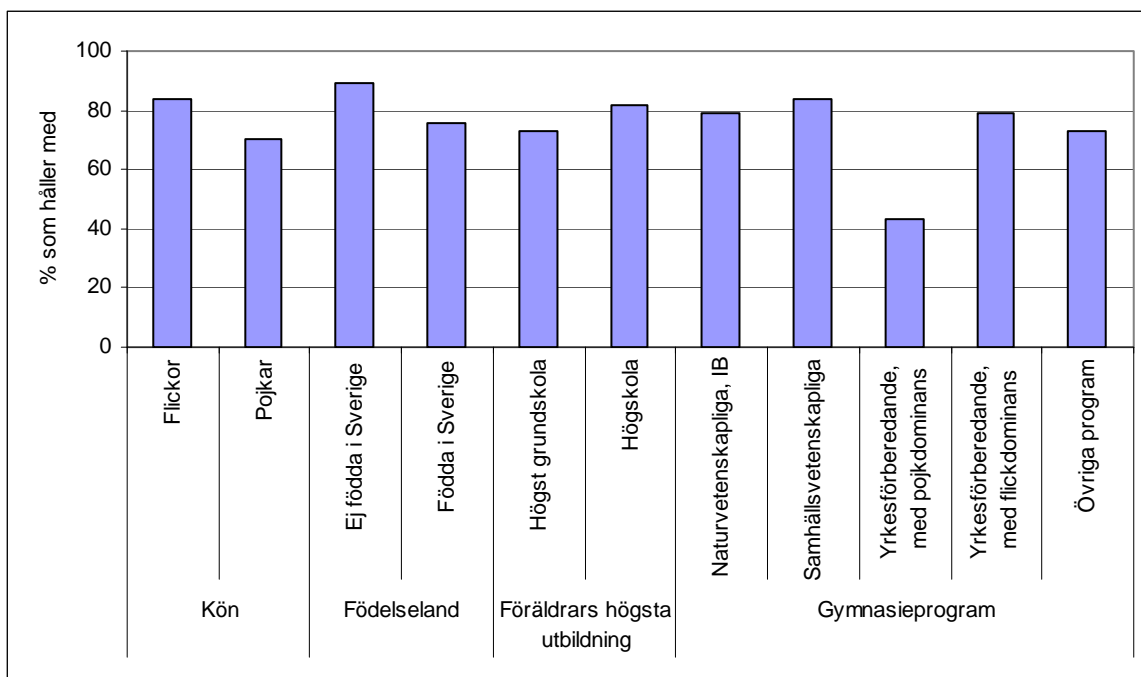

Källa: IEA CivEd 2000.

Figur 5.6 Andel svenska gymnasieelever som instämmer i att det är bra för demokratin att invandrare förväntas sluta prata sitt språk och överge sina traditioner. Procent.

Endast en minoritet av 18-åringarna stödjer tanken att det är bra för demokratin att invandrare förväntas överge sina traditioner och sitt språk. Eleverna på de yrkesinriktade programmen med stor övervikt av pojkar är ett undantag. Nästan hälften av ungdomarna i den gruppen instämmer i påståendet. Andelen som anser att det är bra för demokratin att invandrare överger sitt språk och sina traditioner är nästan tre gånger så hög bland 18-åriga män jämfört med bland 18-åriga kvinnor, 28 procent jämfört med 11 procent.

Nästa påstående rör också samma område, men utifrån ett individperspektiv, *Invandrare borde ha möjlighet att behålla sina traditioner och sin livsstil*.

Källa: IEA CivEd 2000.

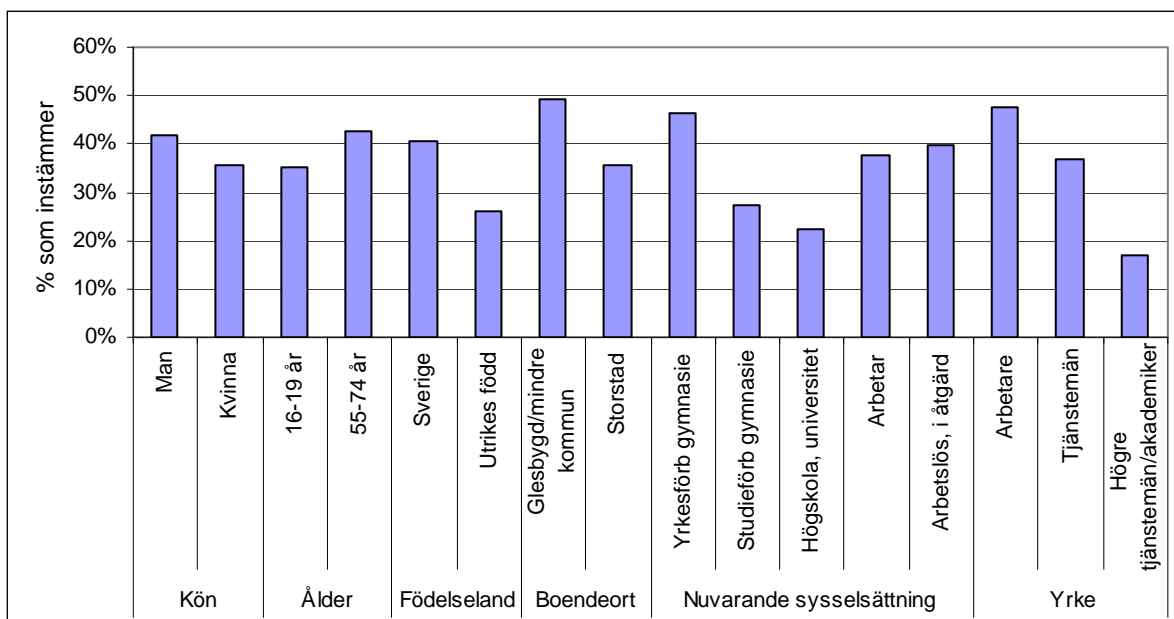
Figur 5.7 Andel svenska gymnasieelever som instämmer i att invandrare borde ha möjlighet att behålla sina traditioner och sin livsstil. Procent.

En klar majoritet bland gymnasieelever instämmer i att invandrare borde ha möjlighet att behålla sina traditioner och sin livsstil. Högsta andelen som håller med om påståendet finns bland unga kvinnor, unga som är födda utanför Sverige samt bland elever på de högskoleförberedande programmen samt i yrkesförberedande program med flickdominans. Elever som studerar på gymnasiets yrkesförberedande program med stor övervikt av pojkar avviker mycket tydligt från de övriga elevgrupperna. Endast 43 procent håller med om att invandrare borde ha möjlighet att behålla sina traditioner och sin livsstil, jämfört med 79 procent av eleverna som går på yrkesförberedande program med övervikt av flickor.

Rätten till asyl

Rätten till asyl ingår i de mänskliga rättigheterna, 1951 års flyktingkonvention och 1967 års flyktingprotokoll anger flyktingars rättsliga ställning och i svensk lagstiftning är det 1989 års utlänningslag som reglerar flyktingars rätt till asyl i Sverige. Till de viktigaste principerna hör att flyktingar ska ha tillgång till arbetsmarknad, bostäder och utbildning. Den viktigaste regeln innebär att en flykting inte får återsändas till ett land där han eller hon riskerar att utsättas för förföljelse. Undantag från detta förbud gäller om flyktingen är skyldig till ett synnerligen grovt brott eller om han eller hon är en fara för den nationella säkerheten (Nationalencyklopedin).

Ett påstående som beskriver attityden till flyktingar ställdes till svarspersonerna i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007 och lyder *Sverige bör ta emot färre flyktingar*.

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

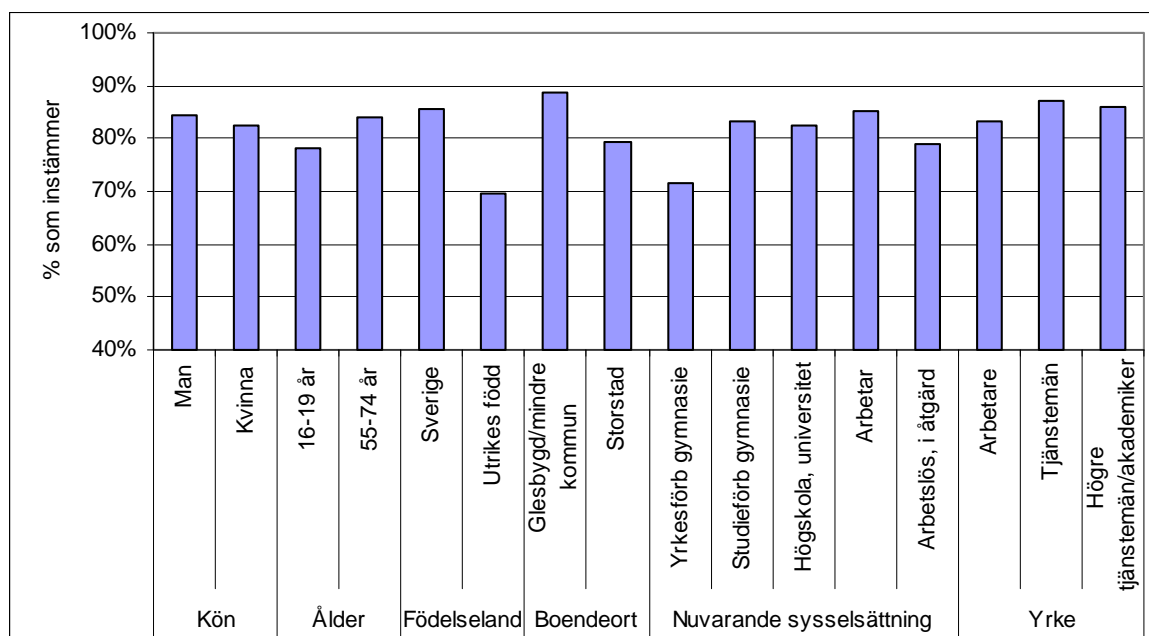
Figur 5. 8 Andel i gruppen 16–75 år som instämmer i påståendet att Sverige bör ta emot färre flyktingar. Procent.

Det finns ingen klar majoritetsåsiikt för påståendet att Sverige bör ta emot färre flyktingar. Ungefär lika många bland de svarande håller med om frågan som tar avstånd från den. Andelen som håller med om påståendet är 39 procent medan andelen som tar avstånd från påståendet är 35 procent. Boende i glesbygden och i mindre kommuner instämmer i större omfattning i påståendet att färre flyktingar bör tas emot. Hälften av de svarande i den gruppen instämmer i att Sverige bör ta emot färre flyktingar. Nästan lika hög andel finns bland ungdomar som studerar i gymnasiets yrkesförberedande program samt bland yrkesgruppen arbetare. Den lägsta andelen som ger stöd för påståendet, 17 procent, finns bland högre tjänstemän och akademiker i ledande positioner.

Jämställdhet

Principen om jämställdhet regleras i de mänskliga rättigheterna. Jämställdhet innebär att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. Jämställdhet förutsätter en jämn fördelning av makt och inflytande, samma möjligheter till ekonomiskt oberoende, lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet, lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger, delat ansvar för hem och barn samt slutligen frihet från könsrelaterat våld. Jämställdhet är närbesläktat med jämlikhet. Medan jämlikhet rör alla människors lika värde är jämställdhet förbehållet förhållandet mellan könen. Det svenska ordet jämställdhet i den nu aktuella betydelsen etablerades i samband med att frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering initierades politiskt i början av 1970-talet. Sveriges första jämställdhetslag antogs 1979 (Nationalencyklopedin).

Inställningen till jämställdhet är nära förknippad med frågan om rätten till lika lön. Principen om rätt till lika lön för lika arbete regleras i jämställdhetslagen. Två påståenden mäter attityder till jämställdhet och lika lön. Den första är formulerad som en ren attitydfråga, de svarande ombads att ta ställning till följande: *Det spelar ingen roll om det är mannen eller kvinnan som tjänar mest pengar i hushållet.*

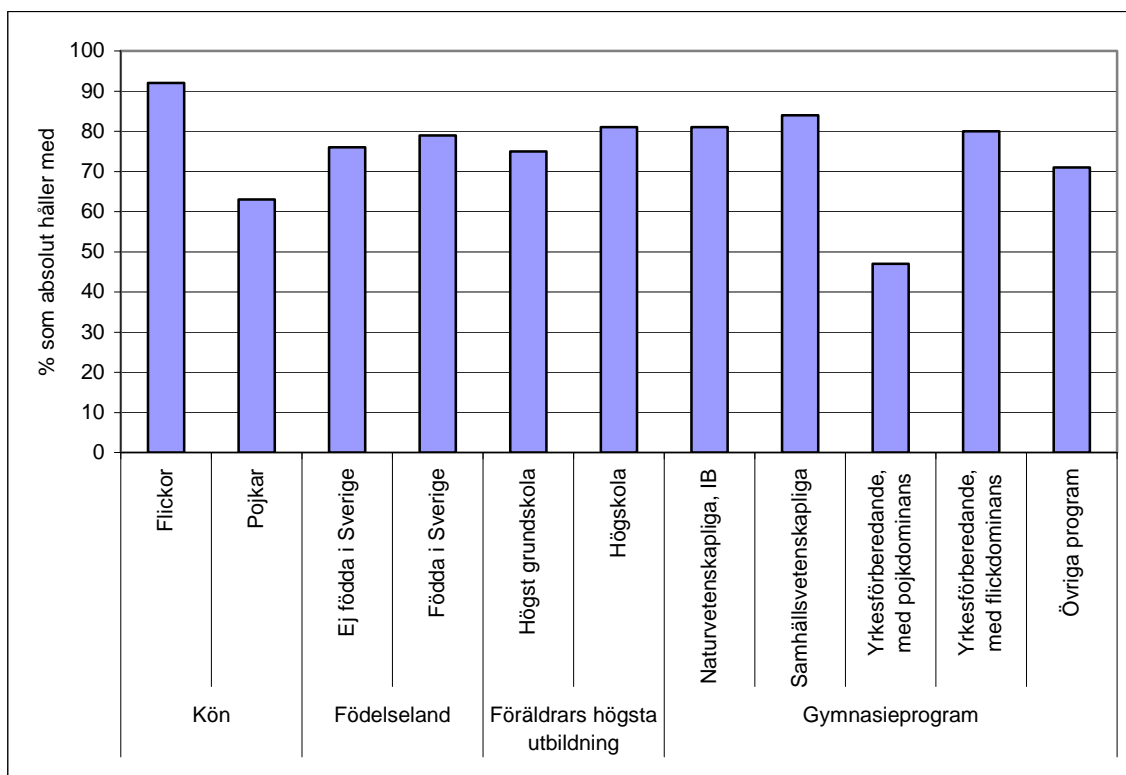

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

Figur 5.9 Andel i gruppen 16–75 år som instämmer i påståendet att det inte spelar någon roll om mannen eller kvinnan tjänar mest pengar i ett hushåll. Procent.

Drygt fyra av fem, 83 procent, av de svarande anser att det inte spelar någon roll om det är mannen eller kvinnan som tjänar mest pengar i familjen. En mindre andel bland utlandsfödda instämmer i påståendet jämfört med individer som är födda i Sverige. Även bland ungdomar som studerar på de yrkesförberedande programmen är andelen som instämmer mindre.

Det andra påståendet är däremot formulerat enligt rättighetsprincipen att *män och kvinnor bör få lika lön för lika arbete*. Påståendet ställdes i skolstudien och i figur 5.10 redovisas följaktligen 18-åringars syn på principen lika lön för lika arbete.

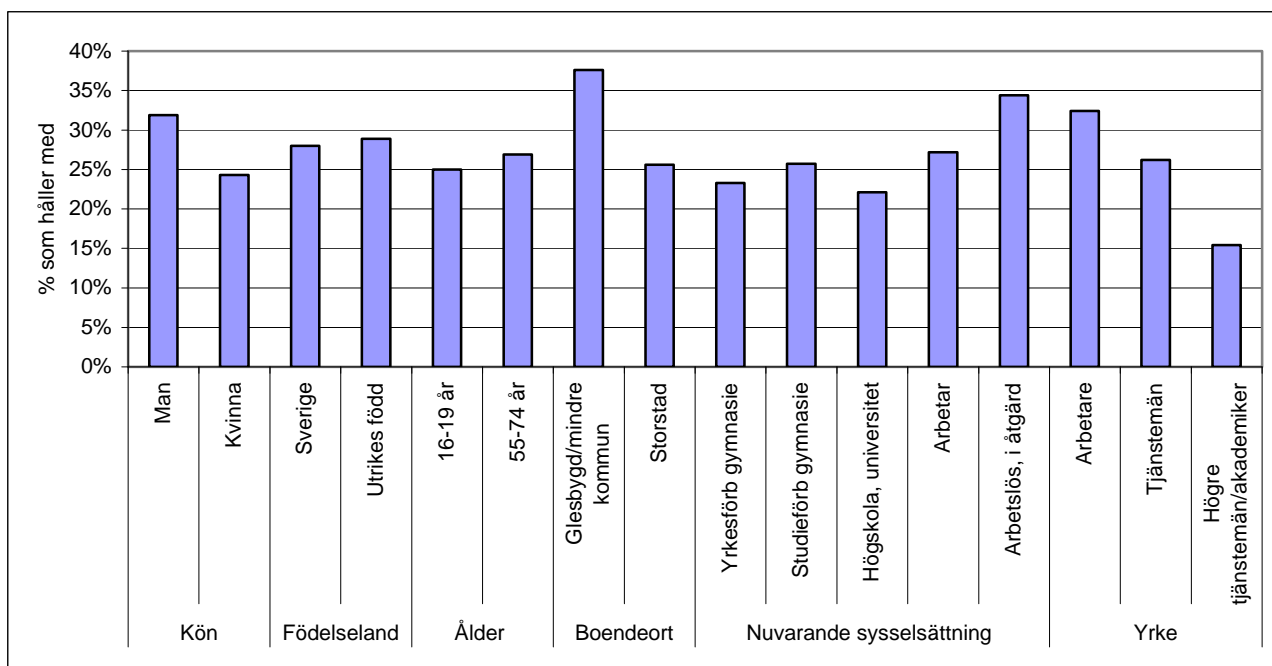

Källa: IEA CivEd, 2000.

Figur 5.10 Andel 18-åriga gymnasieelever som absolut instämmer i påståendet att män och kvinnor borde få samma lön för samma arbete. Procent.

I stort sett alla gymnasieelever stödjer principen om lika lön för lika arbete. Då räknas både de som svarar att de *absolut håller med* och de som svarar att *de håller med* om påståendet. I figur 5.10 redovisas enbart andelen som har svarat att de absolut håller med. En större andel unga kvinnor jämfört med unga män svarar att de absolut stödjer principen att män och kvinnor bör få lika lön för lika arbete. Andelen som håller med är lägst bland elever som studerar på gymnasiet yrkesförberedande program med pojkdominans, knappt 50 procent, jämfört med 80 procent på de högskoleförberedande programmen.

Det sista påståendet som berör synen på jämställdhet lyder kort och gott *Det har gått för långt med jämställdhet i det här landet i många avseenden*. Frågan ställdes i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

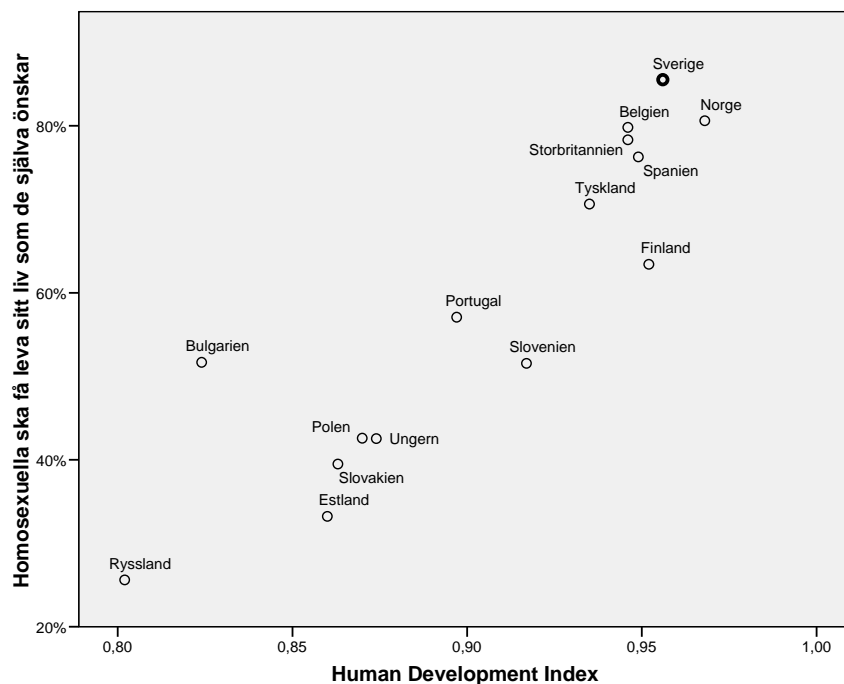
Figur 5.11 Andel 18-åriga gymnasieelever som instämmer i påståendet att jämställdheten i många avseenden har gått för långt i Sverige. Procent.

Intressant nog är andelen som anser att jämställdhetsfrågan har gått för långt i Sverige relativt hög, 24 procent bland kvinnor och 32 procent bland män. Skillnaderna mellan unga och äldre, respektive födda i Sverige och utanför Sverige är relativt små, men ändå signifikanta. Däremot är skillnaden mellan storstadsboende å ena sidan och boende i glesbygd och mindre kommuner å den andra mer tydlig. En större andel av glesbygdsbefolkningen håller med om påståendet att det har gått för långt med jämställdhet. Denna andel är över 38 procent jämfört med 26 procent bland dem som är bosatta i större städer. Skillnaden är ännu tydligare mellan arbetare och högre tjänstemän/akademiker i ledande befattningar. Bland arbetare håller 32 procent med om påståendet jämfört med 15 procent bland högre tjänstemän/akademiker.

Sexuella minoriteters rättigheter

Rätten att inte bli utsatt för diskriminering har i vissa fall formaliserats både i internationella konventioner och i svensk lagstiftning. I Sverige har lagstiftningen som berör diskriminering på grund av sexuell läggning skärpts det senaste decenniet med lagen (1999:133) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning, lagen (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan, lagen (2003:307) om förbud mot diskriminering och lagen (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.

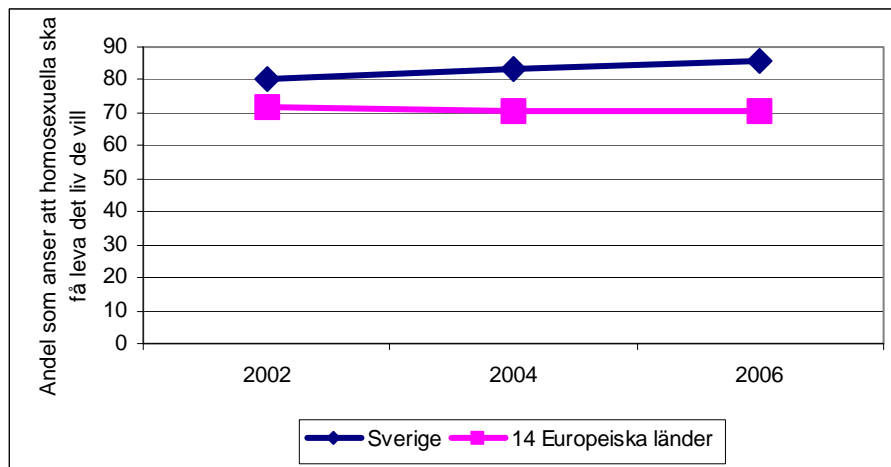
Det svenska folkets syn på sexuella minoriteters rättigheter är mycket öppen jämfört med synen i andra länder. I European Social Survey, ESS, ställdes svarspersonerna inför ett påstående om att *homosexuella kvinnor och män ska vara fria att leva det liv de önskar*. I Sverige är andelen som håller med 86 procent, vilket är den högsta andelen i de 15 länder som deltog i undersökningen.

Källa: ESS 2006.

Figur 5.12 Andel som instämmer i att homosexuella kvinnor och män ska vara fria att leva det liv de önskar. Invånare 16 år och äldre i 15 länder. Procent.

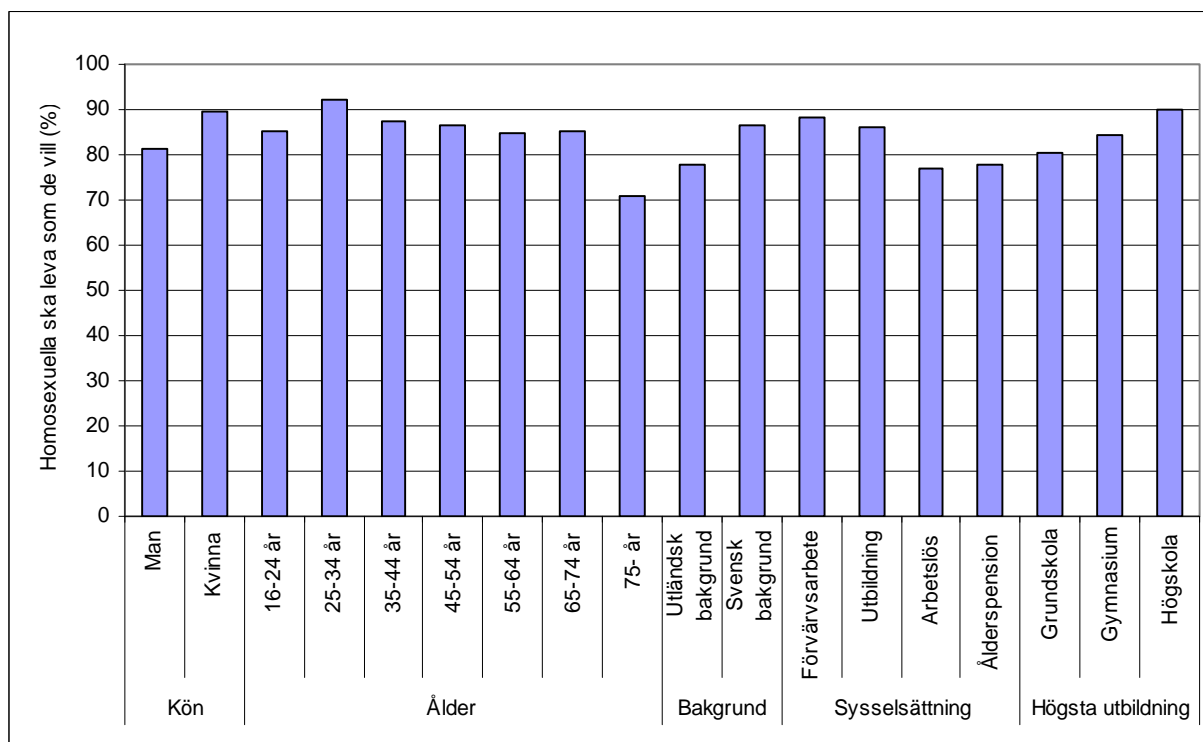
Medan andelen som anser att homosexuella ska ha rätt att leva det liv de vill har legat stabilt kring 70 procent i de övriga ESS-länderna har andelen i Sverige ökat från 80 procent 2002 till 86 procent 2006, vilket framgår av figur 5.12.

Källa: ESS 2006.

Figur 5.13 Andel som instämmer i att homosexuella kvinnor och män ska vara fria att leva det liv de önskar 2002, 2004 och 2006. Invånare 16 år och äldre i Sverige i jämförelse med 14 europeiska länder. Procent.

I figur 5.14 redovisas inställningen till påståendet att *homosexuella ska ha rätt att leva sitt liv som de önskar* inom olika grupper av den svenska befolkningen.

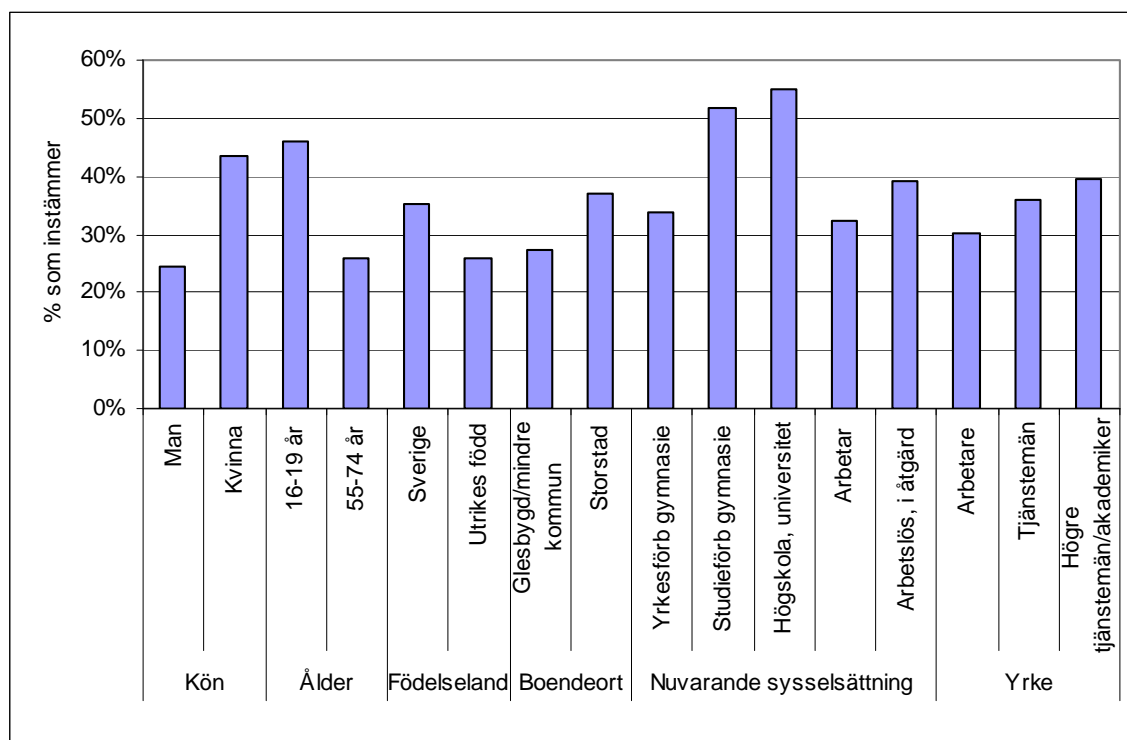
Källa: ESS 2006.

Figur 5.14 Andel i gruppen 16 år och äldre som instämmer i att homosexuella kvinnor och män ska vara fria att leva det liv de önskar. Procent.

Den absoluta majoriteten av den svenska befolkningen anser att homosexuella kvinnor och män ska vara fria att leva det liv de önskar. Det finns några befolkningskategorier som skiljer sig från andra i fråga om inställningen till homosexuellas rätt. Ett exempel är olika ålderskategorier. Andelen som instämmer i påståendet är störst bland unga vuxna i åldern 25–34 år och lägst bland de äldsta, 75 år eller äldre, 92 procent jämfört med 71 procent. Andelen med positiv inställning till homosexuellas rätt är också större bland kvinnor än bland män, och större bland de med högskoleutbildning än bland dem med kortare utbildning.

Ett förhållande mellan två personer av samma kön kan styrkas juridiskt genom registrerat partnerskap. Lagen om registrerat partnerskap gäller sedan 1995. Sedan 2003 ges registrerade partner möjlighet att prövas som adoptivföräldrar. Samtidigt infördes att registrerade partners och sambor av samma kön kan utses som särskilt förordnade vårdnadshavare och gemensamt utöva vårdnaden om ett barn.

I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007 ombads de svarande att ta ställning till påståendet *Homosexuella par ska ha rätt att adoptera på samma villkor som heterosexuella par*.

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

Figur 5.15 Andel i gruppen 16–75 år som instämmer i påståendet att homosexuella par ska ha rätt att adoptera på samma villkor som heterosexuella par. Procent.

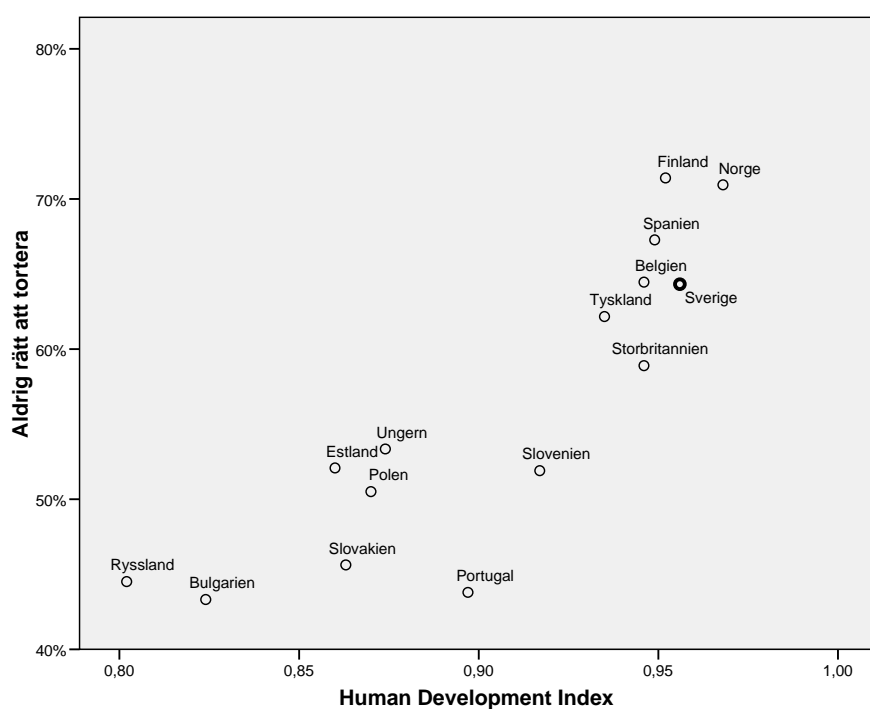
Av samtliga svarande instämmer 34 procent i påståendet att homosexuella par ska ha rätt att adoptera på samma villkor som andra par. Det finns flera tydliga skillnader mellan olika befolkningsgrupper. Kvinnor instämmer i högre grad än män i påståendet, 43 procent jämfört med 24 procent. Yngre instämmer i högre grad än äldre. I ålderskategorin 16–19 år instämmer 46 procent i påståendet jämfört med 26 procent bland de i ålderskategorin 55–74 år. Det starkaste stödet för homosexuellas lika rätt till adoption finns bland ungdomar som studerar i gymnasiets högskoleförberedande program (52 procent) eller på högskola/universitet (55 procent). En större andel

personer som är födda i Sverige instämmer jämfört med utrikes födda och en större andel storstadsbor instämmer jämfört med bosatta på mindre orter.

Frånvaro av tortyr och annan omänsklig behandling

I FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna stadgas att ingen får utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (5 §). I European Social Survey från 2006 ställdes frågan om huruvida tortyr och omänsklig behandling av människor kan rättfärdigas ens i mycket extrema situationer.

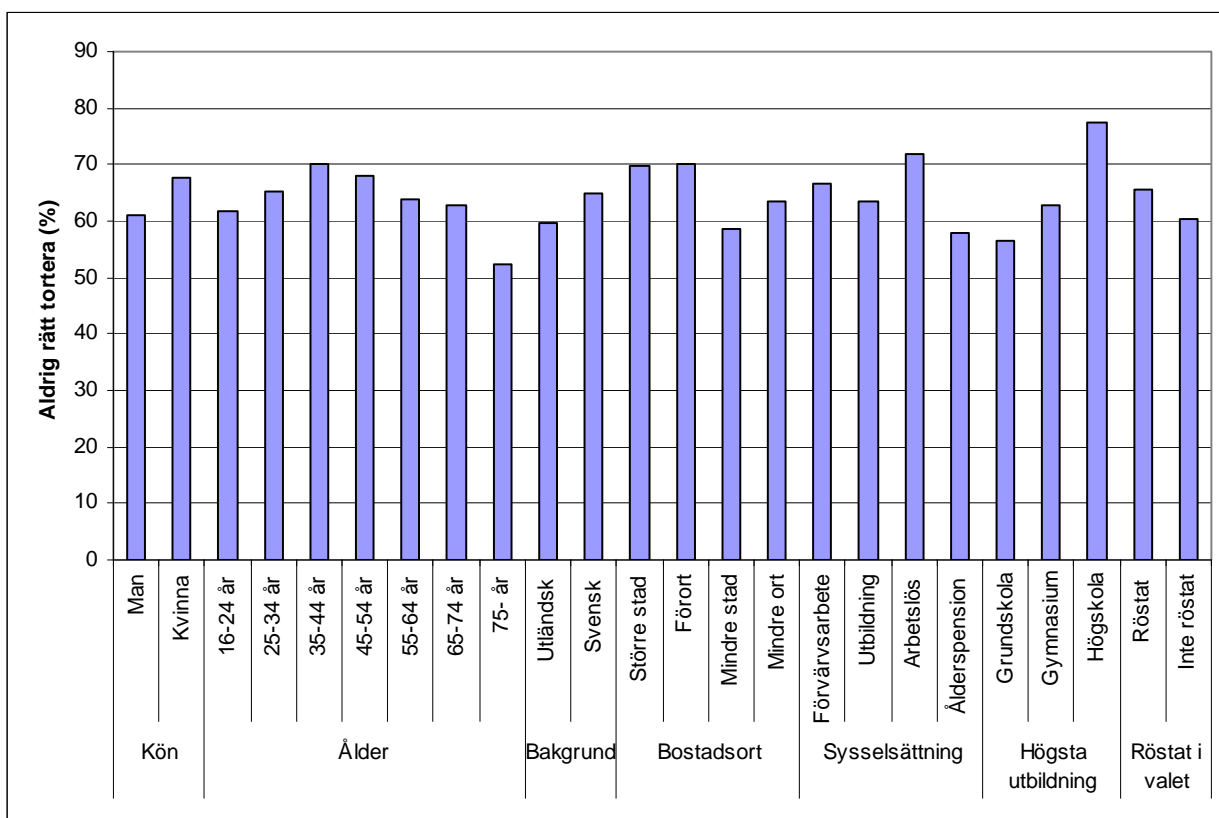
Svarspersonerna i de medverkande länderna ställdes inför påståendet *Det är aldrig rätt att tortera någon, även om informationen man får fram skulle kunna förhindra en terroristattack.*

Källa: ESS 2006.

Figur 5.16 Andel som instämmer i att det aldrig är rätt att tortera någon, även om informationen man får fram skulle kunna förhindra en terroristattack. Invånare 16 år och äldre i 15 länder. Procent.

Andelen som håller med om att det aldrig är rätt att tortera någon, även om informationen skulle kunna förhindra en terroristattack, är högst i Finland och i Norge, följt av Spanien, Belgien och Sverige. I samtliga dessa länder har minst 65 procent av de svarande angett att de antingen instämmer eller instämmer starkt med påståendet. Lägsta andelar finns i Ryssland, Bulgarien, Slovakien och Portugal, i samtliga dessa länder tar majoriteten avstånd från påståendet.

Källa: ESS 2006.

Figur 5.17 Andel som instämmer i att det aldrig är rätt att tortera någon, även om informationen man får fram skulle kunna förhindra en terroristattack. Svenska invånare 16 år och äldre. Procent.

Svenska folkets inställning till påståendet att det aldrig är rätt att tortera någon varierar framför allt efter utbildning, bostadsort, kön och ålder. Av figur 5.17 framgår att andelen som instämmer att det aldrig är rätt är 77 procent bland högskoleutbildade, jämfört med 56 procent bland de med högst grundskoleutbildning. Bland de som bor i en storstad eller storstadsförort instämmer 70 procent, jämfört med 58 procent bland dem som bor i en mindre stad. Bland de äldsta i undersökningen, de som är 75 år eller äldre, återfinns den lägsta andelen som instämmer, 52 procent. Och slutligen, 68 procent av kvinnor och 60 procent av män instämmer i påståendet att det aldrig är rätt att tortera någon.

Sammanfattning

Svenska folkets attityder och värderingar om de mänskliga rättigheterna har beskrivits i detta kapitel utifrån rätten till utbildning, invandrares och minoriteters rättigheter, rätten till asyl, jämställdhet, sexuella minoriteters rättigheter samt frånvaro av tortyr och annan omänsklig behandling.

Resultaten visar följande:

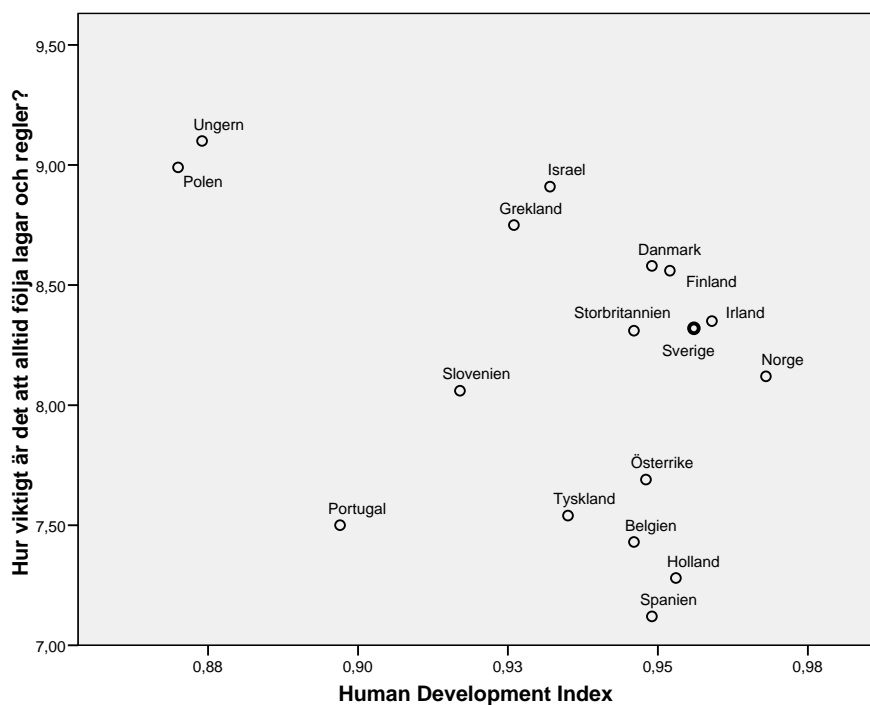
- De allra flesta håller med om påståendet att de mänskliga rättigheterna och individens frihet respekteras i Sverige. Andelen som håller med är högst bland individer som har högskole- eller universitetsutbildning.
- En större andel bland kvinnor än män stödjer de mänskliga rättigheterna.
- Individer som bor i en storstad stödjer de mänskliga rättigheterna i större omfattning än individer som bor i mindre orter.
- Skolundersökningen visar att elever som studerar på gymnasiets pojkdominerade yrkesförberedande program stödjer de mänskliga rättigheterna i betydligt mindre omfattning jämfört med andra gymnasieelever.
- Vissa egenskaper, så som ålder och om man är född i Sverige/utanför Sverige, visar olika samband med olika dimensioner av de mänskliga rättigheterna.
- Unga visar ett mer omfattande stöd åt sexuella minoriteters rättigheter.
- Flera i 35–54 års ålder, jämfört med både yngre och äldre, stödjer principen att ingen får utsättas för tortyr.
- Individer som själva är födda utomlands är mer benägna att stödja invandrares och minoriteters rättigheter än de som är födda i Sverige. *Men* individer som är födda i Sverige är mer benägna att stödja jämställdhet än utlandsfödda.

6. Kan det någon gång vara rätt att bryta mot demokratins rättsregler?

Frågan om lagarna som reglerar de mänskliga rättigheterna alltid ska följas är inte enkel att besvara. När individens rättigheter hamnar i kollision med andra lagar eller praktiker skapas svårlösta situationer. Ett aktuellt exempel är frågan om tidningar kan fransägas rätten att publicera bilder som föreställer profeten Muhammed med anledning av den mycket djupa kränkning som grupper av troende upplever med anledning av denna publicering. En annan fråga som ofta aktualiseras är rätten att bära religiösa kläder i skolan eller på arbetet. I Frankrike är det förbjudet att bära slöja i skolan. I Sverige har Skolverket hänvisat till principen att rätten att bära religiös klädsel är en del av den rådande religionsfriheten i Sverige, och anmärkt på en skola som förbjöd en elev att bära slöja eller sjal i skolan (Skolverket, 2006). En gymnasieskola i Göteborg har dock förbjudit elever att under lektioner och identitetskontroller bära ansiktstäckande slöja. Enligt Skolverket får varje skola själv bestämma om ansiktstäckande slöjor bland eleverna ska tillåtas. Villkoret för ett förbud är att skolledningen anger objektiva skäl. Det kan vara att undervisningen försvåras, svårigheter att identifiera eleven eller vissa skyddskrav (Skolverket, 2003a).

En mer allmänt ställd fråga är om det kan vara moraliskt försvarbart att medborgare inte följer lagar och bestämmelser. Begreppet civil olydnad syftar till lagbrott under åberopande av moraliska principer som står över lagar och regler. Avsikten med civil olydnad är att öka den allmänna politiska medvetenheten och mobilisera stöd för förändring. Kända förespråkare för civil olydnad har varit Henry Thoreau, Gandhi och Martin Luther King. Civil olydnad har tillämpats av en rad opinionsbildande rörelser som Greenpeace, Plogbillsrörelsen och djurrättsaktivister (Nationalencyklopedin).

Med hjälp av enkätsvar från European Social Survey från 2002 kan vi jämföra inställningen till *Hur viktigt det är att alltid följa lagar och regler*. Svartalternativen utgörs av en skala från 0–10, där 0 är *inte alls viktigt* och 10 är *mycket viktigt*. I samtliga 17 länder som ingår i vår jämförelse finns en klar majoritet för åsikten att det är viktigt att alltid följa lagar och regler. Figur 6.1 visar att samtliga länder placerar sig mellan värdena 7 och 9 på skalan. Sverige ligger vid 8,3 på skalan vilket är en mittplacering bland de 17 deltagande länderna.

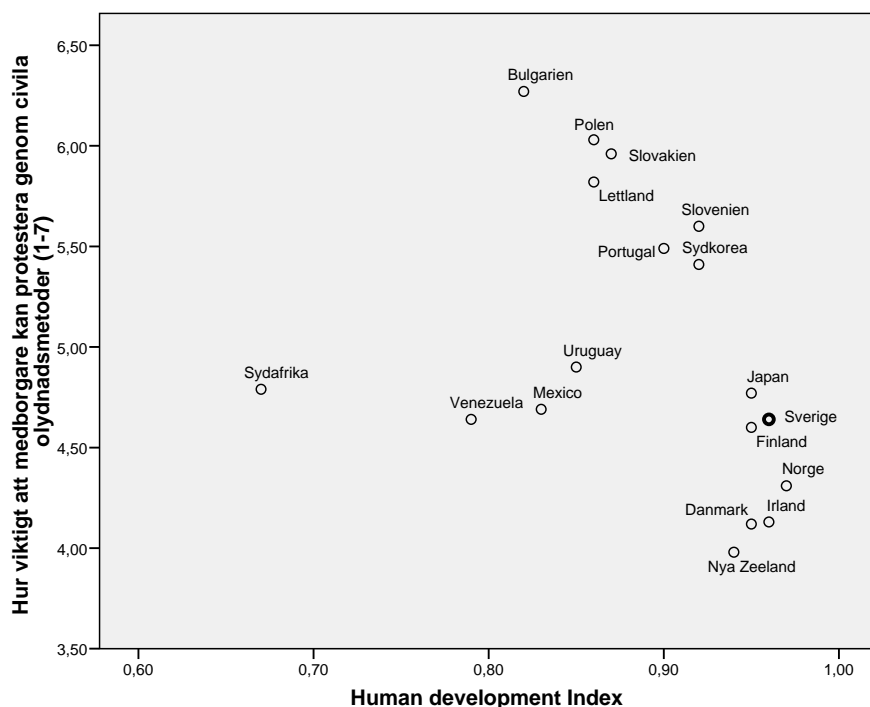

Källa: ESS 2002.

Kommentar: Medelvärden på en tiogradig skala där 0=*inte alls viktigt* och 10=*mycket viktigt*.

Figur 6.1 Hur viktigt skulle du säga det är att alltid följa lagar och regler för att vara en god medborgare? Invånare 16 år och äldre i 17 europeiska länder.

Resultaten av den inledande analysen som redovisas i figur 6.1 visar alltså att det svenska folket inte är det mest laglydiga i en europeisk jämförelse. Svaren visar att många vill behålla ett eget tolkningsutrymme och hellre ta hänsyn till omständigheterna än att alltid följa lagar till punkt och pricka. Ett exempel på sådana omständigheter som skulle kunna leda till lagbrott är fall där medborgare anser att myndigheter eller andra makthavare har fattat ett beslut som strider mot den allmänna rättskänslan. I International Social Survey Program 2004 ställdes frågan: *Hur viktigt det är att medborgare kan delta i civila olydnadsaktioner när de motsätter sig myndigheternas agerande*. Svarsalternativen ligger på en skala från 1–7, där 1 är *inte alls viktigt* och 7 är *mycket viktigt*.

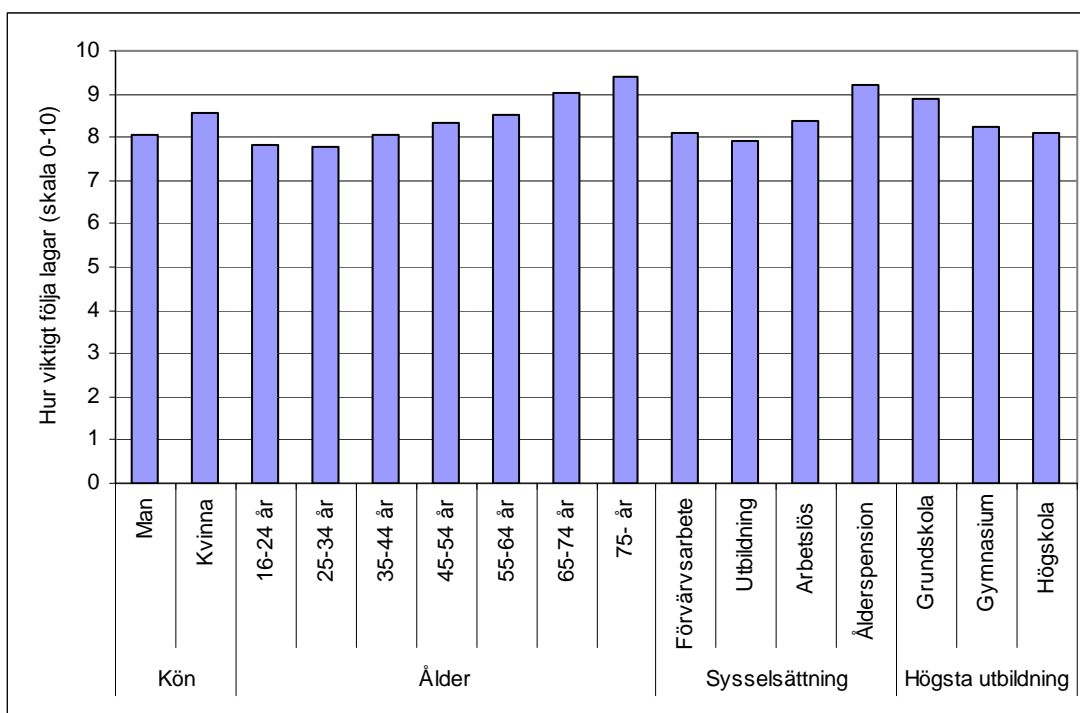
Källa: ISSP 2004.

Kommentar: Medelvärden på en sjugradig skala där 1=*inte alls viktigt* och 7=*mycket viktigt*.

Figur 6.2. Hur viktigt är det att medborgare kan delta i civila olydnadsaktioner när de motsätter sig myndigheternas agerande? Invånare 18 år och äldre i 18 länder.

Sverige placerar sig bland länderna långt ned i figur 6.2, strax ovanför skalans mittpunkt, vilket kan tolkas som ett försiktigt stöd åt rätten till civil olydnad hos den svenska befolkningen. Sveriges placering ligger nära de övriga nordiska länderna, och klart under de forna öststaterna Bulgarien, Polen, Slovakien, Lettland och Slovenien där det starkaste stödet för civil olydnad finns. Civil olydnad har enligt dessa resultat ett lägre stöd i de nordiska länderna jämfört med övriga världen.

Svenska folkets inställning till frågan *Hur viktigt det är att alltid följa lagar och regler för att vara en god medborgare* visas i figur 6.3, indelat efter kön, ålder, sysselsättning samt högsta utbildning.

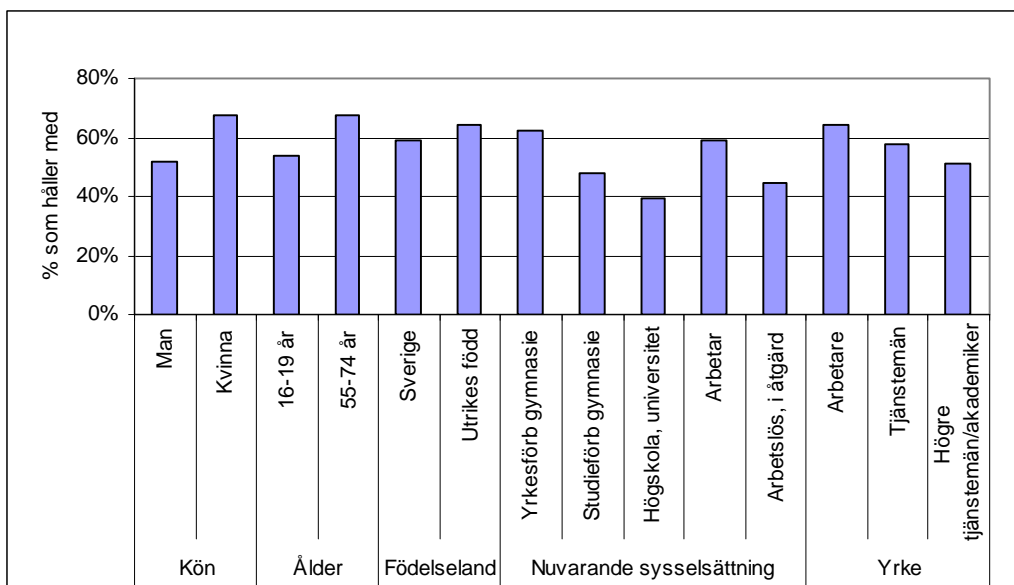
Källa: ESS 2002.

Kommentar: Medelvärden på en tiogradig skala där 0=*inte alls viktigt* och 10=*mycket viktigt*.

Figur 6. 3 Hur viktigt skulle du säga att det är att alltid följa lagar och regler för att vara en god medborgare? Invånare 16 år och äldre i Sverige.

Stödet för påståendet att det är viktigt att alltid följa lagar och regler är relativt starkt hos den svenska befolkningen i sin helhet. Medelvärdet är 8,3 på en skala från 0–10 där 0 är *inte alls viktigt* och 10 är *mycket viktigt*. Andelen som anser att det är mycket viktigt att alltid följa lagar ökar med stigande ålder och är högst hos dem över 75 år. Eftersom åsikten varierar så tydligt med ålder är andelen som håller med om att lagar och regler alltid ska följas också högst hos ålderspensionärer samt hos individer med högst grundskole- eller folkskoleutbildning (låg utbildning är vanligast i de äldsta befolkningsgrupperna). Det genomsnittliga värdet är också något högre för gruppen kvinnor jämfört med för gruppen män.

En liknande fråga ställdes i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007. De svarande fick ta ställning till frågan om det *kan vara rätt att bryta mot en lag om ens samvete så kräver*.

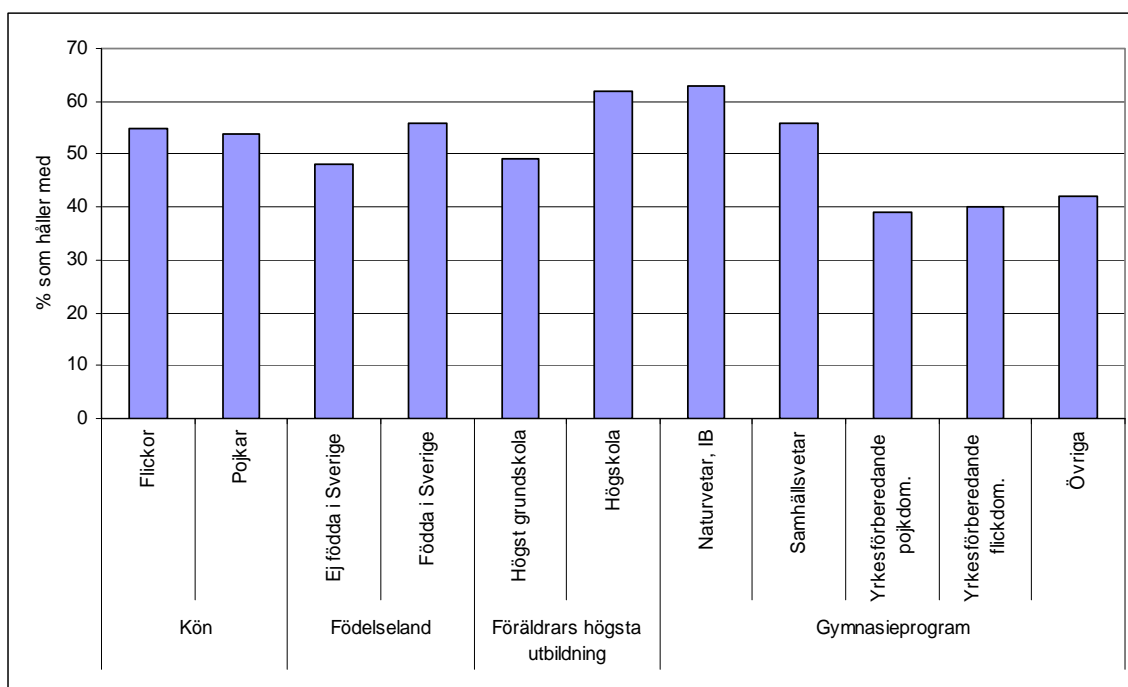
Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

Kommentar: Värde 1 och 2 på en femgradig svarsskala där 1=*är aldrig rätt* och 5=*kan vara rätt*.

Figur 6.4. Andel som instämmer i påståendet att det aldrig är rätt att bryta mot en lag om ens samvete så kräver. Invånare 16–75 år i Sverige. Procent.

En majoritet, 60 procent av de svarande, anser att det aldrig är rätt att bryta mot en lag om ens samvete så kräver, medan 23 procent svarar att det kan vara rätt. Kvinnor, äldre, elever i gymnasiets yrkesförberedande program samt arbetare är de kategorier som i störst utsträckning anser att det aldrig är rätt att bryta mot en lag. Andelen bland kvinnor som anser att det aldrig är rätt att bryta mot en lag är 68 procent, och bland män 52 procent. Bland de yngsta i undersökningen, 16–19-åringarna, är andelen 54 procent och bland de äldsta, 55–74-åringarna, 67 procent. Bland arbetare är det 64 procent som svarar att det aldrig är rätt att bryta mot en lag om ens eget samvete så kräver, jämfört med 51 procent bland högre tjänstemän och akademiker i ledande befattning. Det finns alltså rätt stora grupper i Sverige, främst bland de yngre, män och/eller individer med längre utbildning/hög befattning som anser att det kan vara rätt att bryta mot en lag om ens eget samvete så kräver, det vill säga att de vill ha rätten att endast följa gällande lagar när dessa inte strider mot den egna rättsuppfattningen.

I IEA:s skolundersökning ställdes också frågor om det kan vara rätt att under specifika villkor bryta mot gällande lagar. Gymnasieeleverna fick bland annat ta ställning till *frågan om det är bra för demokratin att människor vägrar att lyda en lag som bryter mot mänskliga rättigheter*.

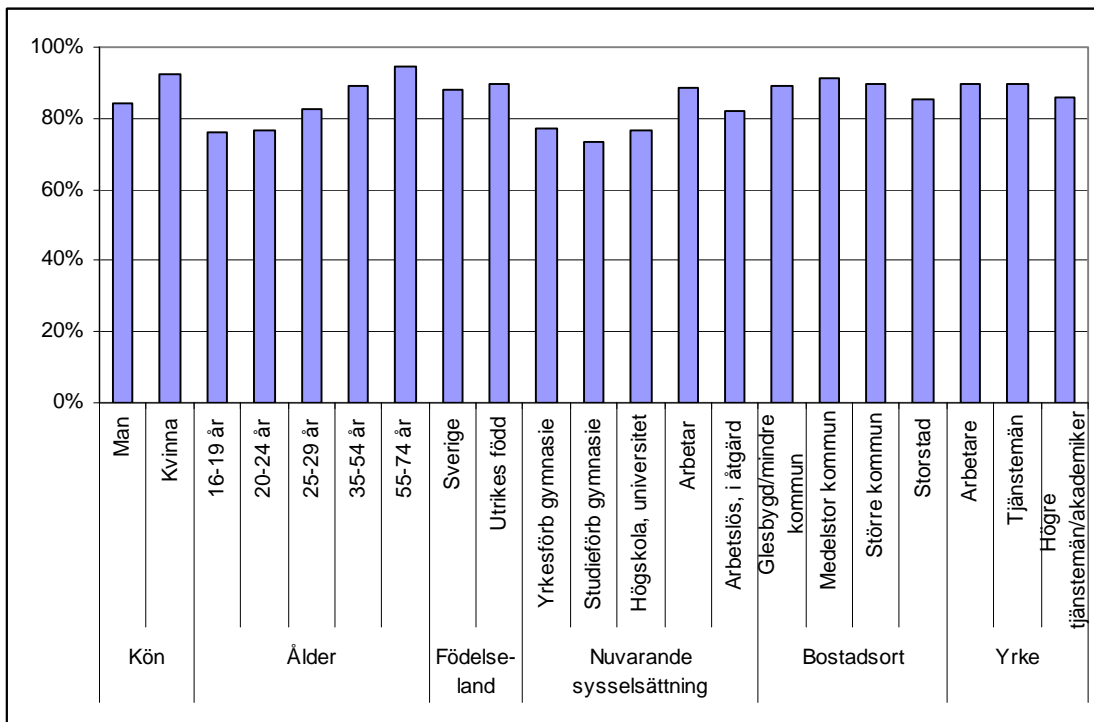

Källa: IEA CivEd, 2000.

Figur 6.5 Andel 18-åriga gymnasieelever i Sverige som instämmer i påståendet att det är bra för demokratin att människor vägrar att lyda en lag som bryter mot mänskliga rättigheter. Procent.

Drygt hälften, 54 procent, av alla 18-åriga gymnasieelever håller med om påståendet att *det är bra för demokratin att människor vägrar att lyda en lag som bryter mot de mänskliga rättigheterna*. Störst andel ungdomar som anser att det är bra att inte lyda lagar som bryter mot de mänskliga rättigheterna finns bland de elever vars föräldrar har högskoleutbildning och bland de elever som studerar på det naturvetenskapliga programmet/IB, andelen som håller med är 62 respektive 63 procent. Nio procent av samtliga gymnasieelever har valt svarsalternativet *vet ej* och har därmed inte tagit ställning till dilemmat om det kan vara bra för demokratin att inte lyda lagar som bryter mot de mänskliga rättigheterna. Bland elever som studerar på de yrkesförberedande programmen är det upp till var femte elev som har valt *vet ej*-alternativet.

Det avslutande bidraget som belyser svenska folkets inställning till frågan om det någon gång kan vara rätt att bryta mot demokratins rättsregler kommer från Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie där de svarande ombads ta ställning till 17 olika handlingar under rubriken *I vilken utsträckning kan följande handlingar rättfärdigas*. Svarsalternativen gavs i skala 1–5, där 1 är *aldrig rätt* och 5 är *kan vara rätt*. I figur 6.6 redovisas andelen som valt svarsalternativet *är aldrig rätt* till påståendet *att bruka våld i politiskt syfte*.

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

Kommentar: Värdet 1 på en femgradig svarsskala där 1=är aldrig rätt och 5=kan vara rätt.

Figur 6.6. Andel som håller med om påståendet att det aldrig är rätt att bruka våld i politiskt syfte. Invånare 16–75 år i Sverige.

En övertygande majoritet av det svenska folket, 88 procent av samtliga svaranden, anger att det aldrig är rätt att bruka våld i politiskt syfte. Andelen bland kvinnor är högre jämfört med bland männen, 92 procent jämfört med 84 procent. Förutom kön är ålder värt att uppmärksamma i figur 6.6. Bland de yngre upp till 25 år är andelen som absolut tar avstånd från politiskt våld lägre jämfört med bland äldre, 76 procent jämfört med 94 procent bland 55–74-åringar. Det får också ett genomslag när olika grupper jämförs utifrån nuvarande sysselsättning. Bland studerande i gymnasiet och i högskolan är andelarna som svarar att det aldrig är rätt att använda politiskt våld 74–77 procent, medan andelen är 89 procent bland dem som är i yrkeslivet.

Sammanfattning

I detta kapitel har vi undersökt om svenska folket anser att det kan vara rätt att bryta mot demokratins rättsregler. Resultaten visar följande:

- Svenska folket har relativt stor respekt för lagar och regler. Men omkring var femte svarar att det kan vara viktigare att följa det egna samvetet än gällande lagar.
- En majoritet, 60 procent av de svarande, anser att det aldrig är rätt att bryta mot en lag om ens samvete så kräver, medan 23 procent svarar att det kan vara rätt. Andelen som anser att det kan vara rätt är störst bland yngre, män och/eller individer med längre utbildning/hög befattnings.
- Nio av tio svenskar anser att det aldrig är rätt att bruka våld i politiskt syfte.
- Kvinnor är mer benägna att hålla med om att lagar alltid ska följas jämfört med män.
- Yngre är mindre benägna att hålla med om att lagar alltid ska följas jämfört med äldre.

Referenser

(Regeringens proposition 2001/02:80) Demokrati för det nya seklet.

(Regeringens skrivelse 2005/06:95) *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006-2009*.

Amadeo, J.-A., J. Torney-Purta, R. Lehmann, V. Husfeldt & R. Nikolova (2002) *Civic Knowledge and Engagement. An IEA Study of Upper Secondary Students in Sixteen Countries*, Amsterdam: IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement).

Ekman, T. (2007) *Demokratisk kompetens. Om gymnasiet som demokratiskola*, Göteborg Studier i politik 103. Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.

Esaiasson, P. & A. Westholm (Eds.) (2006) *Deltagandets mekanismer: det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser*, Malmö, Liber.

Hadenius, A. (2001) *Demokrati i en jämförande analys*, Malmö, Liber.

Holmberg, S. & H. Oscarsson (2004) *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år.*, Stockholm, Norstedts Juridik.

Nationalencyklopedin *Civil olydnad*, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=145479, Hämtad 2008-03-18.

Nationalencyklopedin *Demonstrationsfrihet*, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=152121 Hämtad 2008-03-17.

Nationalencyklopedin *Diskriminering*, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=154313, Hämtad 2008-03-03.

Nationalencyklopedin *Flykting*, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=171995, Hämtad 2008-03-14.

Nationalencyklopedin *Föreningsfrihet*, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=178079, Hämtad 2008-03-13.

Nationalencyklopedin *Jämställdhet*, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=488430, Hämtad 2008-03-13.

Oscarsson, H. (2005) A Matter of Fact? Knowledge Effects on the Vote in Swedish General Elections 1985-2002. *The XIV Nordic Political Science Association (NOPSA) Conference*. Reykjavik, Iceland.

Oscarsson, H. & S. Holmberg (2008) *Väljarkunskap. Uppdaterad tabellsammanställning byggd på resultat redovisade i kapitlet Okunniga väljare? i boken Väljare*, <http://www.valforskning.pol.gu.se/sindex.htm>.

Petersson, O., J. Hermansson, M. Michelletti, J. Teorell & A. Westholm (1998) *Demokrati och medborgarskap*, Stockholm, SNS Förlag.

Regeringens skrivelse 2005/06:95 *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006-2009*.

Skolverket (2003a) *Flickor med burqa/niqab i skolan. Dnr 58-2003:2567*, Stockholm, Skolverket.

Skolverket (2003b) *Ung i demokratin. Gymnasieelevers kunskaper och attityder i demokrati och samhällsfrågor*, Stockholm, Skolverket.

Skolverket (2006) *Anmälan om förbud för en elev att bära slöja/sjal vid den fristående grundskolan X-skolan, Y. Dnr 52-2006:689*, Stockholm, Skolverket.

Wohlgemuth, D. (2006) *Den responsiva demokratin. Effekter av medborgarnas delaktighet i den lokala demokratin*, Uppsala, Acta universitatis upsaliensis.

© Ungdomsstyrelsen 2008:4

ISSN 1651-2855

ISBN 978-91-85933-06-8

projektledare **Tiina Ekman**

språkgranskning **Ingrid Bohlin och Anette Persson**

omslag **Christián Serrano**

distribution **Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm**

webbplats **www.ungdomsstyrelsen.se**

e-post **info@ungdomsstyrelsen.se**

tfn **08-566 219 00**, fax **08-566 219 98**

UNGDOMSSTYRELSEN

är en statlig myndighet som verkar för att unga ska få
verklig tillgång till inflytande och välfärd. Det gör vi genom att:

- ta fram och förmedla kunskap om ungas levnadsvillkor.
- följa upp riksdagens och regeringens mål för den nationella ungdomspolitiken och stödja kommunerna i deras ungdomspolitiska arbete.
- fördela bidrag till och stödja metodutveckling inom ungas egen organisering, mångfald och jämställdhet samt inom internationellt ungdomssamarbete.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-690 91 90 Fax 08-690 91 91 orderfritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-85933-06-8 ISSN 1651-2855